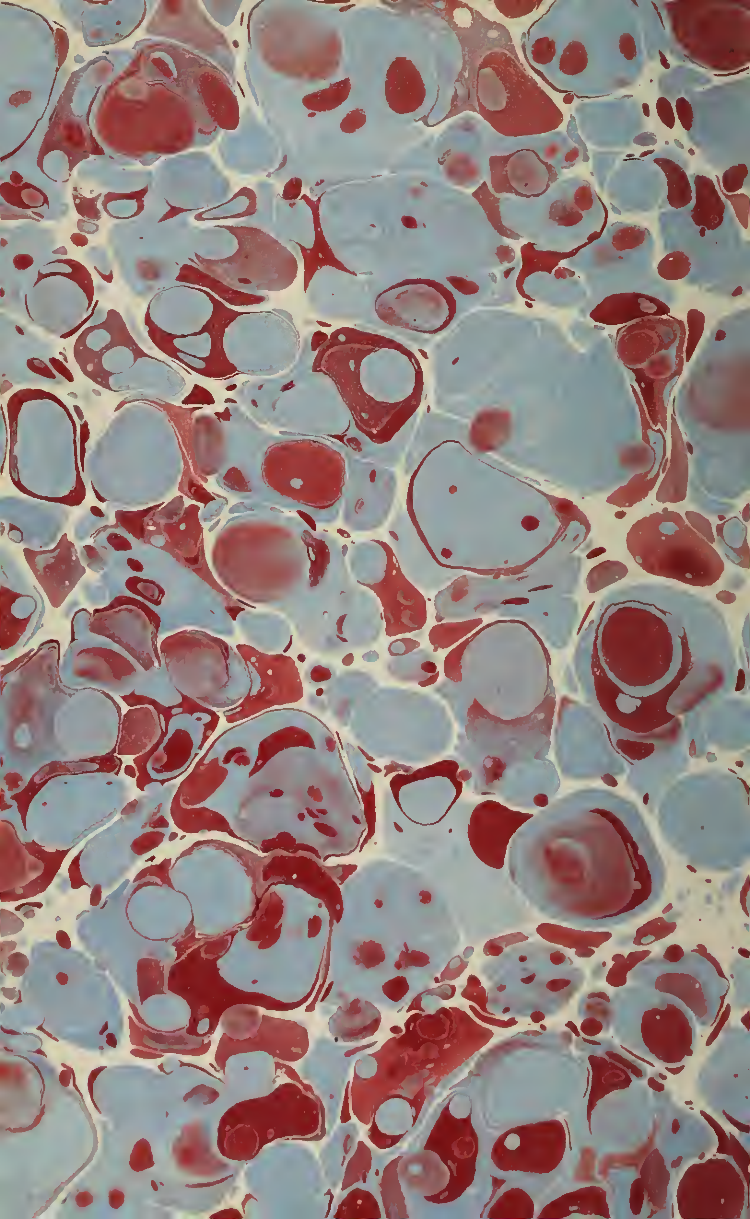
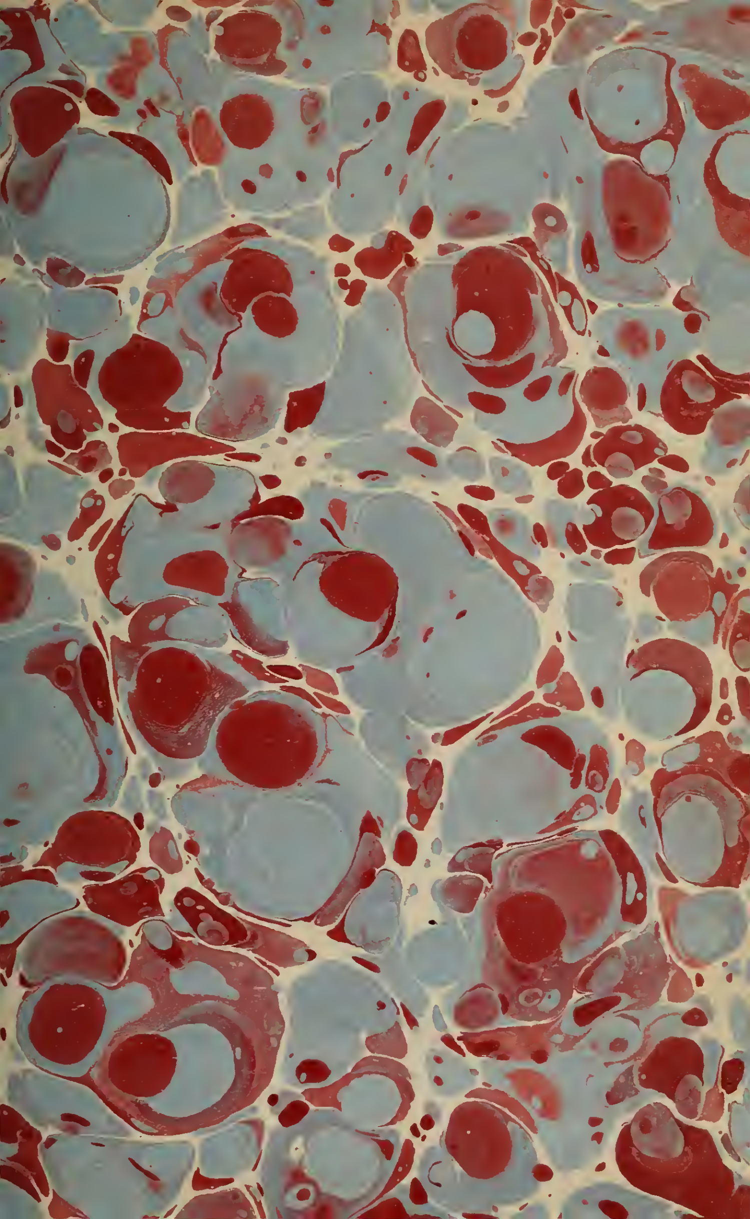

3 1761 03596 7116

Hovedstrømninger

i

det 19de Aarhundredes Litteratur.

Forelæsninger
holdte ved Kjøbenhavns Universitet
i Efteraarshalvaaret 1871

af

G. Brandes. n

Emigrantlitteraturen.

Anden omarbeidede Udgave.

Kjøbenhavn.
Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).
Græbes Bogtrykkeri.
1877.

MINDET

OM AFDØDE

PROFESSOR H. BRØCHNER

ER „HOVEDSTRØMNINGERNE“ TILEGNET

AF

FORFATTEREN.

«Ein wächserner Hausgötze, den man ausser Acht gelassen hatte, stand neben einem Feuer, worin edle campanische Gefässe gehärtet wurden und fing an zu schmelzen.

Er beklagte sich bitterlich bei dem Elemente. Sieh, sprach er, wie grausam Du gegen mich verfährst. Jenen giebst Du Dauer, und mich zerstörst Du!

Das Feuer aber antwortete: Beklage Dich vielmehr über Deine Natur; denn ich, was mich betrifft, bin überall Feuer.»

W. Heinse.

FORORD

til anden Udgave.

I Forordet til den første Udgave af dette «Hovedstrømningernes» første Bind meddelte Forfatteren, hvilke Aarsager der havde bevæget ham til mod sin oprindelige Bestemmelse at udgive Skriftet strax efter at de Forelæsninger, det gjengav, vare blevne holdte. Det var det Røre, som hine Forelæsninger havde fremkaldt, der foranledigede ham til mod sit Ønske at forelægge Læseverdenen et Udkast, hvis Ufuldkommenheder han kjendte. «Emigrantlitteraturen» var ikke blot Forfatterens første Forsøg paa at forme en naturlig Litteraturgruppe og fremstille den i dens indre Sammenhæng, men det var tillige kun det første Afsnit af et omfangsrigt Arbeide, hvis Omrids endnu ikke existerede udenfor Forfatterens Hoved og hvis Deles indbyrdes Størrelsesforhold han dengang kun med Vanskelighed kunde overskue. Selve Planen var tilmed enestaaende i sin Art og ikke hidtil forsøgt. Ganske vist var i det sidste Tiaar

i Frankrig et helt Lands og i Tydskland et helt Aarhundredes Litteraturhistorie blevet skrevet efter lignende Principer som hans; men det var nyt at forfølge Udviklingsgangen successivt fra Land til Land gjennem en lang Række af sprogligt forskjellige og dog hinanden fortsættende Grupper.

De Ord, hvormed Indledningen i første Udgave begyndte, viste, at Forfatteren var sig Vanskeligheden af sin Opgave og sine Kræfters Begrændsning fuldt bevidst. Han udtalte her selv, at han «medbragte alle Uerfarenhedens Mangler», at hans Evner og Kundskaber vare «lige ufuldkomne», og han kunde kun opveie denne Tilstaaelse med det Haab, at hvad der herved kunde støde, vilde blive rettet ved Tid og Øvelse. Alene for sin Grundanskuelse ønskede han da (som nu) ingen Overbærenhed. «Jeg anseer det, sagde han, for en Pligt og for en Ære at hylde de Principer, til hvilke jeg bekjender mig, Troen paa den frie Forsknings Ret og den frie Tankes endelige Seir.»

Idet han nu for anden Gang har forberedt dette første Afsnit af sit Skrift til Trykken, har han følt, at de henrundne Aar have givet ham idetmindste Noget af den større Selvstændighed og større Øvelse, han havde haabet af Tiden, og han har ikke skyet den Umage at gjennemgaae og prøve sit Skrift paany for, saavidt det var ham muligt, at omforme det efter den forøgede Indsigt uden

dog at berøve det dets oprindelige Præg. Han har med det nu for to Trediedeles Vedkommende udførte Arbeide for Øie stræbt at fjerne, hvad der i dette første Afsnit var Helheden mindre strengt vedkommende, at tilføie hvad der fattedes og at fremhæve Hovedlinierne og deres Bevægelse gjennem denne første Del og Skriftet som Helhed. Et Fodstykkes Værd beroer jo ikke paa, hvor stærkt det er ornamenteret, men paa dets Evne til at smelte sammen med og fremhæve den Skikkelse, det bærer. Forfatterens Formaal med Omarbeidelsen har været at give dette Fodstykke til det Billede, han vilde opstille af en Tidsalders Fysiognomi, en fastere Holdning og et kraftigere Præg.

Sommeren 1877.

G. B.

INDLEDNING.

Min Hensigt med det Værk, jeg her begynder, er den: gjennem Studiet af visse Hovedgrupper og Hovedbevægelser i den europæiske Litteratur at give Grundridset til en Psychologi af det 19de Aarhundredes første Halvdel. Aaret 1848, der betegner et europæisk Uveir, et historisk Vendepunkt og derved en foreløbig Afslutning, er den Grændse, til hvilken det er min Agt at følge Udviklingens Gang. Tidsrummet fra Aarhundredets Begyndelse til dets Midte frembyder Billedet af mange spredte og hinanden tilsyneladende uvedkommende litteraære Bestræbelser og Fænomener. Men den, der fæster Øiet paa Hovedstrømningerne i Litteraturen opdager, at Bevægelserne lade sig føre tilbage til een stor Hovedrytme med dens Ebbe og Flod: den gradvise Synken og Forsvinden af det foregaaende Aarhundredes Følelses- og Ideeliv og Fremskridtsideernes Tilbagevenden i nye, stedse høiere stigende Bølger.

Den centrale Gjenstand for dette Skrift er da den Reaction, som det 19de Aarhundrede i sine første Aartier førte mod det 18des Litteratur og Overvindelsen af hin Reaction. Denne historiske Begivenhed er efter sit Væsen europæisk og kan kun forstaaes ved en sammenlignende Litteraturbetragtning. Det er derfor en saadan jeg vil forsøge, idet jeg bestræber mig for paa eengang at forfølge visse Hovedbevægelser i den tydske, franske og engelske Litteratur, som i dette Tidsrum ere de vigtigste. Den sammenlignende Litteraturbetragtning har den dobbelte Charakter at nærme det Fremmede til os saaledes, at vi kunne tilegne os det, og at fjerne vort Eget fra os saaledes, at vi kunne overskue det. Man seer hverken hvad der ligger Øiet altfor nær eller altfor fjernt. Den videnskabelige Litteraturbetragtning rækker os ligesom en Kikkert, hvis ene Side forstørrer og hvis anden Side formindsker. Det gjælder om at bruge den saaledes, at vi med den corrigere det naturlige Syns Illusioner. Hidtil have de forskjellige Nationer i litterær Henseende staaet hinanden temmelig fjernt og kun i ringe Grad vist sig i Stand til at tilegne sig hinandens Frembringelser. Vil man have et Billede af Forholdet som det er eller var, maa man tænke sig den gamle Fabel om Ræven og Storken. Enhver husker, at Ræven bød Storken til Gjæst, men den anrettede alle de lækre Sager, den frembar, paa

en flad Tallerken, saaledes at Storken med sit lange Næb næsten Intet kunde faae fat paa. Man veed, hvorledes Storken hævnede sig. Den anrettede sine flydende og faste Spisevarer i en høi langhalset og smalhalset Vase, hvori vel Storkens lange Næb, men ikke Rævens spidse Snude kunde trænge ned. Saaledes have i lange Tider de forskjellige Nationer vexelvis været Ræv og Stork for hinanden. En stor Del af det æsthetiske Studiums Opgave er og har været at anrette Storkens Kjøkken paa Rævens Service og omvendt.

Et Folks Litteratur fremstiller, naar denne Litteratur er fuldstændig, dets Anskuelsers og Følelsers hele Historie. Store Litteraturer, som Englands og Frankrigs, indeholde saaledes et tilstrækkeligt Antal Documenter til at man ud fra dem kan bestemme, hvorledes det engelske og franske Folk i enhver historisk Periode har tænkt og følt. Andre Litteraturer, som f. Ex. den tydske, der først ret begynder midt i forrige Aarhundrede, ere formedelst deres Ufuldstændighed meget mindre interessante. Endnu mere gjælder da dette om en saa sen Litteratur som vor egen. At studere det danske Folks hele Følelsesliv igjennem den er ikke muligt; dertil har den altfor store Lacuner. Der gives lange Tidsrum i vor Litteratur, der ikke have givet sig tilkjende ved noget poetisk eller psychologisk Manifest eller Mindesmærke af nogen Betydning. Er der ellers

i saadanne Tider blevet tænkt og følt, saa vides det ikke nu. Men dernæst har det været vort lille og afsidesbeliggende Fædrelands Skjæbne, at det ikke paa første Haand har frembragt nogen stor europæisk Aandsbevægelse. Vi have ikke givet Stødet til de store Forandringer, vi have undergaaet dem, naar vi ellers have undergaaet dem. Vi faae f. Ex. Reformationens Ideer fra Tydskland, Revolutionens fra Frankrig. Vor Litteratur er som et lille Kapel i en stor Kirke, den har sit Alter, men Hovedalteret findes ikke her. Altsaa ikke nok med, at der er Tider, om hvilke man ikke veed, hvorledes man da har tænkt og følt; der er Tider, hvor man har tænkt og følt men paa anden Haand, svagere og mattere end andensteds. Saaledes skeer det da undertiden, at een af de store europæiske Bevægelser naaer os, en anden ikke. Eet Løsen griber os, et andet ikke. Ja undertiden, naar vi slet ikke have været med i Actionen, hvis brede Bølger først naaede vore sandede Kyster som flade og matte, hændes det, at vi komme med i Reactionen.

Et saadant Tilfælde troer jeg har fundet Sted i dette Aarhundrede. Det har været mig paafaldende, og det er dette Indtryk som har foranlediget mig til de Undersøgelser, som ville blive Gjenstand for dette Skrift.

Alle vide, hvilken uhyre revolutionær Bevægelse, der i Slutningen af det 18de Aarhundrede

brød ud over Verden, og hvilke Følger den andensteds medførte i Politik og Litteratur. Denne Bevægelse er for mange Omraaders Vedkommende slet ikke naaet til os. Dens intellectuelle Udgangspunkt var Forskningens ubetingede Frihed. Men den frie Tanke, der andensteds optraadte i saa dristige Former og hidførte saa gigantiske Resultater, kommer til os kun i den ynkeligt afblegede Form af theologisk Rationalisme. Hegel har sagt de smukke Ord: «Saalænge Solen stod paa Firmamentet, og saalænge Planeterne dreiede sig om Solen, var det ikke blevet seet, at Mennesket havde stillet sig paa den rene Tanke, man kunde sige stillet sig paa Hovedet og havde søgt at omforme og opbygge hele Virkeligheden efter sit Hoved. Alle tidligere Revolutioner havde havt locale Formaal, først denne vilde omskabe Menneskeheden.» Man kan ikke nægte, at vi Danske iagttog Decorum, vi stillede os ikke paa Hovedet. Men da nu denne mægtige Action, fremkaldt af den menneskelige Tankes Seirsbevidsthed, den rene Tankes Fanatisme, som enhver stor Strøm, der gaaer over sine Bredder, havde fremkaldt Modforholdsregler og Reaction, da kom vi med i Reactionen. I alle vore litterære Bevægelser i dette Aarhundredes Begyndelse, i Oehlenschlägers Poesier, i Grundtvigs Prædikener, i Mynsters Taler og Ingemanns Digte er der et stærkt Element af Reaction mod det 18de Aar-

hundrede. At en saadan Reaction kom, var berettiget og naturligt. Men hvad jeg vilde forsøge at fremstille som uberettiget og unaturligt, det er, at denne Reaction endnu vedvarer hos os saalænge efter at den andensteds forlængst er ophørt og overvunden.

Man maa ikke misforstaae mig som ansaa jeg Reaction som saadan for eet med Tilbageskridt. Langtfra! Tvertimod! en sand, supplerende, corrigerende Reaction er Fremskridt. Men en saadan Reaction er kraftig, kort og stagnerer ikke. Efter i nogen Tid at have bekjæmpet den foregaaende Periodes Udskeielser, efter at have fremdraget, hvad den trængte tilbage, optager en følgende Periode den foregaaendes værdifulde Elementer, forsoner sig med den og fortsætter dens Bevægelse. Dette er hvad her ikke er skeet. Naar en Stok er bleven bøiet til een Side, gjør man den ret ved at bøie den til den anden Side — men man bliver ikke ved dermed. Hin Reaction mod det 18de Aarhundrede fortsætter sig sendrægtigt, trevent, med Afbrydelser, men den synes ikke at ville tage nogen Ende, og Følgen er, at vor Litteratur er sunken sammen i en Døs, der snart begynder at forundre os selv. Det er derfor jeg har følt Lyst til at skildre, hvorledes en Reaction ja den samme Reaction andensteds har faaet Ende.

Hvad jeg vil skildre er en historisk Bevægelse, der ganske har et Dramas Charakter og

Form. De sex forskjellige Litteraturgrupper, som det er min Agt at fremstille, have fuldstændigt Charakteren af sex Akter i et stort Drama. I den første Gruppe, den franske af Rousseau inspirerede Emigrantlitteratur, begynder Reactionen, men her ere de reactionære Strømninger endnu overalt blandede med de revolutionære. I den anden Gruppe, Tydsklands halvkatholske romantiske Skole, er Reactionen i Stigen, den gaaer videre, den holder sig fjernere fra Friheds- og Fremskridtsbestræbelserne i Samtiden. Den tredie Gruppe endelig, som dannes af Forfattere som Joseph de Maistre, som Lamennais i dennes orthodoxe Periode, som Lamartine og Victor Hugo i den Tid, hvor de under Restaurationen endnu vare Legitimisternes og de Clericales bedste Støtter, betegner den heftige, den triumferende Reaction. Byron og hans Omgivelser danne den fjerde Gruppe. Denne ene Mand frembringer Omslaget i det store Drama. Den græske Frihedskrig udbryder, et frisk Pust farer hen over Europa, Byron falder som Helt for den græske Sag og hans Død gjør et uhyre Indtryk paa alle Continentets Forfattere. Kort før Julirevolutionen slaae da alle Frankrigs store Skribenter om, de danne den femte Gruppe, Frankrigs romantiske Skole, og den nye liberale Bevægelse betegnes ved Navne som Lamennais, Hugo, Lamartine, Musset, George Sand o. m. fl. Og da nu Bevægelsen fra Frankrig gaaer over

til Tydskland, seire de liberale Ideer ogsaa i dette Land, idet den sjette og sidste Gruppe af Forfattere, jeg vil skildre, inspireres af Frihedskrigens og Julirevolutionens Ideer og, ligesom de franske Digtere, i Byrons store Skygge see Frihedsbevægelsens Fører. Det unge Tydsklands Forfattere, blandt hvilke de vigtigste som Heine og Börne ere af jødisk Afstamning, forberede ligesom de samtidige franske Skribenter Katastrofen af 1848.

Jeg troer, at vi af dette store Drama kunne uddrage en Lære for os selv. Vi ere nemlig denne Gang som sædvanlig en 40 Aar tilbage for Europa. For længe siden har i hine store Hovedlandes Litteraturer Revolutionsstrømmen optaget sine Bifloder og sprængt de Diger, der opkastedes paa dens Vei, den er blevet ledet ind i Tusinder af Canaler. Vi arbeide endnu paa at standse den og opholde den i Reactionens Sump. Men vi have kun opnaaet at standse vor Litteratur.

Det vil vel neppe være vanskeligt at opnaae Enighed om, at den danske Litteratur ingensinde i dette Aarhundrede har befundet sig i en saadan Hendøen som i vore Dage. Den poetiske Production er saagodt som fuldstændigt standset, og intet Problem af almindelig human eller social Natur formaaer at vække nogen Interesse eller fremkalde anden Discussion end Dagspressens og Døgnlitteraturens. En stærk original Productivitet

have vi ikke nogensinde besiddet, nu er en næsten fuldstændig Mangel paa Tilegnelse af fremmed Aandsliv traadt til, og den aandelige Døvhed har som Døvheden hos den Døvstumme medført Stumhed.

Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat. Saaledes sætter f. Ex. George Sand Forholdet mellem de to Kjøn under Debat, Byron og Feuerbach Religionen, Stuart Mill og Proudhon Eiendommen, Turgéniew, Spielhagen og Emile Augier Samfundsforholdene. At en Litteratur Intet sætter under Debat er det samme som at den er ifærd med at tabe al Betydning. Det Folk, som frembringer den, kan da længe nok troe, at al Verdens Frelse vil komme fra det, det vil see sig skuffet i sin Forventning; det bliver ikke mere et saadant Folk, som styrer Udvikling og Fremskridt, end Fluen gjorde det, da den mente at drive Vognen frem, fordi den nu og da gav dens fire Heste et ubetydeligt Stik.

I et saadant Samfund kunne mange Dyder være bevarede, det krigeriske Mod f. Ex., men disse Dyder kunne ikke holde Litteraturen oppe, naar det intellectuelle Mod er sunket og forsvundet. Al stagneret Reaction er tyrannisk, og naar et Samfund efterhaanden har udviklet sig saaledes, at det under Frihedens Maske bærer Tyranniets Træk, naar der til den offentlige Ytring af en-

hver hensynsløst frisindet Anskuelse eller Fremstilling er knyttet en Adgangsformening fra Selskabet, fra den agtede Del af Pressen, fra en stor Del af Statens Embeder, saa vil der naturligvis udfordres langt ualmindeligere Betingelser end ellers til at danne den Art Evner og den Art Charakterer, paa hvilke i et Samfund Fremskridtet beroer. Ifald et saadant Samfund nu udvikler en Art Poesi, da kan man ikke altfor meget undres over, at dens væsentligste Indhold bliver det at forhaane Samtiden og skamme den ud. En saadan Poesi vil atter og atter kalde Samtidens Menneske Usling, og man vil maaskee opleve, at de Skrifter, som berømmes og kjøbes mest, (Ibsens «Brand» f. Ex.) blive dem, i hvilke Læseren først med en Art Rædsel, senere med en Art Vellyst ret maa føle, hvilken Orm han er, hvor ussel og hvor modløs. Man vil maaskee ogsaa opleve, at Ordet Villie bliver Stikordet for en saadan Slægt, at den raaber med Villies-Dramer og Villies-Filosofier. Man forlanger det, man ikke har. Man raaber paa det, som man bitrest savner. Man raaber med det, hvorefter Efterspørgslen er størst. Men man vilde trods Alt tage feil, ifald man pessimistisk mente, at der i en saadan Slægt var mindre af Mod, Beslutterhed, Begeistring og Villie, end i Gjennemsnittet af saamange andre. Der er lige saa meget Mod og Frisind, men der behøves mere. Thi naar Reactionen i en Litte-

ratur trænger de nye Tanker tilbage, og naar det Samfund, af hvilket den er udgaaet vel at mærke ikke, som det engelske f. Ex., daglig har maattet høre sig beskyldt, forhaanet ja forbandet for sit Hykleri og sin Convenients, men tvertimod er overbevist om sin Frisindethed og dagligt i den Anledning faaer et Røgelsekar svunget under sin Næse, da udfordres der hos dem, der maaskee ellers kunde bibringe Litteraturen nyt Blod, særegne Egenskaber og særegne Vilkaar. En Soldat behøver intet ualmindeligt Mod for at turde skyde paa Fjenden dækket af en Jordvold, men har man først ført ham saa slet, at han ingen Dækning finder, da undre man sig ikke over, at Modet forgaaer ham.

En Combination af forskjellige Aarsager har bevirket, at vor Litteratur i ringere Grad end de større har arbeidet i Fremskridtets Tjeneste. Selv Omstændigheder, der have begunstiget Udviklingen af vor Poesi, have her været os i Veien. Jeg vil saaledes fremhæve et Træk af Barnlighed i Folkecharakteren. Vi skylde denne Egenskab vor Poesis næsten enestaaende Naivetet. Naivetet er den i eminent Forstand poetiske Egenskab og man gjenfinder den hos næsten alle vore Digtere fra Oehlenschläger over Ingemann og Andersen til Hostrup. Men Naivetet er ikke nogen revolutionær Tilbøielighed. Jeg vil dernæst fremhæve vor Litteraturs stærkt abstracte Idealisme. Den

handler ikke om vort Liv, men om vore Drømme. Denne Idealisme har som Idealismen og Virkelighedsskyen i alle Litteraturer sin Aarsag i, at vor Poesi udviklede sig under en politisk ussel og nedbrudt Tilstand som en Art Trøst i den reale Gjenvordighed, som en Art aandelig Erobring, der skulde trøste for de materielle Tab. Men den har bevaret en sørgelig Mangel som Minde derom.

Det hænder undertiden den Danske i Udlandet, at en Fremmed efter nogle Samtaler om Danmark retter det Spørgsmaal til ham: «Hvorledes kan man lære Deres Lands Bestræbelser at kjende? Har Deres Samtids Litteratur udviklet en eller anden haandgribelig og letfattelig Type?» Den Danske vil være i Forlegenhed med Svaret. De Fleste vide saa omtrent, hvilken Art og Klasse af Typer det var, som det 18de Aarhundrede testamenterede til det 19de. Lad os nævne et Par af Hovedrepræsentanterne for et enkelt Lands Vedkommende, for Tydsklands. Der er Nathan den Vise, Oplysningsperiodens Ideal, det vil sige Tolerance, ædel Humanitet og gjennemført Rationalisme. Man kan neppe sige, at vi have fastholdt dette Ideal eller ført det videre, som det f. Ex. skete i Tydskland ved Schleiermacher og siden ved saa mange Andre. Det er Mynster, som var vor Schleiermacher, men man veed, hvilken Afstand der er mellem Schleiermachers Liberalitet og hins

Orthodoxi. Og Skridt for Skridt have vi fjernet os fra Rationalismen uden at optage den eller føre den videre. Clausen var een Gang dens Ordfører, men han er det ikke mere. Heiberg følges af Martensen og Martensens «Speculative Dogmatik» afløses af den «Christelige Dogmatik». I Oehlenschlägers Digtninge hersker endnu et rationalistisk Pust, men Oehlenschlägers og Ørsteds Slægt avler Kierkegaards og Paludan-Müllers.

Det 18de Aarhundredes tydske Litteratur overgav os endnu mange andre poetiske Idealer. Der er Werther, Sturm- und Drang-periodens Ideal, det vil sige Naturens og Lidenskabens Kamp mod det vedtægtsmæssigt ordnede Samfund, fremdeles Faust, selve den nye Tids og dens Erkjendelses Aand, der, utilfreds med hvad Oplysningsperioden har indvundet, aner en høiere Sandhed, en høiere Lykke og en tusindfold høiere Magt, der er dernæst Wilhelm Meister, den humane Dannelses Type, der gaaer Livets Skole igjennem og fra Lærling bliver til Mester, som begynder med at jage efter Idealer flygtende fra Livet, men som ender med at finde Idealet i Virkeligheden og for hvem disse to Betegnelser smelte sammen. Der er Goethes Prometheus, som formende Mennesker udtaler Spinozas Filosofi i begeistrede og ophøiede Rytmer. Der er endelig Marquis Posa, Revolutionens ægte Incarnation, Frihedens Apostel og Profet, Type for den Slægt,

der gjennem Oprøret mod alle domfældte Traditioner vilde gjøre Fremskridtet muligt og Menneskeheden lykkelig.

Det er med saadanne Typer bag sig, at vor danske Litteratur begynder. Fører den dem videre? Man kan ikke sige det. Thi hvorpaa vilde Fremskridtet beroe? Det beroer paa hvad der siden skete. Det er ikke blevet trykt i denne Form. men jeg skal fortælle det. En skjøn Dag, da Werther som sædvanlig gik og fortvivlet sværmede for Lotte, faldt det ham ind at Baandet mellem Albert og hende dog betød altfor lidt, og han erobrede hende fra Albert. En skjøn Dag blev Marquis Posa træt af at præke Frihed ved Philip den 2dens Hof for Tyrannens døve Øren, og han jog ham sin Kaarde gjennem Livet —, og Prometheus reiste sig fra sin Klippe og ryddede Olympen, og Faust, som var sunket i Knæ for Jordaanden, bemægtigede sig hans Jord og undertvang den med Damp, med Elektricitet, med methodisk Forskning.

Lad os see, i hvilken Skikkelse vor begyndende poetiske Litteratur første Gang giver sig Form. Denne Skikkelse er Aladdin og Aladdin vil sige Poesiens og Naivetetens Ret til at være og Ret til at seire. Det er en Poesi om Poesi, Poesien som hævder sin egen Ret, Poesien som seer sig selv i Speil og undrende skuer sin egen Skjønhed, Noget hvormed den ikke kan blive ved

uden Fare for at blive en slap og vellystig Narcissus. Og endnu et Træk: Aladdin er Geniet, og med den guddommeligt begavede Aands hele ophøiede Dristighed detroniserer Oehlenschläger Faustfiguren, gjør Faust til en Noureddin og lader denne Faust ende som en Wagner. Jeg tilbageholder ethvert Udbrud af min næsten uindskrænkede Beundring for dette Digt og fortsætter kun min Tankegang. Aladdin er Geniet, men hvad Art Geni? Hvad er det for Genier, paa hvilke dette Billede passer? Paa Aander maaskee som Oehlenschläger selv eller som hans Samtidige Lamartine, men visselig ikke paa Aander som Shakspeare, som Leonardo, som Michel Angelo, Beethoven, Goethe og Schiller, Hugo og Byron, allermindst paa Napoleon, der maaskee mest umiddelbart har givet Anledning til Aladdin. Thi Geniet er ikke den geniale Lediggjænger, men den geniale Arbeider, og de medfødte Gaver ere kun Værktøiet, ikke Værket.

Saa følge Figurer som Oehlenschlägers nordiske Helteskikkelser, Hakon, Palnatoke, Axel, Hagbarth, Idealer af Kraft og Kjærlighed, der uden at være frembragte med en saadan Fantasiens Styrke, at de blive antike, dog staae Samtiden altfor fjernt til at have et virkeligt Forhold til den. I al deres Skjønhed ere de for abstracte og ideale til mere end ufuldkomment at afspeile den Tid, i hvilken de bleve til, og deres praktiske

Virkning paa Sindene er allerede derved stærkt begrændset, at de jo forkynde sig som Fortids-Idealer. Det er ikke den moderne Tids Sjælsindhold som i dem bliver formet; med Bevidsthed skrues Psychologien tilbage og en Udrensning af alt egentligt og utvetydigt Moderne forsøges. Det er lærerigt at sammenligne dem med Heltene paa et samtidigt Theater, Victor Hugos. Disse staae maaskee poetisk tilbage. Men man føler stærkere Pustet af en ny Tid naar man seer Victor Hugos ud af Folket grebne Helt eller Heltinde skride over Scenen. Derfor blev ogsaa V. Hugos Tragedier allesammen forbudte af den bestaaende Regering, Noget som aldrig er hændet nogen dansk, en Eiendommelighed, man kan udlægge efter sine Sympathier enten som Tegn paa vor Poesies rent digteriske eller som Tegn paa dens rent virkelighedsløse Charakter. Endnu ganske anderledes abstracte, ja saa at sige blodløse blive Typerne i en Litteraturgruppe, der slutter sig til Oehlenschlägers dramatiske Arbeider og behandler vor Middelalder, efter at hine have behandlet vor Oldtid. Jeg mener Ingemanns Romaner. Den Livserfaring og det Livsstudium, hvorpaa disse Bøger ere grundede, er yderst ringe. De beholde et andet Værd; men til Livet have de lidet eller intet Forhold, skjøndt de høre til de Bøger, der iøvrigt have havt størst praktisk Virkning. De tilhøre en fra Skotland indført uheldig og nu

næsten opgiven Genre, den historiske Roman, som frembragt af en fuldblods Tory var udgaaet fra en Aandstilstand, der havde alle sine Idealer i Fortiden ligesom vor.

Paa en saadan Aandstilstand prelle altfor mange af Aarhundredets store Begivenheder af. Den græske Frihedskrig, hvis Udbrud andensteds giver Signalet til saa store litterære Omslag, som i Frankrig og Tydskland bliver hele Skolers Bane og fremkalder nye Skoler, foranlediger vel hos os adskillige smukke Digte, men efterlader sig dog neppe noget dybere Spor i Danmarks Poesi end hine berømte Linier i «Kong Salomon og Jørgen Hattemager»: «Hvad mener Hr. Baronen vel om Grækernes Affairer?» En Begivenhed som Revolutionen i Juli 1830 sætter sig hos saa djærv, saa liberal en Aand som Poul Møller intet andet Minde end hint forresten saa smukke og saa charakteristiske Digt «Kunstneren mellem Oprørerne», et Digt, der ved sin Loyalitet, sin æsthetiske Ligegyldighed for Omverdenens Begivenheder, sin ubegrændsede Foragt for alle Samfundsbevægelser maler hele Epochen herhjemme. For Poul Møller vare Revolutionerne virkeligt personificerede i «to frisindede Drenge og en lam Redacteur». Byrons en Fjerdedel af Aarhundredet beherskende Poesi, som ved hans stolte Død forplantes Verden over, naaer ogsaa til os, men kun Drapperiet tiltaler her, Tankerne og Typerne vogter man sig vel

for at tilegne sig. En af vore ædleste og skjønneste Digternaturer, Biskopsønnen Frederik Paludan-Müller, tilegner sig Versemaalet, Rytmen, Stemningsvexlingen, den barokke Skiften mellem Pathos og Ironi i de Byronske Epopeer, men kun for at benytte denne Form som Indklædning for hele det traditionelle Tanke- og Følelses-Sæt. Han helder den gamle Vin paa de nye Flasker og udvikler sin Poesi lidt efter lidt til et begeistret Indlæg for asketisk Moral og den stiveste Orthodoxi. — En af Aarsagerne til dette Fænomen maa sikkert søges i Beskaffenheden af den Samfundsklasse, som i dette Aarhundrede har frembragt ikke blot vor skjønne men ogsaa for en stor Del vor videnskabelige Litteratur. Medens Frankrigs og Englands Litteraturer for en stor Del ere udarbeidede af uafhængige, tildels høitstillede Mænd med frit Blik og vid Synskreds, og medens den tydske Litteratur trods sit Professorpræg har Charakteren af den aandelige Uafhængighed, som under Tydskernes politiske Ufrihed var Naturens dyrebareste Gode, er vor nyere Litteratur for en aldeles overveiende Del frembragt af smaa Embedsmænd eller dog Mænd med en ufri Embedsskoledannelse. Medens den franske og engelske Adel, de store Godsbesiddere, de store Politikere have leveret betydningsfulde Bidrag til disse Landes Bogverden og medens deres egentlige Litteratorer ofte have levet fjernt fra det regulære borgerlige Liv som Reisende

eller Zigeunere, har vor Adel, den gamle danske som den senere, ingen Rolle spillet i vor nyere Litteratur, den mere velhavende Borgerstand ikke heller, et Par Zigeunerexistentser heller ingen Betydning havt, og det er fra Universitetet i Kjøbenhavn og Præstegaardene paa Landet, at vor Litteratur som vor Cultur er gaaet ud. Et aldeles uforholdsmæssigt Antal af de toneangivende Mænd have været Præster, Præstesønner eller theologiske Candidater. Ja saa stærk har den theologiske Indflydelse været, at ifald man tænkte sig et Land af Danmarks Størrelse bestyret som en Art China og imaginerede sig en Lov, ifølge hvilken i en vis given Tid ingen andre end theologiske Candidater skulde have Stemmeret i Litteraturen eller faae Lov til for deres Landsmænd at bearbeide Indtrykkene udefra, saa vilde det være et interessant Spørgsmaal at undersøge, hvori vel en saadan Litteratur, forfattet af theologiske Candidater, vilde blive forskjellig fra en stor Periode og Gruppe af vor.

Det synes som om det ikke skulde lykkes os at udtrykke noget Typisk i anden Form end den abstract idealiserede og den abstract karrikerede. Efter alle hine positive Figurer følger en Række negative Billeder. Heiberg samler Charaktertrækkene fra alle sine Vaudeviller til et Billede af den kjøbenhavnske Spidsborger i «En Sjæl efter Døden» og Paludan-Müller skriver sit Mesterværk

«Adam Homo», strengt taget den eneste virkeligt typiske og for en Fremmed lærerige danske Roman. Den indeholder al den europæiske Reactionstids Slaphed og Usselhed samlet som i en Essents. Adam Homo er Mennesket i Almindelighed, lad saa være, men Mennesket fra Christian den 8des Tid. Samtidigt taber den importerede filosofiske Bevægelse sig herhjemme, den begyndende Hegelske Skole standser, Heiberg afløses af Kierkegaard og Lidenskaben for at tænke af Lidenskaben for at troe. Den filosofiske Bevægelse ophører foreløbig uden at have afsat nogen Bog endsige noget Værk, og den ethisk religiøse Bevægelse, som begynder, faaer sin Parallel og sin Fortsættelse indenfor Poesien. En Gruppe skjønne, men barnlige Bondenoveller, vort Aarhundredes Hyrdescener, følge den religiøse Strøm. Men høiere og høiere stiger Enthousiasmen for positiv Religion og asketisk Moral. Man overbyder hinanden i at optaarne Idealer, ud fra hvilke Virkeligheden kun øines som et fjernt sort Punkt.

Hvori er Strømningen udmundet? I Skikkelser som Paludan-Müllers Kalanus, der i Ekstase opbrænder sig selv paa Baalet, og som Ibsens Brand, hvis Moral gjennemført vilde føre Halvdelen af Menneskene til at sulte ihjel af Kjærlighed til Idealet.

Og der ere vi endte. Intetsteds Europa over saa exalterede Idealer og ikke mange Steder et

plattere aandeligt Liv. Thi man maa dog være yderligt naiv for at troe, at vort Liv svarer til hine Typer. Saa stærk har Strømningen været, at selv en saa revolutionært anlagt Natur som Ibsens er bleven inddraget i den. Er Brand Revolution eller Reaction? jeg skal ikke kunne sige det, saa meget har dette Digt af begge Dele.

Det forrige Aarhundredes to store Grundtanker vare disse; i Videnskaben den frie Forskning, i Poesien Humanitetens frie Udfoldelse. Hvad der ikke bliver i denne Strøm, det glider ned ad Decadencens og tager Veien til Byzants. Thi udenfor denne Bevægelse ere alle Bevægelser byzantinske. I Videnskaben byzantinsk Skolastik, i Poesien Legemer og Aander, der ikke ligne Legemer og Aander, ensformige og abstracte.

Giv en Sirius-Beboer, der kun har gjennemlæst vor klassiske moderne Poesi, et Par moderne udenlandske Dramer ihænde, f. Ex. Alex. Dumas's «Le fils naturel», Emile Augiers «Le fils de Giboyer» og «Les effrontés», og han vil gjøre Bekjendtskab med utallige Samfundstilstande og Samfundsproblemer, som han ikke kjendte, fordi de, skjøndt de existere i vort Samfund, ikke existere i vor Litteratur. Thi til den moralske Ivren svarer som Modstykke det moralske Snerperi. Hvad have vi gjort af hint første Opsving, da man herhjemme som overalt ved Aarhundredets Begyndelse første Gang skimtede en Poesi bag de tre Enheder,

en Guddom bag Treenigheden, en Kjærlighedens Lykke bag det conventionelle Ægteskab, en Sandhed bag Dogmerne, en Lighed bag Kasteadskillelsen og Standsinddelingen, en Frihed høit over Convenientsens og Selskabets og Samfundsmoralens Tvang!

Oehlenschläger emanciperede vor Poesi fra Nytteperiodens Moral. Han seirede skjøndt efter en Kamp og Poesien blev fri. Heiberg bragte Logiken i ligesaa stor Ære som den, hvori Poesien stod, han emanciperede den æsthetiske Kritik fra Følelsesraisonnementet og erobrede et nyt Terrain for Filosofien. Saa kom de første Fordringer paa politisk Frihed. Men Bannerførerne i Litteraturen svarte: Hvad raabe I paa politisk Frihed, den sande Frihed er Villiens egen indre Frihed; at vinde den er jer altid tilladt, og den anden er, naar hin er givet, uden al Betydning.

Man havde skrevet store metafysiske Afhandlinger om Villiens Frihed, Determinisme og Afsindighed; man skrev nye politiske om Frihed og Constitution og beviste at et Land havde en Constitution ogsaa uden constitutionel Regjeringsform, sand Frihed ogsaa uden formulerede Friheder; men man opnaaede dog ikke at berolige Gemytterne og vi fik politisk Frihed. Mon ikke Betingelsen for et Fremskridt paany vilde være det, at Løsenet atter blev Frihed: Aandsfrihed, at man istemmede: vi ville den frie Tanke og den

frie Humanitet. Det vil da ikke nytte, at man svarer: «Hvad raabe I paa Frihed, I have jo al den, I kunne ønske,» og man mener den politiske Frihed. Man vil ikke erklære sig tilfreds med den. Det er ikke saameget ydre Love, der behøve at forandres, om end ogsaa de, som det er den hele Samfundsbetragtning, som den yngre Slægt fra Grunden af maa omforme og opløie, før en ny Litteratur kan skyde op. Hovedarbeidet vil blive gjennem en Mangfoldighed af Canaler at lede de Strømninger, som have deres Udspring i Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at standse Reactionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.

EMIGRANTLITTERATUREN.

Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede skete i Frankrig under gjentagne sociale og politiske Explosioner af forhen useet Omfang og Kraft. Den nye Sæd, som Revolutionens store Tanker og store Begivenheder havde udsaaet, fik imidlertid ikke strax nogen Væxt i Litteraturen. Den kunde ikke skyde op. Thi med kort Mellemrum gik to Gange et al individuel Frihed tilintetgjørende Tyranni som en Tromle over Frankrig: først Conventets saa Keiserdømmets Dictatur. Den første Terrorisme skræmmede, guillotinerede, landsforviste Enhver, hvis politiske Farve ikke paa det Nøieste stemmede overens med den herskende Folkeaands netop da regjerende Afskygning — Aristokratiet, Kongehuset, Geistligheden, Girondinerne knustes under Tromlen — og man tyede til de stille Villaer i Schweiz eller til de ensomme Stepper i Nordamerika for at undgaae den Skjæbne, som havde ramt Ens Nærmeste og truede En selv. Den anden Terrorisme knuste, forjog, chikanerede, fængslede, skjød, landsforviste Alt,

hvad der ikke anderledes lod sig bringe til Taushed (en Taushed som kun Leveraab for Keiseren turde afbryde) og Legitimister og Republikanere, Constitutionelle og Liberale, Filosofer og Digtere knustes under den nivellerende Tromle, hvis de ikke foretrak, spredte og sprængte til alle Sider, at søge sig et Tilflugtssted udenfor Keiserdømmet, hvad ikke var let, thi det fulgte dem i Hælene, saa hurtigt udvidede det sig, det slugte Italien og Tydskland i store Mundfuld, intetsteds var man sikker paa ikke at blive overrasket af dets Armeer, det indhentede de Flygtende selv i Moskwa.

Under begge disse to store Tyrannier var det alene udenfor Paris, paa ensomme Steder i Provindserne eller paa Landet, hvor Beboeren da holdt sig saa stille som en Afdød, eller hyppigere udenfor Frankrigs Grændser, i Schweiz, i Nordamerika, i Tydskland og England, at der af Franske blev arbeidet litterært. Thi kun der kunde de selvstændige Aander blandt Franskmændene existere, og kun af selvstændige Aander grundlægges og fremmes en Litteratur. Den første franske Litteraturgruppe i dette Aarhundrede, der grundlægges paa saa mange spredte Punkter, har da til fælles Grundtræk det, at den er oppositionel. Meningen hermed er ikke den, at Skribenterne ere enige om visse Grundprinciper — de ere ofte i høi Grad uenige indbyrdes — men Hadet til Terrorismens og til Napoleons Reguleringsbestræ-

belser forener dem alle. Hvad de end oprindeligt ere og hvad de end senere udvikle sig til under Restaurationen, til litterære Reformatorer, reactionære Legitimister eller liberal Opposition: saa have de ved Aarhundredeskiftet som Modstandere af det Herskende og Givne et første fælles Præg. Og hertil kommer som det næste afgjørende Træk deres fælles vanskelige Stilling som Arvetagere efter det 18de Aarhundrede, der netop senest havde testamenteret dem Keiserdømmet, hvorimod de protestere; enkelte af dem vilde helst helt gaae fra Arv og Gjæld, andre ville overtage Arven, hvis de kunde tilegne sig den uden Skylden. Alle føle de, at det nye Aarhundredes aandelige Bevægelse maa skee ud fra andre Forudsætninger end dem, hvorpaa det gamle har bygget. Da Fløidørene for det 19de Aarhundrede aabnes, staae de alle med speidende Blikke og stirre derind, de ane det Nyes Konturer, troe at skimte dem og alt efter deres Evner og Ønsker former det Kommende sig for dem og tolkes dets Væsen af dem. Saaledes faae de i Forening et Præg af at være noget Indvarslende, noget Indledende, Bringere og Bærere af en ny Tids Aand.

Der var et videre Felt for litterære Fornyelsesforsøg i Frankrig end i noget andet europæisk Hovedland. Thi det forrige Aarhundredes Litteratur var der udmundet i Formalisme. Salondannelsen og den akademiske Dannelse i Forening

havde snørt den i visse, engang givne, stive og magre Former. Den var indsnevret i den saakaldte gode Smags Jerncorset. Frankrig har længe frembudt Modsætningen af at være et Land, der paa samme Tid som det i alle ydre Forhold har en feberagtig Trang til Forandring og, naar det giver denne sin Tilbøielighed Luft, sjeldent forstaaer at holde Maal eller Grændse, i litterær Henseende er i høi Grad stabilt, anerkjender Autoriteter, underholder et Akademi, sætter Maal og Grændse over Alt. Man havde indført Republiken og afskaffet Christendommen før man faldt paa at røre ved Boileau's Autoritet. Voltaire, der vender op og ned paa hele Traditionen og der bruger Tragoedien som et Angrebsvaaben imod de Magter, hvis bedste Støtte den havde været, Enevoldsmagten og Kirken, vover ikke at lade Handlingen vare mere end 24 Timer eller lade Begivenheden foregaae paa to forskjelligt benævnte Steder i et og samme Stykke. Han, som ikke har Respect for meget imellem Himmel og Jord, respecterer Alexandrinerversets ensformige Cæsur.

Det blev et andet Folk end det franske, det Folk hvilket Voltaire haanligt havde ønsket mere Aand og færre Consonanter, som medens Franskmændene revolutionerede de politiske Tilstande og Sæderne reformerede Litteraturen og skabte en ny Poesi. Det var Datidens Tydskere, om hvilke man i Frankrig neppe vidste mere, end

at de i dyb og partriarchalsk Underkastelse under Smaafyrster og Foresatte drak deres Øl, røg deres Pibe og spiste deres Surkaal i Kakkelovnskrogen, som i Ideernes Verden gjorde større Erobringer end Franskmændene foretoge paa Jorden. Af alle Europas Folk havde intet i det 18de Aarhundrede havt sin litterære Blomstringsperiode undtagen det tydske: Aarhundredets sidste Halvdel havde jo indbefattet Poesiens rige Udvikling fra Lessing til Goethe og Metafysikens kraftige Udfoldning fra Kant til Schelling. Thi i Tydskland havde intet Andet været frit end Tanken alene.

Af Tydskland bliver derfor efterhaanden den Litteratur stærkt paavirket, som ved Aarhundredeskiftet opstaaer paa Fransk, ligesom Folkene først nu ret begynde at træde i uafbrudt aandelig Forbindelse med hverandre. De store Omvæltninger, Republikens og Keiserdømmets Krige, der tumlede alle Europas Folkeslag mellem hverandre, lærte dem paa samme Tid at kjende hverandre. Men grundigst paavirket af de fremmede Omgivelser blev dog den Klasse af Mennesker, der ved alle hine store Begivenheder saa sig tvungen til et langvarigt, undertiden fast Opholdssted udenfor Fædrelandet. Den Indflydelse af en fremmed Aand, som var flygtig og forbigaaende paa Soldaten, blev varig og betydningsfuld paa Emigranten. Den franske Emigrant nødtes til at lære det fremmede Sprog paa en mere end overfladisk Maade,

om ei af anden Aarsag saa for i det fremmede Land at kunne give Undervisning i sit eget Sprog. Af intelligente franske Emigranter udbredtes da Kundskab til fremmede Landes Natur og Cultur i Frankrig, og heri ligger det, at naar man søger en fælles Benævnelse for den franske Litteraturs nu opdukkende Fænomener, finder man neppe nogen bedre end den, jeg herved forsøger paa at fastslaae: Emigrantlitteraturen.

Dette Navn maa dog ikke tages for mere end hvad det er: et Navn; thi det vilde være urimeligt ikke hertil at henføre enkelte aldeles beslægtede Skrifter af Forfattere, som have levet udenfor Paris eller dog udenfor Frankrig uden dog at emigrere, og paa den anden Side høre enkelte af Emigranter forfattede Værker efter deres hele Aand ikke til denne fornyende og befrugtende litterære Bevægelse men til den reactionære Restaurationslitteratur. Ligefuldt passer Navnet godt for den første Aarhundredet indvarslende Gruppe af franske Bøger. Emigranten er, som alt antydet, efter sit Væsen oppositionel. Men hans Opposition har en forskjellig Charakter, eftersom det er Rædselsherredømmet eller Keiserdømmet, mod hvilket han opponerer og hvis Magt han har undflyet. Meget ofte har han undflyet dem begge og hans Bevæggrunde til Opposition ere da af blandet Natur; han har f. Ex. Sympathier for Revolutionen i dens første Skikkelse som constitutionel mo-

narchisk eller for den moderate Republik og en heftigere Uvillie mod Keiserdømmet end mod Terrorismen; men af hvad Natur end Blandingen er, vil man allerede paa dette Punkt kunne ane den dobbelte Strømning i Emigrantlitteraturens Productioner. Umiddelbart reagerer den mod det 18de Aarhundredes Litteratur, mod dens tørre Rationalisme, dens Banlysning af Drømme- og Følelseslivet, dens Uforstand overfor det Historiske, dens Overseen af de berettigede nationale Eiendommeligheder, dens farveløse Syn paa Naturen, dens Feilsyn paa Religionerne som bevidste Bedrag, men ligefuldt er der i Frembringelserne uundgaaeligt en Understrøm som fortsætter Hovedstrømningen fra det 18de Aarhundrede; Skribenterne fortsætte alle Befrielseskrigen mod stivnet Tradition, enkelte alene paa det poetiske andre paa samtlige Aandens Omraader, de ere alle vovende Naturer, Opdageraander, og Ordet Frihed har for Ingen af dem endnu tabt sin elektriserende Klang. Selv Chateaubriand, som politisk og religiøst danner Gruppens yderste Høire og som med en Part af sine Skrifter tilhører den egentlige Reaction, betegner bestandig «Frihed og Ære» som sin Devise og kan derfor ogsaa ende som politisk oppositionel. Dobbeltstrømningen spores overalt: hos ham, hos Sénancour, hos Constant, hos Mme de Staël, hos Barante, Nodier o. s. v. og det er paa dette fine

Vexelforhold mellem Reaction og Fremskridt, at jeg fra Begyndelsen af vil gjøre opmærksom.

Naar man taler om det 18de Aarhundredes Aand er det almindelig Voltaires Navn, der kommer En paa Læben; det er ham, der samler, resumerer og repræsenterer den hele Tidsalder: forsaavidt Emigranterne reagere imod ham, kunne de ubetinget siges at betegne Reaction mod det foregaaende Aarhundrede. Selv de iblandt dem, der i Aandsanlæg ere nær beslægtede med ham, reagere nødtvungent, det vil sige: tvungne af Tidsaanden imod ham, som Constant i sin Bog «Om Religionen.» Men der er jo blandt det 18de Aarhundredes Forfattere en, der stod som Rival overfor Voltaire, og der i Storhed næsten er ham lig, hvis Værker fremdeles i langt høiere Grad end hans pege ud over den Tidsalder, i hvilken de saae Lyset; ham er det, som paa mange Punkter inspirerer Emigrantlitteraturen og forsaavidt den nedstammer fra Rousseau og tildels fortsætter Rousseau, kan den siges at fortsætte det foregaaende Aarhundrede og Revolutionen. Til Rousseau vise i en overraskende Grad det 19de Aarhundredes store litterære Bevægelser i alle Hovedlandene tilbage. Fra ham vare allerede i det forrige Seculum i Frankrig saa forskjelligartede Aander som Saint-Pierre, Diderot og Robespierre udgaaede, i Tydskland saa fremragende Genier og Talenter

som Herder, Kant, Fichte, Jacobi, Goethe, Schiller og Jean Paul; i den nu oprindende Tidsalder paavirker han bl. A. i Frankrig Chateaubriand, Mme de Staël og senere George Sand, i Tydskland Tieck, i England Byron. Medens Voltaire især virker paa Aanderne i Almindelighed, er Rousseau's Indflydelse aldeles overveiende paa de frembringende Talenter, paa Forfatterne. Skiftevis have efter deres Død hine to store Mænd paavirket Eftertiden. Voltaire afgav ved forrige Aarhundredes Slutning Scepteret til Rousseau; et halvhundrede Aar efter kommer hans Navn paany til Ære i Frankrig, og i enkelte af dette Lands mest fremragende Skribenter som Ernest Renan finder man nu den dobbelte Aandsretning forenet, noget af Rousseau's Aand sammensmeltet med noget af Voltaires. Men i Rousseau's Skrifter alene er det, at de store fra Udlandet kommende Strømninger, som ved Aarhundredets Begyndelse bryde ind over Frankrig, have deres Kildespring, og Rousseau er det, hvem det skyldes, at den Litteratur, som af Franske frembragtes udenfor Landets Hovedstad eller Grændser under al sin Opposition mod den Aand, af hvilken det absolute Keiserdømme udgik og bares oppe, bevarede et Forhold til det 18de Aarhundrede og havde oprindeligt franske Forudsætninger at støtte sig til.

I.

Aaret 1800 bragte det første Digterværk, som bærer den nye Tidsalders poetiske Præg. Dets Omfang var lille, men dets Betydning stor og Indtrykket mægtigt. «Atala» vakte en Opsigt og gjorde en Lykke, som siden «Paul et Virginie» udkom, ikke havde været nogen fransk Digtning forundt. Det var en Novelle fra Nordamerikas Heder og vildsomme Skove, den havde en stærk, besynderlig Aroma af den uberørte Jordbund, paa hvilken Ideen til den var opstaaet, den havde en fremmed Naturs glødende Farver og en endnu heftigere Glød i Lidenskabens Udbrud. Fortællingen gav et Billede af de vilde Indianeres Liv som Baggrund for Udmalingen af en tilbagetrængt men netop derved overvældende og dræbende Elskovslidenskab. Det Hele fremhævet ved en Fernis af katholsk Religiøsitet.

Denne Historie om en ung christen Indianerpiges Kjærlighed og Død blev saa populær, at dens Hovedpersoner snart efter paa colorerede Træsnit bedækkede de franske Værtshuses Vægge, og at Voxdukker af dem solgtes paa Paris'es Quai'er som man ellers i katholske Lande sælger Voxbilleder af Madonna og Christus. Paa et af Forstadstheatrene optraadte Heltinden costumeret som Vild med Hanefjær i Haaret, og Variétéstheatret gav en Farce, i hvilken en Skoledreng

og en Skolepige, som løb bort for at gifte sig sammen, kun snakkede om Krokodiller, Storke og Urskove i «Atala's» Stil. Der udkom en Parodi, betitlet «Ah! là! là!», i hvilken Novellens lange pragtfulde Beskrivelse af Missisippiflodens Bredder var erstattet af en ligesaa vidtløftigt detailleret Beskrivelse af en Kartoffelmark: saa paafaldende syntes det da, at en Forfatter vilde spilde nogle Sider paa Naturomgivelserne. Men medens Parodier, Drillerier og Karrikaturer saaledes regnede ned over Digteren, var han ikke derfor at beklage; thi slige Ting ere Navnkundighedens Symptomer, og med eet Slag var han fra en Ubekjendt bleven en Berømthed af første Rang. Hans Navn var paa Alles Læber, og det lød François René de Chateaubriand.

Han var født som det yngste af ti Børn i et gammeladeligt Hus i St. Malo i Bretagne. Faderen var streng og tør, uselskabelig og taus, havde kun een Lidenskab, sit Adelshovmod. Moderen var lille og styg, urolig og misfornøiet, men i høi Grad devot, Kirkegængerske og Præstebeskytterinde. Sønnen arvede en Blanding af begges Natur.

Haardt opdraget i et Hjem, hvor efter hans eget Udtryk Faderen var Tyendets Skræk, Moderen dets Svøbe, voxede han op indesluttet og sky, tidligt fortrolig med Havets Bølgegang og Blæstens Musik, men aldrig forsonet med Hjemmets Uhygge

og Kulde, et stædigt, melancholsk og overspændt Barn. Den ham i Alder nærmeste Søster Lucile, der følte sig tilsidesat som han, blev hans eneste Ven, hans eneste Fortrolige; hun var som han en syg og lidenskabelig Sjæl, Aar for Aar mere tilbøielig til Rousseau's Mani at antage Alt for sammensvoret mod hende og ansee sig for forfulgt af Alle; i sin Barndom tyede hun til Broderen, senere til Religionen som Beskytter mod disse Farer og Trængsler. Hun var først som Broderen uskjøn og sky, blev senere meget smuk, bleg med mørke Haar, skjøn som en Dødens Engel; hun tilbragte en stor Del af sit Liv i Klostre, var lidenskabelig i sin Søsterkjærlighed og lidenskabelig katholsk. Hun havde poetiske Anlæg og synes saavel i Skyhed som i Exaltation at have været Broderens kvindelige Sidestykke. En anden Søster Julie, der i sin Ungdom levede udelukkende som Verdensdame, endte som Hellig i religiøs Askese, saa at Retningen mod Katholicismen synes at have ligget den hele Slægt i Blodet.

Den stærke Tvang, hvori den unge Chateaubriand holdtes, avlede hos ham en vild Trang til at være fri og sin egen Herre; den bestandige Opsigt, hvorunder han sukkede, avlede en altbeherskende Drift til menneskesky Ensomhed. Ilede han ene ned ad Fædreneslottets Trapper eller gik han med sin Bøsse ensom paa Jagt, følte han alle Lidenskaber koge og bruse i sit Indre

under vild Henrykkelse over uforstyrret at kunne drømme og længes. Ulykkelig som han i Andres Selskab følte sig, beruste han sig naar han var ene i Drømme om Lykke, ærgjærrige Drømme, Digterdrømme. I halvt aandige, halvt sandselige Drømmerier og Længsler formede han sig da Billedet af en overmenneskeligt deilig Kvinde, en ung Dronning, prydet med Diamanter og Blomster, hvem han elskede og af hvem han blev elsket i Neapels eller Siciliens duftende Maaneskinsnætter. Og naar han da vaagnede af disse Drømme og gjenfandt sig selv som den lille ubetydelige Bretagner han var, keitet, uberømt, fattig og maaskee talentløs, da fortvivlede han. Misforholdet mellem hvad han attraaede og hvad han var, trykkede ham til Jorden.

Han var først bestemt til Søofficier, men en uovervindelig Afsky for Disciplinen kom ham her i Veien, saa bestemtes han til den geistlige Stand, men Følgen af hans Uskikkethed til et Forsagelsens Liv bragte ham til at springe tilbage herfra. I sit dybe Mismod foretog han et Selvmordsattentat. Endelig blev han ved et Familiemagtsprog, der gjorde Ende paa Uvisheden, Underlieutenant og fandt sig ret vel heri; som Medlem af en høitanseet Slægt blev han indført ved Hoffet, forestillet for Ludvig d. 16de og saae de sidste Glimt af Kongemagtens gamle Pragt og Ceremoniel. To Aar efter brød Revolutionen ud og i

1790 blev Adelen afskaffet. Han tog sin Afsked som Officier og da ingen Opgaver viste sig for ham i Fædrelandet under den nye Tingenes Orden eller Uorden, besluttede han selv at bane sig en Vei og fattede den fantastiske Plan at reise til Amerika for at opdage Nordvestpassagen. Det behøver ikke at siges, at han uden Kundskaber i den Retning, uden Forbindelser og pengeløs som han var, meget hurtigt saae sig nødsaget til at lade dette Paafund fare. Men fandt han ikke Nordvestpassagen, saa fandt han en anden Menneskerace, nye Forhold og en ny Natur. Meget tidligt havde han efter Læsning af Rousseau tumlet med den Tanke at skrive «Naturmenneskets Epos», en Skildring af de Vildes Sæder, som han ikke kjendte Noget til. Nu stod han paa deres Grund og Jord. Vare de end ikke ganske saa uberørte af Civilisationen, som han havde tænkt sig dem, saa var det ham dog ikke vanskeligt ved Hjælp af Fantasi at reconstruere sig deres oprindelige Tilstand. Det første Indtryk, han modtog, var unegteligt barokt. Da han paa Veien fra Albany til Niagara med sin Fører for første Gang kom ind i Skove, som aldrig vare blevne huggede, blev han grebet af en Art Glædesrus over sin Uafhængighed omtrent som den, han i sin tidligste Ungdom havde følt naar han gik paa Jagt i Bretagne. Han gik fra Træ til Træ tilhøire og tilvenstre, sigende til sig selv: Her er ingen Veie

mere, ingen Byer, intet Keiserdømme, ingen Republik, ingen Mennesker; han indbildte sig at være ene i Skoven, da han pludselig stødte paa en Snes halvnøgne, tatoverede Vilde med Ravnefjær i Haaret og Ringe i Næsen, som — o Under! — dandsede Quadrille efter en Violin, der spilledes af en lille pudret og friseret Franskmand med Musselinsmanskjetter, en forhenværende Kokkedreng hos en fransk General, som de mod en Betaling, der gaves i Kastorskind og Bjørneskinker, havde engageret som Dandselærer. Det var for en Discipel af Rousseau en ydmygende Indledning i de Vildes Liv: at blive Vidne til denne Dands af Irokesere efter en fordums Kokkedrengs Musik. De senere Indtryk var heldigvis renere og skjønnere end dette. Chateaubriand kjøbte Klæder og Vaaben af Indianerne og levede idetmindste nogle Uger samme Liv som de. Han lod sig forestille for Onondagernes Sachem eller Chef (som Byron senere lod sig forestille for Ali Pascha), red til Hest gjennem Landet, hvor undertiden en ganske europæisk Cottage med Klaveer og Speile laa lige i Nærheden af en Irokesers Hytte, saae Niagaravandfaldet og fik i to smukke Florida-Piger af Muscogulgernes Stamme Modellerne til sine senere berømte Skikkelser Atala og Celuta.

I Amerika undfangede Chateaubriand Planen til sine to beundringsværdige og glimrende Episoder «Atala» og «René» og til det vidtløftige og stil-

løse Arbeide, til hvilket de begge høre hen, det meget senere udgivne «Les Natchez», en stor Roman om en Indianerstammes Undergang i Kampen mod de Hvide. «Atala» var det Skrift, han først stræbte at give en afrundet Form. Efter et kort Ophold i Frankrig, hvortil Efterretningen om Kongedømmets Fald og Ludvig den 16des truede Stilling kaldte ham tilbage, og hvor han ankom Januar 1792, emigrerede han atter, kom til London, udkastede Atala og René siddende under Træerne i Kensington Park og stødte saa til Emigranthæren ved Rhinen med sit Tornyster mere tung af Manuscripter end af Linned. Atala blev Opgjennemrettet under Ophold paa Marchen, ved Opbrud pakket i Tornystret paany, og Kammeraterne drillede ham med at rive de Blade af, som stak ud imellem Aabningerne foroven. Men da en Dag under en Træfning en Granatstump havde saaret ham i Laaret, viste det sig, at «Atala» havde frelst hans Liv, da to matte Kugler vare prellede tilbage fra Tornystret. Saaret, febersyg, udtæret ankom han efter Emigranthærens Tilintetgjørelse til Bruxelles; imidlertid var hans Broder, dennes Hustru og Svigerfader døde paa Skafottet i Paris, hans Moder og to af hans Søstre, deriblandt Lucile, nogen Tid kastede i Fængsel i Anledning af hans Emigration. I London udgav han 1797 sin Bog «Essai historique sur les Révolutions» i forholdsvis liberal og utvivlsomt fritænkersk Aand. Men hans Moders

Død omvendte ham, siger han, til Christendommen, et Omslag i Tidsaanden bidrog maaskee nok saa meget til at forandre hans Stemning overfor den, og da han i Aaret 1800, efter at Bonaparte havde afsluttet Revolutionen, vendte tilbage til Frankrig, medførte han sit store Skrift «Christendommens Aand», i hvilket «René» blev optaget som Episode, og hvis Udgivelse faldt sammen med Bonapartes Gjenindførelse af den christelige Cultus i Frankrig. Bogen stemmede altfor vel overens med Førsteconsulens Planer til at den ikke skulde have bragt sin Forfatter i Yndest hos Herskeren. Chateaubriand skilte sig dog atter fra hans Regjering efter Retsmordet paa Hertugen af Enghien 1804.

Dette er Hovedtrækkene af den Mands Historie som Yngling, der i Aaret 1800 opnaaede Digterry som Forfatter til «Atala». Hans Charakter var endnu mere særegen end hans Historie. Han var ærekjær og æresyg, forfængelig og sky, altid vaklende i Tilliden til sine Evner og dog ikke blot udstyret med Geniets Selvfølelse, men med en Egoisme, som stødte Alt ned i Ligegyldighedens Afgrund, der ikke umiddelbart tjente ham selv. Han var kommen for sent til Verden og opdraget under for særegne Omstændigheder til at kunne have Tro til Revolutionen og det System af det 18de Aarhundredes Ideer, den indfattede. Han var kommen for tidligt til Verden til at opleve det nittende Aarhundredes Videnskabelighed

og gjennem den vinde en ny Tro og et nyt Holdepunkt. Han blev da som Personlighed en fuldstændig Nihilist, en Aand, der, som han atter og atter gjentager det, troede paa Intet; han tilføier vel altid, naar han ikke glemmer det, («undtagen i Religionen»); men et Menneske er efter sit Væsen Troende eller Tvivler og det er kun en Indbildning, som Halvdannelsen fremmer, at man kan være troende i Religionen alene, naar man i alt Andet er uden enhver Tro. — Chateaubriands «Memoirer» ere fulde af den Art Udbrud om et Navns og et Ryes Forgjængelighed og Intethed, som senere ere saa hyppige hos Byron. Der er uden Tvivl en god Del Affectation i disse Udbrud, men en virkelig Livslede og en bestandig Melancholi røber sig alligevel i dem. «Da jeg ikke troer paa Noget, undtagen i Religionen, er jeg mistænksom overfor Alt . . . Den lille og latterlige Side af Tingene viser sig altid først for mig: i mine Øine existerer der i Grunden hverken store Genier eller store Gjenstande . . . I Politik har min Overbevisnings Varme aldrig varet længere end min Tale eller min Brochure var lang . . . Jeg kjender ikke i hele Verdenshistorien et Ry, som kunde friste mig; skulde jeg bøie mig for at tage den største Hæder i Verden op, naar den laa for mine Fødder og jeg ved saa lidt kunde gjøre den til min, saa vilde jeg ikke gjøre mig den Uleilighed. Havde jeg selv kunnet skabe mig,

havde jeg maaskee gjort mig til en Kvinde af Lidenskab for Kvinderne; eller hvis jeg havde gjort mig til Mand, havde jeg først skjænket mig Skjønhed, dernæst, for at tage mine Forholdsregler mod Kjedsomhed, min værste Fjende, havde jeg nok villet være en stor Kunstner, men ubekjendt og kun brugende mit Talent for mig selv. Reducerer man Livet til dets sande Værd, og frigjør man det for al Humbug, finder man kun to Ting af Værdi, Religion i Forening med Intelligents og Elskov i Forening med Ungdom, det vil sige Fremtid og Nutid, Resten er det ikke Umagen værd at tænke paa .... Udenfor Religionen har jeg ingen Tro. Hvis jeg havde været Hyrde eller Konge, hvad skulde jeg have gjort med mit Scepter eller min Stav? Jeg var bleven lige træt af Hæder og Geni, Arbeide og Fritid, Medgang og Modgang. Alt trætter mig: jeg slæber med Møie min Kjedsomhed med mig, altsom Dagene gaae, og saaledes bortgaber jeg overalt mit Liv (et je vais partout bâillant ma vie).» *) Hvormegen Lidenskab var ikke bleven bortødslet paa Fantasterier og poetiske Drømme, før Chateaubriand naaede til denne kjedsommelige Kjedsomhed. I «Atala» sprudler Lidenskaben endnu som en varm Kilde, men dens Stænk have en svidende, fortærende Charakter:

*) Mémoires d'Outre-Tombe I 207, 451 II 129.

Den gamle Indianer Chactas fortæller en ung Franskmand, hvem Chateaubriand har givet sit andet Fornavn René, sin Ungdomshistorie. Han er bleven fanget af en fjendtlig Indianerstamme og dømt til Døden paa Baalet; da fatter Datteren af Stammens Høvding, Atala, Godhed for ham og nærmer sig Stedet, hvor han staaer bunden; han anseer hende først for «la vierge des dernières heures» som førtes til Krigsfangen før Dødsdommens Fuldbyrdelse, men hendes Hensigt er ikke den at trøste ham, men om muligt at befrie ham. Han gribes af Elskov til hende, opfordrer hende til at flye med ham og blive hans, men hun vil det ikke og han bliver, forsinket ved hendes Modstand, anden Gang Fange. Alt er han krandset med Blomster, malet blaa og rød i Ansigtet, smykket med Perler i Ørene for at brændes, da Atala anden Gang flygter med ham. Bogens Hovedindhold er Fremstillingen af denne Flugt, af Chactas' Attraa og Atala's forunderlige Blanding af Lidenskab og Tilbageholdenhed, som bringer hende til afvexlende at være lutter Hengivelse og lutter Modstand. Hendes Væsen opklares, da hun meddeler Chactas, at hendes Moder, som blev forført af en Hvid, har ladet hende christne og har taget det Løfte af hende at forblive ugift til sin Død. I sin Fortvivlelse over dette Løfte og i sin Angst for ikke at kunne holde det, tager Atala hemmeligt Gift og udaander

i sin Elskers Arme understøttet af en gammel Missionær, som optager det unge Par i sin Hytte.

Man maa selvfølgelig søge til Fortællingen selv for at faae det fulde Indtryk af, hvilken brændende Lidenskab og hvilken lyrisk Flugt den har. Man kan ligesaa lidt gjennem Referater og Citater give en Forestilling om den Styrke, hvormed de selsomme Naturomgivelser ere malte. Men det er let at paavise, hvorledes Chateaubriand fortrinsvis og uvilkaarligt anvender en Blanding af det Rædselsfulde og det Erotiske som Virkemiddel. I den egentlige Elskovsscene er der ikke blot ødslet med Larm af Klapperslanger, Brøl af Ulve, Bjørne og smaa Tigre som Accompagnement, men med en Storm, der bringer Skovene til at knage, og med et uigjennemtrængeligt Mørke, nu og da sønderrevet af Lyn i Lyn, der antænde en Skovbrand. Rundt om de Elskende brænde alt Granerne som Fakler ved deres Bryllup, Atalas Modstand er ved at knækkes, da et advarende Lyn slaaer ned lige for hendes Fødder. Herefter er det, at hun tager Gift og hendes sidste Ord til Chactas ere saadanne i hvilke Lidenskabens Skovbrand synes at fortsætte Branden i Naturen:

«Hvilken Kval uophørligt at see dig ved min Side, fjernt fra alle Mennesker i den dybe Ensomhed, og at føle en uoverstigelig Skranke mellem dig og mig! At tilbringe mit Liv ved dine Fødder, at tjene dig som Slavinde, at berede dit

Maaltid i en eller anden ukjendt Krog af Verden, det havde været min høieste Lykke; denne Lykke var jeg saa nær, at jeg kunde røre ved den og kunde dog ikke nyde den. Hvilke Planer og Drømme har jeg ikke undfanget! Der var Øieblikke, hvor jeg ønskede tilligemed dig at være den eneste levende Skabning paa Jorden, andre, hvori jeg, naar jeg følte en Guddom standse mig i min skrækkelige Attraa, havde ønsket Tilintetgjørelse over denne Guddom, naar da blot jeg knuget til dit Bryst, havde kunnet rulle med dig fra Afgrund til Afgrund mellem Ruinerne af Gud og Verden!»

Saa originale disse Udbrud af hensynsløs Lidenskab ere, og saa originalt Sceneriet er, som giver dem Relief, saa føler man dog, at disse Toner og disse Malerier vare lige umulige, hvis Rousseau ikke var gaaet forud og hvis hans digteriske Forsøg ikke vare blevne fortsatte af en anden større Aand udenfor Frankrig.

II.

Det betydeligste Værk, Rousseau som Digter har frembragt, er «La nouvelle Héloïse».

Det Nye i denne Bog bestaaer for det Første deri, at det er den, som tager Livet af Galanteriet og dermed af den hele classisk-oratoriske Periodes

Opfattelse af Følelserne. Denne Opfattelse var den, at alle ædle og fine Følelser vare Civilisations-Producter, Elskov fremfor alle. Det er klart nok, at en vis Cultur er fornøden, før en Følelse som Kjærlighed kan opstaae. Før den kvindelige Kjole var til, var der ikke Kvinder, men kun Hunner, og før der var Kvinder, var der ingen Kjærlighed. Ud fra denne i sig selv rigtige Tanke var den forud for Rousseau gaaende Tidsalder kommen til det Resultat, at Alt, hvad der tilhyllede den nøgne Lidenskab, ret egentlig adlede den og gav den sit Værd. Jo mere tilsløret og omskrevet, jo mere forberedt og antydet den var, des mindre brutal. Hin Tids Sæder og hin Tids Litteratur var jo et Product af selskabelig Dannelse og denne Dannelse var kun de høieste Kredses. Vil man have et litterært Exempel paa i hvor høi Grad man foretrak en sleben Form og civiliserede Følelser for Natur og Lidenskab, da læse man Marivaux's Theater. De Elskende hos Marivaux ere to Væsener af samme Opdragelse og vel at mærke af samme Stand. Vi finde ikke her som i vort Aarhundredes Comedier en Patricierinde, der elsker en Plebeier eller Skikkelser som Lakaien Ruy Blas, der vinder en Dronnings Yndest. Forklæder hos Marivaux en enkelt Gang Herren sig som Tjener eller Frøkenen sig som Soubrette, opdage de strax hinanden gjennem Forklædningen. Deres Samtale er en stadig For-

søgen og Undflyen, Avanceren og Retireren, lutter Hentydninger og Halvheder, tusinde Omveie, maskerede Tilstaaelser og undertrykte Suk i en coquet men klædelig Manierertbed. For Rousseau er denne Manierertbed imidlertid latterlig som unaturlig. Som han i Alt foretrækker Naturtilstanden, saaledes ogsaa i det Erotiske, og Elskov i Naturtilstanden er for ham en Lidenskab, uimodstaaelig og voldsom. Hvor langt ere vi ikke hos ham fra hine Scener hos Marivaux, i hvilke den Knælende selv under Knæfaldet ikke glemte en ulastelig Holdning, medens han trykte Spidsen af en Handske til sine Læber! Hans Helt Saint-Preux er med al sin Ridderlighed og Moral en Elektrisermaskine, ladet med Lidenskab, declamerende, voldsom, selvforglemmende, og hint første Kys i Clarens's Bosquet fremkalder en Skjælven, en Tilstand i Ild, som var Lynet slaaet ned: idet Julie bøier sig mod Saint-Preux og kysser ham, daaner hun paa Stedet og falder i en Afmagt, der ikke som Paryktidens er et Coquetteri, men en Følge af Lidenskabens overvældende Magt hos det unge sunde Naturbarn.

Det andet nye Træk hos Rousseau er det, at Saint-Preux og Julie ikke ere Jævnlige. Hun er en fornem Mands Datter, han en fattig Huslærer, en Plebeier. Som senere i «Werther's Leiden» er her med Elskovslidenskaben forbunden den demokratiske Plebeiers Villie til at kjæmpe sig iveiret;

og dette er ingen Tilfældighed; thi Lidenskaben selv er demokratisk, den aristokratiske Erotik ududvikler sig strax til Galanteri.

Det tredie betydningsfulde Træk i denne Bog er det, at som Lidenskaben træder istedenfor Galanteriet og Standsforskjelligheden istedenfor den aristokratiske Kaste-Lighed, saaledes træder den moralske Følelse, en af sædelig Overbevisning udsprungen Hævden af Ægteskabet istedenfor den Ærbarhed, hvis eneste Aarsag var en aristokratisk Stolthed, en Respect for sig selv, der i den aristokratiske Litteratur tjente som Dyd, naar der ellers var nogen Dyd. Dette Ord havde hidtil ikke havt nogen Cours; det blev et Løsen for Rousseau og hans Skole, et Løsen som ikke staaer i nogen Strid med det andet Feltraab: Natur, siden Dyden netop for Rousseau er en Naturtilstand. Den umiddelbart forudgaaende franske Litteratur havde efter det høiere Selskabs Mønster gjort sig lystig over Ægteskabet. Rousseau bød da Tidsaanden Spidsen ved at skrive en Bog til dets Forherligelse. Bogens Heltinde giver vel efter for sin Elskers Lidenskab; men hun gifter sig med en Anden, hvem hun forbliver tro, saa at her, som senere i «Werther», den egentlige Elsker gaaer glip af Pigen, idet Heltinden forenes med en Hr. Wolmar, der (som Albert i «Werther», Eduard i «Forførerens Dagbog») er ligesaa ulastelig som uinteressant. Det moralske Element, der

hos Rousseau hævdes og forherliges som «Dyden», er det samme, der senere under den religiøse Reactions Indflydelse hos Chateaubriand optræder som det religiøst bindende Løfte.

Og saa endnu et Træk, det sidste: Løsenet «Natur» maa opfattes aldeles bogstaveligt. For første Gang fremtræder paa Fastlandet den egentlige Naturfølelse i Romanen og afløser Kjærligheden til Saloner og Haver. Under Ludvig den 15des Tid og Regentskabet opholdt man sig (i Bøgerne som i Livet) i Boudoirs, i hvilke den lette Conversation og Letfærdigheden fandt sig lige vel tilpas. I Værelserne ligesom paa Prent i Voltaires «Poésies fugitives» forekom uendeligt gjentagne Amorer og Gratier. I Haverne omfavnede den bukkefodede Pan slanke, hvide Nymfer ved det kunstige Vandspring. Den fortræffelige Maler Watteau og den middelmaadige Maler Boucher have opbevaret os Billedet af hin Tids landlige Fester, af disse Haver med skyggefulde Gange og stille Skjul, hvor de zirlige og fornemme Herrer og Damer, forklædte som Pierrot'er og Colombiner, med deres erotiske Leg, deres Leflen og Hvisken følte sig hjemme som iblandt de rette Coulisser for den frie og frivole Maskespøg. — Lad os herfra kaste Blikket paa Sceneriet i «La nouvelle Héloïse».

Rousseaus Statue staaer den Dag idag paa en lille Ø, der ligger i Genfersøen, hvor dens

Sydspids borer sig ind i Genève. Denne Egn er en af de deiligste i Verden. Gaar man lidt forbi Øen over endnu en Bro, seer man tydeligt Rhonen styrte sig brusende og skumhvid som et Trollhättafald ud i Søen. Nogle Skridt endnu og man seer dens hvide Strøm løbe sammen med Arves graalige Snevand. Floderne løbe ved Siden af hinanden, bevarende hver sin Farve. Langt borte seer man Montblancs hvide Snespids mellem to mægtige Alperygge. Henad Aften blive disse Bjergrygge mørke, og over dem sees Sneen paa Montblanc glødende som blege Roser. Det er som om Naturen havde samlet alle sine Modsætninger her. Selv i den mildeste Aarstid mærker man, naar man nærmer sig de brusende, hvidgraa Bjergstrømme, en isnende Kulde. Paa en eneste Spadseretur føler man i Læ hed Sommer, faa Skridt videre barsk Efteraar med bidende Vind. Man gjør sig intet Begreb om Luftens kolde Friskhed og Styrke her. Kun Solen minder om Syden og Stjernernes stærke Tindren ved Nat. De ligne ikke som i Norden lyse Punkter paa Himmelhvælvingen, de see ud som hang de løse i Luften. Og Luften selv er som var det et stærkt massivt Legeme, man indaandede.

Seil da op ad Søen til Vevey; Bag Vevey Alpeskrænterne med de sydlandske friske Træer og Vinhaver. Hinsides Søen de mørkeblaa uhyre Klippemure, der lukke Udsigten ogsaa til Søens

Sider, alvorlige, truende, mens Solen leger med Lys og Skygge ned ad Bjergsiderne. Ingen Sø er blaa som Genfersøen. Seiler man paa en smuk Sommerdag ned ad den, ligner den blaat Atlask, som changerer i Guld. Dette Land er et Feeland, et Drømmeland, hvori mægtige Bjerge kaste deres sorteblaa Skygger ned i et himmelblaat Vand under en tindrende, straalende Sol, der mætter Luften med sine Farver. Seil saa lidt længere op ad Søen til Montreux! Klippefæstningen Chillon, hint Fængsel, i hvilket Middelalderens barbariske Grusomhed har samlet alle sine Pinselsredskaber, ligger ude i Vandet. Dette Vidnesbyrd om vilde, frygtetige Lidenskaber ligger her i en Natur, som kan kaldes fortryllet. Her er Søen aaben, Skuet mindre aparte, Climaet mere sydlandsk end ved Vevey. Man seer som et hemmelighedsfuldt Blaalys, i hvilket Himlen, Alperne og Lemansøen smelte sammen. Gaa saa nogle Skridt videre til Clarens og stands i hin Kastanielund, som den Dag idag kaldes «Bosquet de Julie». Den ligger høit oppe paa en Udpynt; fra den seer man Montreux ligge inde i Bugten lunt og gjemt; og kaster man et Blik omkring sig, vil man forstaae, at det var fra dette Sted, at Naturfølelsen udbredte sig over Europa. Thi man staaer her i Rousseaus Fødeegn og paa Skuepladsen for hans «Nouvelle Héloïse». Det var dette Sceneri, der fortrængte Regentskabstidens.

Dersom vi resumere, kunne vi nu med Lethed forfølge, hvorledes Chateaubriands første Digtning forholder sig til Rousseau's berømteste Roman. Først og fremmest arver Chateaubriand Kjærligheden til Naturen. De stærkt colorerede Malerier af Nordamerikas Natur, som den var paa Ludvig den 14des Tid, have Skildringerne af Schweizernaturen til Forgjængere. Men der er den Forskjel paa Rousseaus og Chateaubriands Landskaber, at disse sidste ere mere subjektive, ganske anderledes afhængige af Helts og Heltindes Sindsstemning. Er der Uveir i deres Hjerter, raser ogsaa Uveiret uden om dem. Personligheden, det enkelte Menneske, smelter her ganske anderledes end i det 18de Aarhundredes Litteratur sammen med Naturomgivelserne og gjennemtrænger dem med sin Lidenskab og sin Stemning. — Hvad Helt og Heltinde selv angaae, da ere de som Vilde endnu langt fjernere fra Galanteriet, endnu langt mere Naturmennesker end de Forelskede hos Rousseau. Og forekommer der end atter og atter en Vending, som det var umuligt at den røde Mand kunde sige, saa have ogsaa mange af de erotiske Repliker et Skjær af de Vildes Folkepoesi, som i det 18de Aarhundred var absolut ukjendt i Frankrig. Man læse f. Ex. Krigerens Kjærlighedssang, der begynder med de Ord: «Jeg vil ile saa stærkt, at jeg, før Dagen naaer Bjergenes Toppe, kan komme til min hvide Due mellem Skovens Ege. Jeg har

bundet et Halsbaand af Porcelain om hendes Hals; dets tre røde Kugler tale om min Elskov, dets tre violette om min Frygt, dets tre blaa om mit Haab o. s. v.». — Til Standsforskjellen mellem de Elskende hos Rousseau, der saa godt stemmer med hin revolutionære Tid, svarer her Religionsforskjellen, som i det nye Aarhundrede ved Reactionen mod Voltaire faaer en ny Vigtighed, og hermed staaer det, som alt antydet, i Forbindelse, at et katholsk Coelibatsløfte her spiller samme Rolle som hos Rousseau det rent sædelige Bud. Her er altsaa Fremgang i Colorit, i Personlighedens Udvikling, i Forstaaelse af en Civilisationen fremmed Folkeaand og Raceeiendommelighed, men forsætlig Tilbagegang i Moralens Afløsning af katholsk Klosterreligiøsitet og unaturlig Askese. Lidenskaben hvæsses saa at sige paa Katholicismens Alter og den faaer, idet den unaturligt kues, hin unaturlige Vildhed og Glød, som bringer Atala, den yndefulde unge Indianerpige, der saalænge havde holdt sin hedenske Elskers Attraa i Tømme, til at udaande med et Ønske om Guds og Verdens Tilintetgjørelse paa Læben, naar hun blot for den Pris kunde opnaae evigt at knuges til hans Bryst.

III.

«La nouvelle Héloïse» udkom 1761. 13 Aar efter forfattede i et andet Land, i meget forskjel-

lige Omgivelser, et ungt Geni, som kun havde Lidet tilfælles med Rousseau, paavirket af hans Roman og hans Ideer, en lille Bog, som besad alle «La nouvelle Héloïses» Fortrin og mange flere og ingen af dens Mangler, en Bog, som satte Tusinder og atter Tusinder af Gemytter i Bevægelse, meddelte hele Generationer en levende Begeistring og en sygelig Længsel efter Døden, drev et ikke ringe Antal Mennesker til Sentimentalitet, til Fortvivlelse, til Ørkesløshed og til Selvmord, og som havde den Ære at blive forbudt som irreligiøs af den landsfaderlige danske Regering. Denne Bog er «Werther». Saint Preux skiftede Costume og iklædte sig den berømte Wertherdragt, den blaa Kjole og den gule Vest, og Rousseau's «belle âme» gik over i den tydske Litteratur som «die schöne Seele.»

Hvad er «Werther»? Definitioner udtømme ikke et digterisk Mesterværks uendelige Rigdom, men man kan sige med et Par Ord at denne en lidenskabelig og ulykkelig Elskovs Historie har sin Betydning derved at den ikke blot fremstiller et enkelt Individs tilfældige Lidenskab og tilfældige Ulykker, men er behandlet saaledes, at en hel Epoches Lidenskaber, Længsler og Kvaler have fundet deres Udtryk deri. Fortællingens Helt er en ung Mand af borgerlig Herkomst, ved sine Anlæg bestemt til Maler og dyrkende Malerkunsten af Tilbøielighed, men som af ydre Stilling er Ge-

sandtskabssekretær. Denne Yngling har Goethe imidlertid aldeles uvilkaarligt udrustet med sin egen hele Maade at see, at føle og tænke paa som ung, med sin hele rige og sprudlende Genialitet, og saaledes forandrer Werther sig til et stort Sindbillede; han er mere end en ny Tids Aand, han er en ny Tids Geni. Han er næsten for rig og stor for sin Skjæbne. Der er maaskee endog en vis Uoverensstemmelse mellem Bogens første Del, hvor Werthers Aand aabenbarer sig i hele sin energiske Sundhed og Ungdomskraft, og anden Del, i hvilken han bukker under; i den første Halvdel har Werther mere af Goethe selv, der jo heller ikke dræbte sig, i den anden Halvdel mere af den unge Jerusalem, hvis ulykkelige Død gav Anledning til Bogen. Men som Werther er, er han ligefuldt en Type. Werther er ikke blot et Naturvæsen ved sin Lidenskabelighed, han er Natur i den eminente Forstand, hvori Geniet er det. Idet han taber sig i Naturen, føler han Naturens hele uendelige Liv indeni sig og sig som «forgudet» derved. Man læse f. Ex. Werthers beundringsværdige Dagbogsoptegnelse fra den 18de August 1771. Den er mægtig og genial som en Monolog af Faust. Man læse denne Skildring af hvorledes Naturens indre, glødende, hellige Liv» aabner sig for ham, hvorledes han seer alle de uudgrundelige Kræfter virke og skabe i Jordens Dybder, hvorledes han smægter efter «at drikke

svulmende Livsglæde af det Uendeliges skummende Bæger for om saa kun med sit Væsens indskrænkede Kraft at føle en Draabe af det Væsens Salighed, som frembringer Alt i og ved sig selv,» da vil man forstaae, hvorledes han, da han begynder at føle sig som en Indespærret, der ingen Udvei øiner, kan gribes af en brændende, saa at sige pantheistisk Attraa efter at kaste sin Menneskétilværelse fra sig for «med Stormvinden at sønderrive Skyerne og gribe Bølgerne» — da vil man føle det Berettigede i det Udbrud, hvormed han døer: «Natur! din Søn, din Ven, din Elsker nærmer sig sin Ende».

Det er uundgaaeligt, at en Sjæl, der fordrer saa megen Plads, maa støde an i det snevre Samfund, særligt som dette havde ordnet sig efter faste Regler henimod Slutningen af det selskabeligste af alle Aarhundreder. Werther afskyer Reglen paa alle Omraader. I hin Tid, da Poesien var omspændt af Regler, reducerer han hele Digtekunsten til «at erkjende det fortræffelige og vove at udtale det.» Og Kunstner som han er, har han lige saa kjætterske Meninger om Malerkunsten som om Poesien. Han træffer en ung Collega, der kommer lige fra Akademiet og som slaaer ham om Ørene med alle de bekjendte Theoretikeres Navne, Winckelmann og Sulzer inclusive. Denne Fyr er ham en Rædsel. «Naturen alene, skriver han, danner den store Kunstner. Man kan sige

Meget til Fordel for Reglerne, omtrent lige saa meget som til Ros for det borgerlige Samfund. Et Menneske, der danner sig efter dem, vil aldrig frembringe noget slet eller usselt, ligesom En, der lader sig regulere af Love og Velanstændighed, aldrig kan blive en utaalelig Nabo eller mærkværdig Kjæltring; derimod vil ogsaa enhver Regel, man sige hvad man vil, ødelægge den sande Naturfølelse og det sande Udtryk for den. I dette Werthers Had til de udenfra givne Regler ligger ogsaa hans Afsky for den hele æsthetiske og sociale Terminologi. Derfor skjærer Werther Tænder af Forbitrelse, naar Fyrsten, som har nogen Kunstinteresse, samtaler med ham om Kunst og medens Werther giver sin varme Indbildningskraft Tøilen, med Et i den bedste Mening plumper ud med en eller anden stemplet Kunstterminus; derfor oprøres han i Samtalerne med Albert over det færdige Register af Samfundsdomme, denne har til sin Raadighed: «Hvorfor, udraaber han, maae dog I Mennesker, naar I tale om en Sag, strax sige: det er dumt, det er klogt, det er godt, det er ondt! Hvad vil det altsammen sige? Have I derved udforsket Handlingens indre Forhold, de Aarsager, hvorfor den skete, hvorfor den maatte skee? Havde I det, saa vilde I ikke være saa hastige med Eders Domme.» Derfor oprøres han mod Gesandtens Pedanteri, naar denne retter smaalig Stil i hans Depecher,

derfor ønsker han al Landsens Ulykke over den theologiske Blaastrømpe, der har ladet de smukke Nøddetræer i Præstegaardshaven hugge om, derfor saares han med eet Ord dybere end fornuftigt er af al død Lærdoms Prætensioner, af alt livløst Ceremoniel, alle det sociale Hierarchis Fordringer paa Subordination.

Han tyer da til Børnene, som ere «hans Hjerte nærmest paa Jorden» og til de Udannede, hvem sande Følelser og sande Lidenskaber give en Skjønhed, Intet i hans Øjne kan overtræffe. Han behøver da ogsaa kun at sidde og iagttage Pigerne, som hente Vand ved Brønden, for at mindes Partriarchernes Dage, Rebekka og Eliezer, og kun selv at koge sine Sukkerærter for at leve i Minderne om hin homeriske Tid, da Penelopes overmodige Friere selv slagtede og stegte deres Føde. Naturen fortryller og henriver ham. Naar han ikke er christen, naar han, som han udtrykker sig, ikke hører til dem, som ere givne Sønnen, fordi hans Hjerte siger ham, at Faderen vil beholde ham for sig selv, da beroer dette paa, at Faderen for ham er Naturen, og Naturen hans Gud.

Hvorhen han vender sig, støder han i Samfundet an, forstandigt ordnet som det er ved kolde og stivnede Regler. Han udvises paa den mest krænkende Maade af et fornemt Selskab, blot fordi han, intet anende, skjøndt borgerlig er bleven

staaende i Salen hos sin Foresatte, hvor en Kreds af Aristokratiet om Aftenen indfinder sig. Selv brændende og ulykkeligt forelsket interesserer han sig for at frelse en Ulykkelig, hvem en uovervindelig og ikke uigjengjældt erotisk Lidenskab har drevet til et Voldtægtsforsøg og til Mord paa sin Rival, og bliver ikke alene afvist af den strenge Ordens Repræsentanter, men er endog ved Loven forpligtet til at vidne imod Den, han saa inderligt gjerne vilde beskytte og frelse.

Og alt dette er endda kun Biomstændigheder. Den Pige, han elsker og som han, hvis den givne Orden ikke stod imellem dem, med Lethed kunde vinde, er en Andens Brud. I denne sidste Collision brister hans Hjerte.

Saaledes fremstiller denne Bog det fulde Hjertes Ret og Uret overfor Hverdagslivets Regler, dets Uendelighedstrang, dets Frihedstrang, der føler Livet som et Fængsel og alle Samfundets Skillemure som Fængselsvægge. Alt, hvad Samfundet byder, er, siger Werther, at male Fængselsvæggene for Individet, at male dem perspektivisk med lyse Udsigter til vide Horizonter. Men Væggene selv brydes ikke ned. Derfor denne Renden Panden imod Væggen, denne lange Hulken, denne dybe Fortvivlelse, som først lindres ved et Pistolskud i Hjertet. Napoleon bebreidede den Dag, han havde sit Møde med Goethe, denne, at han havde combineret Kjærlighedshistorien med Sam-

menstødet med det fornemme Selskab, men som man seer med Urette; thi begge disse Begivenheder gribe ind i hinanden og udtrykke Bogens Idee.

Hvad her er fremstillet er ei som i «La nouvelle Héloïse» Dydens og den deistiske Religiøsitets Overvinden af Naturdrift og Lidenskab, men Lidenskabens Fatalisme; med Nødvendighed gaaer i denne Hjertets Tragedie den regeltrodsende Natur og den regelløse Lidenskab tilgrunde. Bogens Slutning er iøvrigt ikke opfundet af Goethe; til den er et Manuskript, der fremstiller den unge Jerusalems Endeligt benyttet (det findes i Kestners Bog om Goethe og Lotte). I de sidste Linier er kun et enkelt Ord forandret som vulgært. I Manuscriptet staaer «Barbiergesellen trugen ihn.» Bogen ender saaledes: «Handwerker trugen ihn, kein Geistlicher hat ihn begleitet.» I sin skjærende Korthed udtrykker denne Sætning, at et Liv er endt, der i Strid med sig selv og med Samfundet, dødeligt saaret i sine Sympathier, er bukket under. Haandværkere bar ham; thi det borgerlige Samfund holdt sig farisæisk tilbage; ingen Geistlig ledsagede ham; thi han var Selvmorder og havde trodset Religionens Bud; men han elskede Menigmand og omgikkes de Udannede, derfor fulgte de ham til Graven.

Det er bekjendt, hvilken Strøm af sentimentale Productioner denne Bog affødte, hvorledes

dens Følelse snart blev fortættet til det massiveste Føleri, som hos Tydskerne Clauren og Lafontaine og hos vor Rahbek, snart fortyndet til det subtileste platoniske Sværmeri som i Ingemanns matte Efterligning «Warners Vandringer.» Men Werther selv er uden Skyld heri; thi Fortabtheden i Følelseslivet er kun Bogens ene Side. Ud fra denne, midt i al denne Fortabthed fremsprudler en saa sund Naturfølelse og Livsfølelse, saa kraftig og saa revolutionær en Vrede over Samfundets Convenients, dets Fordomme, dets Tvangsregler, dets Frygt og Sky for Geniet, hvis Strøm kunde gaae over sine Bredder og overskylle «Tulipanbedene og Kjøkkenhaverne» paa begge Sider, at Hovedindtrykket af Bogen er og bliver den Trang til Oprindelighed og Poesi, som den fremstiller, vækker og tilfredsstiller.

Hvilket Fremskridt er her ikke skeet siden «La nouvelle Héloïse». Først er her den endnu langt renere og dybere Følelse for Naturen end hos Rousseau. Og hertil kommer i Opfattelsen af Landskabet endnu et nyt Moment, som betinges ved den store litterære Begivenhed, der i Mellemtiden var forefaldet, Udgivelsen af «Ossian», der gjorde et saa overordentligt Indtryk. Den skotske Barde smeltede jo selv Bonapartes haarde Hjerte, saa at han langt foretrak ham for Homer. Dengang troede man endnu paa Ossians Ægthed, og den Tid var endnu ikke indtraadt, da man vendte

sig bort fra disse Digte med samme Ærgrelse, som et Selskab føler, der i en Have har ladet sig henrive til Sværmeri af en Nattergals Toner og saa opdager en eller anden forvorpen Krabat, der havde skjult sig i Buskene og var Nattergalen. Macpherson var denne Bedrager, hvem det lykkedes i de Samtidiges Hjerter at fortrænge Homer. Saaledes fortrænges ogsaa her i «Werther» den sunde homeriske Naturanskuelse, som raader i Romanens første Del, af de urolige ossianske Taagebilleder, der i dens anden Del svare til den stigende Sygelighed, til Lidenskabens Uro og Lyrik.

Kun usikkert var i Rousseau's Roman den kvindelige Hovedfigur tegnet. Her, som næsten overalt, mangler i den franske Poesi Kvindeligheden Naivetet. Hvor uendeligt staar hun ikke tilbage for sin Navne, den virkelige Héloïse, i Lidenskabens Sandhed og Ægthed, hvor følt er ikke hvert Ord hos denne, og hvor kolde ere ikke Julies Perioder. Hvert Øieblik forfalder hun til Declamationer om Dyden og om det høieste Væsen. Hun har Sætninger som denne: «I den Grad ere alle menneskelige Anliggender et Intet, at naar det Væsen undtages, der existerer ved sig selv, gives der intet Skjønt undtagen det, som ikke er,» hun mener vore Illusioner. Julie raisonnerer og declamerer. Hvor naiv og naturlig tager ikke den kraftige Charlotte sig ud i Modsætning til hende, f. Ex. i hin berømte Situation, da hun skjærer

Brødet til sine smaa Sødskende. Naar der hos hende er noget, som ikke er Læseren ret tilpas, da synder hun ikke ved Declamation men ved et Stænk af sentimentalt Sværmeri, som i den Scene, hvor hendes og Werthers Tanker mødes, idet hun under Regnveiret seer ud af den fugtige Rude og udbryder i Ordet «Klopstock!».

Og fra Saint-Preux til Werther er Fremskridtet lige saa stort. I Saint-Preux var, som Navnet allerede antyder, endnu nogle Reminiscentser af det ridderlige Ideal. Det er Goethe, den moderne Tids Digter, som gjør det af med dette Ideal. I hans Helte er Fremstillingen af det fysiske Mod, som aldrig forfeiler sin Virkning paa naive Læsere, skudt — næsten mere end tilbørligt — tilside. Saaledes i Wilhelm Meister og i Faust. Saaledes er da Werther heller ikke en Ridder, men en tænkende og følende Mikrokosme: Han omfatter fra sit begrændsede Punkt i Rummet den hele Tilværelse, og Uroen i hans Sjæl er den Uro, som bebuder og ledsager en ny Tidsalders Fødsel. Hans Uro er Anelsens og den uindskrænkede Længsels, han tilhører en Tid som forudføler og bebuder, ikke en Tid, som opgiver og fortvivler. Vi ville faae at see et Modstykke til ham i Chateaubriands René. Grundkilden til Werthers Ulykke er Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker. Tidligst vare Litteraturens Helte Fyrster og Konger, deres

Kaar stod i Overensstemmelse med deres sjælelige Høihed. Contrasten mellem Attraa og Magt var ukjendt. Og selv da Litteraturen udvidede Kredsen af sine Foretrukne, holdt den sig til dem, som aristokratisk Fødsel og Rigdom havde stillet høit over Livets lave Møie og Besvær. Goethe har i «Wilhelm Meister» angivet Aarsagen: «O trefold Lykkelige, siger han, ere de, som deres Fødsel strax stiller paa Menneskehedens Høider, som aldrig have beboet, aldrig engang gjennemreist den ydmyge Dal, hvori saamange retskafne Sjæle tilbringe et ynkværdigt Liv. Neppe ere de til, før de stige ombord paa Skibet for at foretage den fælles store Reise, de benytte sig af hver gunstig Vind, medens de Andre, som ere nødte til at bære sig selv, svømme møisommelig bagefter, drage liden Fordel af Vindens Gunst og tidtnok, naar deres Kræfter ere udtømte, finde en rædselsfuld Død i Bølgerne.» I veltalende Ord er her en enkelt af Livets Fordele, Rigdommen, prist, og hvad der gjælder om dette, det mest vulgære af Livets udvortes Goder, det gjælder med endnu mere Styrke om alle de andre ydre Former af Lykke og Magt.

Det er nu ved Aarhundredeskiftet, at vi første Gang støde paa denne Modsigelse: et Individ, der i Aandens Verden staaer som en Gud og en Hersker, som føler for Alt, gjennem Følelsen optager det hele Alliv i sig, og i hvis Hjertes

Fordringer der ligger Kravet paa en Almagt: thi en Almagt maatte han have for at kunne omdanne den kolde, haarde Verden til en Verden efter sit Hjerte, og som paa samme Tid er — hvad? er f. Ex. som Werther en Legations-Sekretær med nogle Hundreder om Aaret, der maa være glad, naar Arveprindsen forærer ham 25 Ducater, indespærret Halvdelen af Dagen i sit Kontor, det vil sige i sin lille Samfundsrubrik, udespærret endog af det høiere Selskab, og sættende Livets hele Salighed og Fylde i Besiddelsen af et enkelt Pigebarn, hvem saa den første, den bedste Filister snapper bort for hans Næse. Overalt hvor han har en Evne, mødes den af en Skranke, overalt hvor han har en Attraa, mødes den af et Ceremoniel, og hvor han har en brændende Drift, en nagende sjælelig Tørst, hvor han udstrækker sine Hænder i Lidenskab, svare Samfundsforholdene ham et uafviseligt Nei. Det er da som var der et stort, et grueligt Misforhold mellem Individet og den almindelige Tilstand, Hjertet og Forstandsordenen, Lidenskabens Love og Samfundets Love — og dette Indtryk laa dybt i Slægten. Det stod for denne Slægt, som var der noget Galt etsteds i Tilværelsens store Maskineri og som var det ved at gaa ud af sine Fuger. Snart hørte man det knage og briste, da hin Tid kom, da alle Mure nedbrødes og alle Former sprængtes, da alt Bestaaende styrtedes overende og alle Standsforskjelle med eet Slag forsvandt, da Luften fyldtes

med Krudtrøg og med Marseillaisens første Toner, da Rigers hundredaarige Grændser flyttedes og omflyttedes, Konger halshuggedes og afsattes, en tusindaarig Religion afskaffedes, en korsikansk Artilleri-Lieutenant proclamerede sig selv som Revolutionens Arving, erklærede alle Baner aabne for Talentet, og da man saae en fransk Værtshusholders Søn bestige Neapels Trone og en forhenværende Grenadeer gribe Sverigs Scepter og bemægtige sig Norges.

Der er Bebudelsens og den uklare Uros Higen i Werther. Uhyre Omvæltninger ligge mellem ham og den næste store franske Type, René. I René er Bebudelsens Poesi afløst af Skuffelsens. Istedenfor Utilfredsheden før de store Katastrofer er traadt Utilfredsstillelsen efter. Alle hine gigantiske Omvæltninger havde ikke formaaet at bringe Menneskeaandens Krav og de ydre Forhold i Harmoni med hinanden. Kampen for Individets Menneskeret syntes kun at ville føre til nye Magthaveres Despoti. Saa møde vi da paany i Litteraturen Tidsalderens unge Mand. Hvor er han forandret! Al Friskhed er veget fra hans Lød, al Barnlighed veget fra hans Sind, hans Pande er rynket, hans Liv er ørkesløst, hans Haand er knyttet. Udstødt af et Samfund, som han forbander, fordi han ikke i det kan finde sin Plads, see vi ham flakke om i den nye Verden, i Urskovene blandt vilde Stammer. Et nyt Element

er indtraadt i hans Sjæl, som ikke fandtes i Werthers: Melancholien. Atter og atter kommer Werther netop tilbage til, at Intet er ham en saadan Pest som ondt Lune og Mismod; Werther er ulykkelig, men ikke melancholsk. René derimod er fortabt i en ørkesløs Kval, hvorover han ikke kan blive Herre. Han er Melancholiker og Misanthrop. Han danner Overgangen fra Goethes Werther til Byrons's Giaur og Corsar.

IV.

Chateaubriand hører ikke som Goethe til Fredens Mænd. Der stod en Tilintetgjørelsens Stjerne over hans Vugge; der er intet Aar imellem hans Fødsel og Napoleon Bonapartes, og hin Sværdtids mørke og grusomme Aand fornemmes i hans Skrifter og har meddelt dem en egen vild Poesi.

Men, kunde man indvende, har han da virkelig noget tilfælles med Rousseau og Goethe, har han virkelig lært Noget af dem? Jeg anseer det for godtgjort, at ikke blot han men hele hin Tidsalder var dannet af de Bøger, vi nys have gjennemgaaet kritisk. Der lader sig føre en Art Bevis herfor: Etsteds, hvor Chateaubriand bebreider Byron aldrig at have nævnt hans Navn og at have fortiet hvad Childe Harold skylder

René, fremhæver han, at han selv ikke bærer sig saaledes ad og ikke vil fortie at Ossian, Werther, Saint-Pierre have virket paa Dannelsen af hans Ideer. Et andet Sted, hvor han skildrer Bonapartes Tog til Ægypten, siger han: «I det Bibliothek, han førte med, fandtes Ossian, Werther, La nouvelle Héloïse og det gamle Testamente, et tilstrækkeligt Symptom paa det Chaos, der fandtes i Napoleons Hoved. Han blandede realistiske Ideer og romantiske Følelser, Systemer og Drømmerier, alvorlige Studier og Fantasifostre, Visdom og Galskab sammen. Af disse Aarhundredets usammenhængende Frembringelser var det, at han formede Keiserdømmet.» *) Jeg lader dette Udsagn staae ved sit Værd, men saa Meget er klart at laae Rousseaus's Héloïse, Goethes Werther og Ossians Digte saaledes i Luften, at det kunde staae for en Samtidig som havde de været medindgribende i Keiserdømmets Tilblivelse, da maatte de endnu uundgaaeligere have Lod og Del i de epochegjørende litteraire Producter, der paa samme Tidspunkt saae Lyset.

Sammenligner man Chateaubriands Talent med Bonapartes Geni — og den chronologiske Sammenstilling ligger nær — da er det, som om det nye Aarhundrede havde samlet og udslynget sin hele Handlekraft og Foretagelsesaand i den store

*) Mémoires d'Outre Tombe II 190 III 78.

Feltherre og Erobrer, saa at der ligesom ikke var noget tilovers for dem iblandt den samtidige Generation af unge Mænd, der ikke fulgte ham paa hans krigerske Baner. Toget af de Handlende og Kjæmpende farer dem forbi og lader dem staae ubesluttede og misfornøiede tilbage. René digtes at leve under Ludvig d. 15des Tid, men hvad der siges om Tidsalderen da, viser sig at kunne overføres paa Chateaubriands Ungdom. Det er, siger René, en Tid, da Folket fra den Ærefrygt for Religionen og den Strenghed i Sæder, der tidligere havde hersket, var sunket til Ugudelighed og Fordærvelse, fra Geniets Høider til det blot smidige Vid, og hvori derfor den alvorlige og retsindige Aand følte sig ulykkelig og isoleret. Men netop dette passer paa Slutningen af det 18de Aarhundrede, som den opfattedes af Chateaubriand. René fortæller Chactas, Atalas Elsker, sit Livs Historie til Gjengjæld for at Chactas i «Atala» har fortalt ham sin. Han skildrer sin Barndom paa Fædreneslottet i den afsides Provinds, fortæller, hvorledes han overfor sin Fader altid følte sig tvungen og hæmmet og kun var tilfreds i Selskab med sin Søster Amélie. Begge vare sørgmodige af Naturen, begge poetisk anlagte, snart forældreløse og tvungne til at forlade deres Hjem. René længes mest efter Klosterlivets Stilhed, men den ustadige Længsel slaaer om og skifter Væsen, han beslutter at reise, finder iblandt Roms og

Grækenlands Ruiner Næring for sin Melancholi og opdager blandt de levende Folkeslag samme Glemsel af de Afdøde som paa de undergaaede Nationers Jordbund. I London vide de Arbeidere, han paa Gaden spørger, Intet om Karl den 2den, ved hvis Statues Fodstykke de staae. Hvad er da Ry og Storhed værd! Han reiser til Skotland, lever i Minderne om Morvens Helte; men hvor Ossian sang og Fingal seirede, der græsse nu Kvæghjorde. Han søger atter til Italien, studerer Kunstens Mindesmærker, men finder at han med al sin Møie endnu Intet har lært. Fortid og Nutid ere to ufuldstændige Statuer, den ene er bleven gravet lemlæstet op af Jorden, den anden staaer ufærdig og kan først fuldendes af Fremtiden. Og Naturen beroliger saa lidt som Historien hans syge Sjæl. En Gang besteg han Etna, saae paa den ene Side Solen staae op i Horizonten, saae under sig hele Sicilien omgivet af det uhyre Hav tage sig saa lille ud, at Floderne lignede geografiske Linier paa et Kort, og saae paa den anden Side ned i Vulkanens Krater med dens glødende Indre og sorte Dampe. Han finder i denne Situation det sande Billede paa sin Charakter og sin Existents: «Saaledes, siger han, har jeg hele mit Liv igjennem for mine Øine havt en paa engang uhyre udstrakt og umærkeligt lille Verden og en aaben Afgrund ved Siden af mig.» Selvfølgeligt er denne vulkanske og for-

dringsfulde Natur overalt tilovers i sit Fædreland. Det nytter ikke at han søger at bringe sine Ytringsformer i Niveau med det Samfund, over hvilket han mener at hans Indre hæver ham saa høit; han bliver overalt behandlet og betegnet som «en romantisk Aand», (esprit romanesque), for hvem der ingen Brug er i Livet. For første Gang møder os her en Antydning af det Begreb, der senere i en lidt forandret Form skulde blive Kunstudtryk i Frankrig, da den romantiske Skole kom op.*) Der er virkelig noget, der tyder paa en Romantiker før Romantiken, i denne hemmelighedsfulde Lidelse, som føler, at den er «interessant». Af alle hine halvglemte Minder om en Storhed, som svandt, hine Indtryk af et Navns og et Ryes Forgjængelighed, hine harmfulde Stemninger over Menneskenes Smaalighed og Slethed har René nemlig uddestilleret sig en haardnakket Overtydning om at der ikke gives nogen Lykke, samt en dyb Livslede og en stadig Følelse af Tomhed og Kjedsomhed, paa samme Tid som han føler en overstrømmende Livskraft i sine Aarer. Hans Yndlingsord ere: la folie de croire au bonheur — dégoût de la vie — profond sentiment d'ennui o. s. v. I al denne Jammer tyer han i sine Tanker bestandig til Søsteren som til sin eneste Trøst, indtil han til sin Overraskelse og Sorg mærker,

*) Det danske Sprog gjør ikke nogen Forskjel.

at hun undgaaer ham, gjentagne Gange ved hans Tilbagekomst til Frankrig erklærer sig ude af Stand til at træffe ham, synes at have glemt ham og hans Ømhed for hende. Kun een Gang, da hun aner, han staaer i Begreb med at begaae Selvmord, nærmer hun sig ham et Øieblik paany. Han har allerede føiet denne sin elskede Søsters Kulde til Kjæden af sine bitre Erfaringer om Menneskenes Troløshed, da Efterretningen om, at hun agter at lade sig optage som Nonne i et Kloster, kalder ham til hendes Opholdssted. Han ankommer netop tidsnok til at faae en Plads ved den uhyggelige Ceremoni, til at see Amélies Haar falde under Saxen, og til at knæle ned ved hendes Side, medens hun, som Ceremoniellet fordrer, udstrækkes paa Kirkens Marmor som et Lig, da han hører sin Søster fremmumle en Bøn om Tilgivelse for «den forbryderske Lidenskab, hun har følt for sin Broder». Paa een Gang begriber han sin Søsters Opførsel imod sig og falder afmægtig om. Saasnart han har fattet sig, beslutter han at forlade Europa og reise til den nye Verden. Den Nat, han forlader Frankrigs Kyst, bryder et frygteligt Uveir løs. «Vilde, siger han, Himlen underrette mig om, at Uveiret altid skulde ledsage mine Skridt?» Det Visse er, at Chateaubriand saa lidet kan undvære dette Accompagnement af Lyn og Torden til Renés Levnetsløb som til Atalas Elskov.

Det er som man seer ualmindelige Skjæbner.

der her møde en ualmindeligt anlagt Charakter, Og fra denne Charakter er det, at Melancholien og Misanthropien i den nyere Litteratur kan dateres. Dette Tungsind og dette Menneskehad er af en ganske anden Art end det nogensinde før havde vist sig. Molières Alceste, den dybeste og skjønneste af hans Mandscharakterer, er f. Ex. kun Misanthrop i den Forstand, at han til sit Væsens Grund er oprørt dels over den Lavhed, dels over den feige Hensyntagen, den af Frygten udsprungne Falskhed, som hersker ved et frækt og fordærvet Hof, men han er ikke tungsindig, hans Temperament er ikke sygt og han bærer intet Kainsmærke paa sin Pande.

Den ved det 19de Aarhundredes Begyndelse optrædende Art af Melancholi har derimod Charakteren af en egentlig Sygdom; den er ikke blot personlig hos en Enkelt, ikke engang blot national, det er en kosmopolitisk Epidemi, som saadan beslægtet med de religiøse Sygelighedsformer, der i Middelalderen saa ofte udbredte sig over Europa, og René er kun den Skikkelse, som først og kraftigst fremstiller Sygdommens Symptomer hos de mægtigst begavede Aander.

René bærer hint Kainsmærke, jeg nævnte; men dette Mærke er tillige Herskerseglet. Usynligt for ham selv er dette Geniets Segl blevet sat paa hans Pande. Bag de tungsindige Selvanklager, hvoraf René's Bekjendelse bestaaer, ligger den

stolte Overlegenhedsfølelse, som fyldte Digterens eget Bryst. Naar man omhyggeligt læser Chateaubriands Mémoirer, kan man ikke værge sig mod den Tanke, at der selv bag Forholdet til Amélie ligger en Art Skriftemaal, en Tilstaaelse af den lidenskabelige Kjærlighed, Søsteren Lucile nærede til sin beundrede Broder. Hvor meget mere er da Episodens øvrige Indhold af confessionel Natur. René's Kval er Geniets Fødselsveer i den moderne Personligheds Sjæl. René er Øieblikket, i hvilket den udkaarne Natur paa samme Maade som den hebraiske Oldtids Profet første Gang hører Stemmen, som kalder ham, og angst trækker sig tilbage, fortvivlet krymper sig sammen og seer sig om efter en Udvei til Flugt, svarende ligesom Profeten: «Herre tag ikke mig, men en Anden, min Broder, jeg er for ringe; jeg er en Mand, der ei forstaaer at belægge sine Ord.» René er dette første Stadium, Uroens og Udvælgelsens. Den Udkaarne venter at see en Anden følge Kaldet, han seer omkring sig, men Ingen opstaaer, og Stemmen vedbliver at tale til ham. Overalt seer han det seire, som han afskyer og foragter, og det ligge under, for hvilket han vilde ofre Alt, ifald blot en Anden vilde føre ham til Ofret, men med Undren og Rædsel seer han, at ingen Anden føler som han, han flakker rundt for at finde sin Overmand, men han finder ham ikke, og da griber den Tanke ham, at naar ingen Anden

opstaaer, naar han ingen Støtte og Fører finder, da ligger det i, at det er ham, som er Manden, og dannet til Fører og Støtte for andre svagere Aander. Saa følger han Kaldet, han seer at Tiden til at drømme og til at tvivle er forbi og Tiden til at handle kommen. Han gaaer ud af Krisen, ikke som Werther ved et Selvmord, men ved en Beslutning og med en forhøiet Føielse af sig selv. Men Geniet er altid en Forbandelse paa samme Tid som en Velsignelse. Selv de største, de mest harmonisk anlagte Naturer have i hele Tidsrum af deres Liv følt Forbandelsen, det rummer og medfører. I René har Chateaubriand kun fremstilt hin Forbandelse; hans egen Organisation og hans Forhold til sin Tids Ideer foraarsagede i Forening, at Genialiteten, som han kjendte den, kun stod for ham som en Kilde til ensom Kval og til vild egoistisk Nydelse, der altid medførte Følelsen af sin Tomhed og Intethed.

Chateaubriand, som indleder det 19de Aarhundredes religiøse Reaction, havde ingen Tro, ingen Grebethed, ingen Selvhengivelse til en Idee. Det forrige Aarhundredes Ideer begyndte netop da at fordunkles, at antage Charakteren af Vildfarelser, det nittende Aarhundredes store Ideer vare endnu ikke indvundne ad videnskabelig Vei og Chateaubriand formaaede ikke, anlagt som han var og stillet som han var, at foregribe dem i en Intuition. Saaledes blev han Reactionens

Fører, Katholicismens og Bourbonernes Ridder. Med den i Genialiteten liggende Drift til at gribe Tidsalderens historiske Tanke, men uden Geniets sikre Anelse om dens Væsen og Tro paa dens Seir, greb han de Ideer, som det foreløbige Omslag i Sympathier og Stemninger bragte for Lyset og hævdede dem med Stædighed, med pompøs, men ogsaa ofte hul Veltalenhed, med store Evner, men uden Varme og uden den Art Overbevisning, der gjennemtrænger Personligheden og gjør den til Ideens begeistrede og utrættelige Organ. Medens Voltaire med al sin Uro og alle sine Feil førte sit Livs Kamp frisk, usvækket og uovervindelig til det Sidste, fordi han intet Øieblik vaklede i Troen paa Sandheden af sine Ideer, fortæredes Chateaubriand af en uafbrudt Livslede, Vantro og Menneskeforagt. Kun paa eet Punkt var han tildels i Overensstemmelse med Fremskridtets Lov: som Digter, særlig som poetisk Colorist, og derfor har han ogsaa kun i sin Ungdoms digteriske Stræben følt sig tilfreds og indadtil lønnet. Men for ham som Digter er atter ingen Skikkelse lykkedes som René's, ɔ: som Fremstillingen af den aandelige Type, hvortil han selv hørte.

Da et Geni af den Art som René trods alle sine religiøse Talemaader aldrig gaaer op i nogen høiere Magt, bliver hans Melancholi i sit inderste Væsen kun Egoismens utilfredstillede Nydelsessyge. Han veed i sin Egenskab af Geni at Guden er

med ham og i ham, og han kan neppe skjelne imellem sig selv og Guden. Han føler jo, at hans Tanker og hans Tale er inspireret, og hvor er Grændsen imellem det, som er af ham, og det, som ikke er af ham? For sig selv fordrer han Alt, Folkets Yndest, Kvindernes Kjærlighed, alle Livets Laurbær og Roser, og det falder ham ikke ind, at han skulde være forpligtet til at vise Gjengjæld. Han lader sig elske uden at elske igjen. Er han ikke en priviligeret Natur, en Apostel, der farer som en Flygtning igjennem Livet, en flyvende Ild, som oplyser, fortærer og forsvinder!

I disse Træk har Digteren kun malet sit eget Speilbillede. Chateaubriands Mémoirer vrimle af Beviser paa den kunstige Kulde, hvormed han modtog Ømhed og Beundring. Enkelte fortrolige Breve fra ham, som Sainte-Beuve har havt mellem Hænder, vise, med hvilken iskold Selvfølelse, han undertiden stræbte at besnære ved Løfter om en fortærende Lidenskab. Endnu 64 Aar gammel skriver han til en ung Dame, hvem han opfordrer til at give sig et Stævnemøde i Schweiz: «Mit Liv er kun en Hændelse, tag af denne Hændelse Lidenskaben, Hvirvlen og Ulykken, jeg skal give Dem mere deraf paa een Dag, end Andre i lange Aar.» Man see tilbage i Tiden; man mindes f. Ex. den rørende Ømhed, Voltaire udviser mod sin Emilie, selv da han har faaet Vished om at han

er plumpt bedraget af hende, og man vil finde hin det forrige Aarhundredes saakaldte Lucifer uskyldig som et Barn i Sammenligning.

Chateaubriand afsluttede ikke sin Skildring af René med den berømte Episode, der bærer dette Navn. René spiller en stor Rolle i den samtidigt skrevne, men først nogle Aar senere udgivne Roman «Les Natchez», og hans Væsen her fuldstændiggjør først Billedet af Charakteren.

René har for at føie sig efter Indianernes Sæder taget sig en Hustru, Celuta, der gaaer ganske op i Kjærlighed til ham. Men det behøver neppe at siges, at Samlivet med hende ikke kan læge hans Hjertes Saar. «René, hedder det, «havde attraaet en ubeboet Egn, en Kvinde og «Friheden: han besad alt dette, og dog fordærvede «Noget denne Besiddelse for ham. Han vilde «have velsignet den Haand, som med eet Slag «havde befriet ham for hans fordums Ulykke og «hans nærværende Lykke, hvis det ellers var nogen «Lykke. Han forsøgte at virkeliggjøre sine gamle «Drømme: hvilken Kvinde var ogsaa skjønnere «end Celuta! Han førte hende ind i Skovenes «Dyb og stræbte at forstærke sig Indtrykket af «sin Uafhængighed ved at ombytte eet ensomt Op- «holdssted med et andet; men naar han havde «trykket sin unge Hustru til sit Bryst dybt nede «i Afgrundene, eller naar han havde ført hende «op i Skyregionerne, saa følte han dog ikke den

«Nydelse, han havde haabet. Det tomme Rum, «der havde dannet sig dybt nede i hans Sjæl «kunde ikke udfyldes. René var bleven ramt af «en Himlens Straffedom, der paa eengang udgjorde «hans Lidelse og hans Geni. Han forstyrrede «Alt ved sin Nærværelse: Lidenskaberne gik ud «fra ham og kunde ikke trænge ind i ham igjen; «han tyngede paa den Jord, som han med Utaal-«modighed vandrede paa og som bar ham mod sin «Villie.» I disse Udtryk skildrer Fortælleren Renés Væsen som Ægtemand.

Hvor charakteristisk er ikke denne Heltens Experimenteren med sin unge Brud, disse hans Forsøg paa ved ualmindelige Naturomgivelsers Kryderi at give sin Hustrus Kjærlighed mere Tiltrækning for ham. Forgjæves! den unaturlige Lidenskab han engang har indgydt og der netop som unaturlig og efter menneskelige Love forbryderisk, havde en Magt og en Flamme, der stemmede med hans eget Væsens flammende Magt, har halvveis smittet ham og i ethvert Tilfælde umuliggjort ham det at elske mere. Han skriver selv i sit høist mærkværdige Afskedsbrev til Celuta, at hin Ulykke har gjort ham til den han er, at han har været elsket, altfor høit elsket og at hin mystiske Kjærlighed har lukket Kilderne til hans Existents, skjøndt den ikke udtørrede dem. «Al Kjærlighed, «siger han, blev mig en Rædsel: jeg havde et «Monster af en Kvinde for Øie, som Intet kunde

«komme nær. Skjøndt i mit Indre fortæret af «Lidenskaber er jeg af Ulykkens Haand paa en «uforklarlig Maade bleven isnet.» Der gives, fortsætter han, saa ulykkelige Existentser, at de synes at anklage Forsynet og skulde synes at kunne helbrede for «den Mani at ville være til.» Selve den instinctmæssige og saa dybt naturlige Kjærlighed til Livet, den som Egmont hos Goethe betegner som «die liebliche Gewohnheit des Daseins» forhaaner han i sin blaserte Afdøethed som Mani, og i dens Sted træder en vild, satanisk Tilintetgjørelseslyst: «Jeg antager, hedder det videre til «Celuta, at Renés Hjerte nu ligger aabent for «dig. Seer du den forunderlige Verden, som det «indeholder? Der udgaaer fra dette Hjerte Flam«mer, som mangle Næring, som kunde fortære «Skabningen uden at mættes og som kunde fortære «dig selv.» Og i samme Aandedrag er han atter religiøs, atter ydmyg, atter skjælvende for Guds Vrede. Han hører den Almægtige raabe til sig i Ensomheden som til Kain: «René, René! hvad har du gjort af din Søster?» Den eneste Uret han bebreider sig mod Celuta er den overhovedet at have knyttet hendes Skjæbne til sin, den dybeste Sorg, dette Forhold har voldt ham, er den, at Celuta har gjort ham til Fader, thi med en Art Rædsel har han seet, at hans Liv saaledes skulde forlænges ud over dets Grændse. Han opfordrer hende til at brænde alle hans Papirer, brænde

Hytten, han har bygget og hvori de have boet, og vende hjem til sin Broder. Han ønsker ikke at efterlade noget Spor paa Jorden af sin Existents. Helst vilde han øiensynligt befale Celuta, at hun selv, som de indiske Enker, skulde brænde med paa Baalet. Den Nidkjærhed, der besjæler ham er af samme Art som den, der i Middelalderen bragte saa mangen Ridder til at dræbe sin Yndlingshest. («Den Hest, som mig har baaret, skal Ingen sidde paa»). Han slutter sin Afskedsepistel til sin Hustru med et Farvel, der er saa typisk, at det fortjener at citeres helt:

«Hvis jeg, Celuta, nu maa døe, da kan du «efter min Død formæle dig med en roligere Aand «end min. Men tro dog ikke nogensinde ustraffet «at kunne modtage en anden Mands Kjærtegn; «tro ikke at svage Omfavnelser i din Erindring «kunne udslette René's. Jeg har trykket dig til «mit Hjerte midt i Ørkenen, under Uveirets Storme, «den Gang, da jeg bar dig over paa den anden «Side af Strømmen og da jeg havde villet dræbe «dig med et Dolkestød for at fæstne Lykken i din «Barm og straffe mig for at have skjænket dig «denne Lykke. Det er Dig, Du høieste Væsen, «Du Kilde til Kjærlighed og Skjønhed, det er Dig «alene, som har skabt mig saaledes som jeg er, «og ene Dig, som kan forstaae mig! o hvorfor har «jeg ikke styrtet mig ned i Vandfaldene, midt ned «i deres skummende Vande! jeg vilde da være

«vendt tilbage til Naturens Skjød med hele min «Energi.»

«Ja Celuta, hvis du mister mig, vil du ved«blive at være Enke. Hvo kunde omgive dig med «den Flamme, jeg bærer i mig, selv naar jeg ikke «elsker? Hine ensomme Steder, som jeg gav Livets «Varme, vilde forekomme dig isnende ved en «anden Ægtefælles Side. Hvad vilde du da søge «i Skovenes Skygge? Der gives for dig ingen Illu«sioner, ingen Rus, intet Raseri mere, jeg har ranet «det alt, idet jeg gav dig det Alt eller rettere «idet jeg Intet gav, thi et ulægeligt Saar brændte «inderst i min Sjæl . . . Jeg er kjed af mit Liv; «Livslede har altid fortæret mig; det som opfylder «de andre Mennesker, rører ikke mig. Havde «jeg været Hyrde eller Konge, hvad skulde jeg «da have gjort med min Hyrdestav eller min «Krone! jeg vilde blive lige træt af Hæder og «Geni, Arbeide og Fritid, Lykke og Ulykke. I «Europa, i Amerika have Samfundet og Naturen «trættet mig. Jeg er dydig uden at have nogen «Glæde heraf; hvis jeg var forbryderisk, vilde jeg «ikke føle nogen Anger derover. Jeg vilde ønske, «jeg ikke var født eller at jeg bestandig var «glemt.» *)

Saa kraftigt blev fra først af den Disharmoni

*) Les Natchez. Chateaubriand: Oeuvres complètes V 350 og 463 ff. Digteren har ubevidst i sine Mémoirer i sit eget Navn udtalt en af disse Sætninger. Se ovenf. S. 53.

anslaaet, som den «sataniske» Skole senere varierede saa rigt. Ikke alene Selvforgudelsen indtil Randen af Høihedsvanvid er fremstillet her i en sjældent stor og sikker Stil, men end ikke den mørke Baggrund fattes, som Søsterens brødefulde Kjærlighed til Broderen giver. Saa forførerisk, saa uimodstaaelig føler Chateaubriand Trang til at gjøre sin René, at han end ikke raster, før han har indgydt Renés egen Søster en unaturlig Elskov til ham. Brødefuld Sødskendekjærlighed var i hin Tid overhovedet en Sag, som sysselsatte Slægten. Som bekjendt havde Goethe ikke mange Aar før i sin «Wilhelm Meister» ladet Mignon nedstamme fra en uhyggelig Forbindelse mellem en Broder og en Søster og som bekjendt tumlede baade Shelley og Byron med dette besynderlige Æmne (Rosalind and Helen, Revolt of Islam, Kain, Manfred). Det blev et af den unge revolutionære Skoles poetiske Yndlingsthemaer at Afskyen for Blodskam mellem Broder og Søster kun beroede paa Fordom. Dog René's Melancholi er saa dyb, saa medfødt, at den ikke synes at kunne være foraarsaget alene ved Amélies ulykkelige Lidenskab. Læseren har bestandig Følelsen af, at denne Lidenskab kun har været den tilfældige Anledning til Melancholiens Udbrud. Hans Tungsind, hans Selvsyge, hans ydre Kulde og tilbagetrængte indre Brand gjenfindes uden denne ydre Foranledning hos en hel Skare af Aarhundredets ypperste

Aander og i en lang Række af fremragende digteriske Charakterer (Tiecks William Lovell, Friederich Schlegels Julius, Byrons Corsaren, Kierkegaards Johannes Forføreren, Lermontows Vor Tids Helt). Disse Træk udgjøre det fælles europæiske Stempel, som Begyndelsen af det 19de Aarhundrede paatrykker sine poetiske Helte.

Men hvad der stempler René specielt som et Værk af den begyndende Reaction, det er den Tendents, der er underlagt Fortællingen og som den kun har tilfælles med een af de nævnte Productioner, Kierkegaards Johannes Forføreren: den er Led i et større Hele af udpræget moralsk og religiøs Charakter, den angives at være skrevet udelukkende for at advare mod den Sjælstilstand, den skildrer, og for at vise Christendommens Herlighed og Uundværlighed som de syge Sjæles Tilflugt. Den erklærede Hensigt med «René» er med Amélies Exempel for Øie at godtgjøre Nødvendigheden af at gjenoprette Nonneklostrene, da kun i Klostret findes Frelse for visse Forvildelser. Rigtignok strider den udtalte fromme Tendents og det høist ufromme Indhold paa en lidet opbyggelig Maade imod hinanden. Men ogsaa dette Træk er typisk for Reactionen og gjenfindes f. Ex. i første Del af Kierkegaards «Enten—Eller» og «Stadier». Grundstemningen er overalt en vildt genial Nydelsessyge, som tilfredsstilles ved at blande Ideen om Død og Ødelæggelse, et vist satanisk Raseri ind i den ellers

saa blide og saa naturlige Følelse af Lyst og Lykke. Det nytter da lidet, at der her som i Atala paa rent udvortes Maade underlægges Værket en afgjort katholsk, ja endog clerical Tendents; Understrømmen deri er en alt andet end christelig, ja alt andet end religiøs.

Men denne Understrøm, saa uren eller blandet den hos den enkelte store Forfatter kan være, udspringer fra en sjælelig Tilstand, der er givet med Menneskeaandens store Revolution. Alle de Sjælssygdomme, som udbryde under denne, kunne opfattes som Symptomer paa to store Begivenheder: Individets Emancipation og Tankens Frigjørelse.

Individet emanciperes. Ikke længer tilfreds med at blive paa det Sted, der er ham anvist, ikke nøiet med at drage sin Fure paa sin Faders Mark, føler Manden for første Gang ved Demokratiets Begyndelse i Ordets bogstavelige Forstand den hele Verden ligge aaben for sig. Det syntes paa eengang som om Alt var blevet muligt og Ordet Umulighed havde talt sin Mening, som om f. Ex. Trommestikken i Soldatens Haand ved en Række hurtige Metamorfoser kunde forvandles til en Maréchalsstav eller til et Scepter. Men paa samme Tid som Muligheden saaledes er taget til, er Kraften ikke voxet i samme Grad; af de Hundredetusinder, hvem Banen paa en Gang er bleven aabnet, kan kun een naae det forønskede Maal — og hvem sikrer Individet at blive den ene! Den

ubændige Attraa har naturnødvendigt den ubændige Melancholi i sit Følge. Og til det store rasende Væddeløb har jo heller ikke Enhver uden Undtagelse Adgang; alle de, som af en eller anden Grund føle sig knyttede til den ældre Tingenes Orden og de finere, mindre haardhudede Naturer, der hellere drømme end handle, føle sig udespærrede, vige tilside eller udvandre, og idet de bøies tilbage i sig selv, vaagner med Selvreflexionen en stærkere Selvfølelse og med den en forøget Evne til at lide. Den høiest udviklede Organisme lider jo mest. Hertil kommer, at idet det gamle Samfund sprænges, viger det gavnlige Tryk fra Individet, der holdt det indenfor visse sociale Skranker og hindrede det i at tillægge sig et ubegrændset Værd og en ubegrændset Betydning. Saaledes bliver Selvtilbedelsen mulig overalt hvor Selvbeherskelsens Kraft ikke er saa stærk som tidligere Samfundets organisatoriske Kraft. Og paa samme Tid som Alt er blevet muligt, synes det som om Alt var blevet tilladt. Al den Magt som Individet tidligere havde afhændet, som det frivillig havde overdraget sine Guder og sine Konger, tager det nu tilbage. Ligesom det ikke mere tager Hatten af for den forgyldte Vogn, hvis Forgyldning det selv har betalt, saaledes bøier det sig ikke mere for noget Forbud, hvis rent menneskelige Oprindelse det kan gjennemskue. Paa ethvert Forbud har det et Svar beredt, et Svar, som er

et Spørgsmaal, et frygteligt Spørgsmaal, Begyndelsen til al menneskelig Kundskab og al menneskelig Frihed, Spørgsmaalet «Hvorfor». Saaledes er selv hine Forvildelser af Fantasien, ved hvilke vi have dvælet, den megen Syslen med unaturlige Lidenskaber og unaturlige Brøde, kun et Træk, kun en Forvildelse af Individets saa mægtige og saa betydningsfulde Hævden af sig selv.

Og Tanken frigjøres. Det enkelte emanciperede Individ føler sig ikke som Led eller Del af et større Hele, men som en lille Verden, der i formindsket Maalestok afspeiler hele den store. Lige saa mange Individer, lige saa mange Speile, i hvilket Verdensaltet opfanges. Men paa samme Tid som Tanken saaledes har faaet Mod til at erkjende ikke stykkevis men paa en Alt omfattende Maade, er Evnen ikke voxet med Modet og nu som før raver Menneskeheden i det uendelige Mørke. Paa de gamle Spørgsmaal, hvorfor Mennesket fødes, hvorfor det lever, hvad det Hele fører til, synes Svaret, forsaavidt man skjelner det, utilfredsstillende og nedslaaende, et pessimistisk Svar. Tidligere fødtes Mennesket ind i en bestemt uanfægtet Confession, der dicterede ham bestemte, ad overnaturlig Vei erhvervede, trøstende og forjættende Svar. I det attende Aarhundrede, da Confessionerne vare forladte, fødtes Aanderne ind i en næsten ligesaa dogmatisk og i ethvert Tilfælde ligesaa begeistrende Tro paa Civilisatio-

nens da herskende Ideer, paa Oplysningens frelsende Magt, og man levede i Forjættelserne om den Lykke og Harmoni, der vilde udbrede sig over Jorden, naar Filosofernes Troesbekjendelse først var trængt igjennem. Nu ved Begyndelsen af det 19de Aarhundrede var ogsaa denne Tillid undergravet; Historien syntes at lære, at ogsaa denne Vei førte til Intet og Forvirringen i Sindene var ligesaa stor som i en Hær, der midt under et Slag faaer pludselig Contraordre. De Aander, der lede Bevægelsen ind i de gamle religiøse Spor, staae ikke en Gang selv mere paa de gamle Troessamfunds Standpunkt, de have selv faa Aar forud været Voltairianere eller Tilhængere af Rousseaus Deisme; hos dem alle er den nye Religiøsitet tilkjæmpet eller tilraisonneret. Deri ligger det, at den aandelige Bevægelse hos de Skribenter, der indlede det nye Aarhundrede, er saa hæmmet og saa stækket. Alfred de Musset har gjengivet det Indtryk, de gjøre, ved et træffende Billede: Evigheden, siger han, ligner en stor Ørnerede, ud fra hvilken Aarhundrederne som Ørneunger flyve for hvert efter sin Tur at gjennemfare Universet. Nu er det vort, som er kommet til Redens Rand; det stirrer ud, men man har klippet dets Vinger, og det venter Døden, skuende ud i det uendelige Rum, ud i hvilket det ikke formaaer at svinge sig.

V.

I skarp Modsætning til den under sin Livslede saa egoistiske og bydende René staaer den næste interessante Variation af Tidsalderens Type, Obermann.

Obermann, et Værk, der blev forfattet noiagtigt samme Aar som René, er ligeledes undfanget i Landflygtighed. Dets Forfatter Étienne Pierre de Sénancour fødtes i Paris 1770, men udvandrede under Revolutionens første Dage til Schweiz, hvor langvarig Sgdom og forskjellige Livsforhold tvang ham til at blive. I sin Egenskab af Emigrant blev han landsforvist fra Frankrig, over hvis Grændser han kun nu og da hemmeligt vovede sig for at see sin Moder. Under Consulatet vendte han, dog uden Tilladelse, tilbage og levede de tre første Aar et fuldstændigt Eremitliv i Paris for ikke at henlede Myndighedernes Opmærksomhed paa sig. Han søgte senere et sparsomt Erhverv som Medarbeider ved liberale Blade og som Udgiver af historiske Haandbøger. Hans Liv var ensomt og uden Glands — en dybtfølende Stoikers Levnet.

Sénancours første Skrift «Drømmerier over Menneskets oprindelige Natur», hvis Titel allerede forraader en Discipel af Rousseau, udkom 1799. I Begyndelsen af 1804 udgaves hans psychologiske Roman Obermann, der ved sin Fremkomst ikke

gjorde nogen synderlig Opsigt. Ikke desmindre er denne Bog senere bleven udgiven i en Række af Oplag; en følgende Slægt har atter og atter søgt tilbage til den, og dens Navn er i Frankrig længe bleven nævnet sammen med Ossians og Werthers. Den blev tidlig studeret af Nodier og Ballanche. Den blev Sainte-Beuves Yndlingsbog, og han og George Sand have bidraget meget til at henlede Opmærksomheden paa den.

Obermann har i Frankrig, ligesom Werther i Tydskland, været i mangen Selvmorders Hænder, den læstes jævnlig af den ulykkelige Rabbe, Victor Hugos Ven, kjendt af dennes Levnet og Digte, den dyrkedes formelig i en Kreds af unge Mænd (Sautelet, Bastide, Ampère, Stapfer) blandt hvilke den førstnævnte selv gjorde Ende paa sit Liv. Som René er den Udkaarne, saaledes er Obermann den Forbigaaede. I René gjenkjendte en Del af Aarhundredets Herskernaturer sig selv, Obermann forstodes og paaskjønnedes af det dybt bevægede og begavede Flertal, der danner ligesom de udkaarne Aanders Chor. Bogen begynder: «Man vil i disse Breve finde Udtalelser af en Aand, som føler, ikke af en Aand, som arbeider». Alt ligger heri. Hvorfor arbeider han ikke? Fordi han er ulykkelig. Hvorfor er han ulykkelig? Fordi han er altfor sensibel, altfor modtagelig for Stemninger og Indtryk. Han er lutter Hjerte, og Hjertet arbeider ikke.

Det var Regelens, Disciplinens, Militærdespo-

tismens Tid. Det var den Epoche, i hvilken blandt Videnskaberne Mathematiken stod i høiest Anseelse, blandt Dyderne Handlekraften forenet med Evnen til ubetinget Underkastelse. Obermann tilhører ikke med en eneste Fiber i sit Hjerte denne Tid; thi han afskyer baade Disciplinen og Mathematiken saa kraftigt som nogen senere Romantiker kunde gjøre det. Han spotter de Filistre, der daglig gaae den samme afmaalte Spadseretur og daglig vende om paa samme Sted. Han holder ikke af forud at vide, hvorledes hans Følelse vil blive paavirket. Lad Aanden, siger han, stræbe at give sine Frembringelser en vis Symmetri, Hjertet arbeider ikke og kan kun være productivt, naar man forskaaner det for al Cultur. Man føler dette forstandsfjendtlige Princip i hans Breve: de udgjøre en tung, bred, alvorlig, slet skreven Bog, der tager sig ud som en Række af Improvisationer, hvilke Forfatteren i Følelsen af, at de vare hans Hjertes Børn, ikke har villet eller kunnet give nogen vindende eller tiltalende Form. Ganske vist er der Guldkorn skjulte rundt omkring i Værkets tunge Erts; men disse Guldkorn maa opsøges med pinlig Møie, medens et litterært Talent vilde have formaaet at forgylde den hele Masse dermed.

Bogens Helt hører til den Klasse af Ulykkelige, som synes skabte for Livets Skyggeside og som aldrig komme til at boe i dets Sol. Der er, som Hamlet siger, foruden mange fortrinlige Egen-

skaber en egen «Last» i deres Natur, som standser Delenes Sammenspil. I det saa fint complicerede Uhr brister nu en lille Fjeder, nu et lille Hjul, og Maskinen staaer for lange Tider stille. Obermann har ingen fast Beskjæftigelse, ingen Virkekreds, intet Fag og havner først paa Bogens sidste Sider i det Forsæt at ville optræde som Forfatter; men Læseren faaer ingen ret Tro til at der paa denne Bane venter ham Held. Hvo der har bragt et nok saa lille Værk for Lyset og som husker tilbage, veed, hvilken næsten utrolig Mængde af gunstige Omstændigheder der har maattet indtræde, hvilket overordentligt Antal af smaa og store Hindringer, han har maattet overvinde, hvor nøie han har maattet passe paa Tiden, hvor ivrigt han har maattet benytte Leiligheden og Øieblikket, hvor mange Gange han har staaet i Begreb med at opgive det Hele, hvor mange Anfald af Haabløshed og Modløshed han har beseiret, blot for at naae dette ringe Maal; det ringeste levendefødte Værk indbefatter titusinde Triumfer. Og hvilken Combination af Omstændigheder udfordres ikke, for at det saa ikke døer lige efter Fødselen! Ligesaa mange som for en levende Organisme. Værket maa finde ligesom et aabent Sted, i hvilket det passer ind, Interessen derfor maa ikke krydses af andre stærkere Interesser, Strømmen maa ikke gaae i modsat Retning, Talentet maa ikke overstraales af et større Talent. Det maa ikke minde om noget

Tidligere, det maa ikke ved et Tilfælde ligne noget Andet, og det maa dog paa en eller anden Maade knytte sig til noget allerede Bekjendt og følge en Vei, der allerede er banet. Det maa endelig komme i dem rette Belysning. Der er Værker, som uden at være blødagtige blive blødagtige i Belysning af en samtidig Begivenhed eller samtidig Frembringelse. Der er Værker, som blive gammeldags, Værker, der blive fattige og ligesom blege.

Obermann vil som Forfatter neppe komme til at henhøre til en anden Klasse af Skribenter end Sénancour, dem, for hvem Hemmeligheden ved at trænge igjennem er som en Art Trolddom.

Hans Breve indeholde en alsidig Fremstilling af hans Sjæleliv og Sjælehistorie. Den sidste er sammentrængt i disse Ord: «Ak, hvor Mennesket er stort saalænge det er uerfarent, hvor det vilde være rigt og frugtbart, hvis ikke Næstens kolde Blik og Uretfærdighedens kolde Vindpust udtørrede vort Hjerte. Jeg trængte til Lykke. Jeg var født til at lide. Hvo kjender ikke hine mørke Dage henimod den koldeste Aarstid, paa hvilke selve Morgenen bringer en Fortætning af Taagerne og kun begynder at sprede Lys ved nogle mørke Linier af en brændende Farve paa de sammenhobede Skyer. Tænk paa hint Taageslør, hine orkanagtige Vindstød, hint blege Skjær, denne Piben gjennem Træerne, der give efter og skjælve,

hin lange Tuden, hvis sønderrivende Lyd ligner rædsomme Klager: det var mit Livs Morgen. Ved Middagstid koldere og stadigere Storme, henimod Aften tættere Mørke og Menneskets Dag er tilende.»

For en Natur med denne Melancholi er hele det ordnede Liv utaaleligt. Hint Tidspunkt i Livet, et af de vanskeligste og pinligste af alle, det, i hvilket den unge Mand skal vælge en Livsstilling, vil være et, hvorover han ikke kan komme. Thi Valget af en Livsstilling vil sige Afkald paa den uendelige Frihed, paa den egentlige Menneskelighed og Indsnevring i en Baas som Dyrets. Det er Friheden for alt Standspræg, som Kvinderne skylde en Del af deres Skjønhed og af deres Kjøns Poesi. Standspræget er en Bornerthed, en Latterlighed, en Endelighed. Hvorledes skulde da en Natur som Obermanns kunne vælge en Stand! Paa een Gang for dyb og for svag for det virke-Liv hader han Intet mere end Afhængigheden. Han skræmmes tilbage af Samfundsordenen: «Saa meget er vist; jeg vil ikke slæbe mig opefter fra Trappetrin til Trappetrin, indtage en Stilling i Samfundet, have Foresatte, jeg maa vise Ærbødighed, for til Gjengjæld at have Underordnede, jeg tør ringeagte. Intet synes mig saa burlesk som denne Ringeagtens Trinstige, der strækker sig gjennem hele Samfundet lige fra Fyrsten, der, som han siger, kun er Gud underordnet, til den fattigste

Kludesamler, der maa vise det Fruentimmer Respect, som leier ham en Straamadrats for Natten.» Han ønsker ikke at kjøbe Retten til at befale med Pligten til at lystre. Indbegrebet af al jordisk Pine er ham repræsenteret i Uhret. At skulle skjære sine Stemninger i Stykker efter Klokkeslet som Arbeideren, som Forretningsmanden, som Embedsmanden maa, det er ham at berøve sig selv det eneste Gode som Livet med al dets Gjenvordighed byder: Uafhængigheden.

Han føler sig fremmed blandt sine Medmennesker, de føle ikke som han og han troer ikke som de. De forekomme ham i den Grad befængte med Overtro, Fordomme, Hykleri og social Usandfærdighed, at han gyser tilbage for at træde i selskabeligt Forhold til dem. Det 18de Aarhundrede var ikke udmundet i Orthodoxi, men det havde i Frankrig ikke hævet sig ud over en deistisk Religiøsitet med Tro paa Menneskelivets Fortsættelse i en anden Verden. Sénancour deler ikke dets Tro, han er en rent moderne Aand; det 19de Aarhundredes videnskabelige Verdensanskuelse findes allerede hos ham; han er en varmtfølende og overbevist Humanist og ligesaa fjern fra Troen paa en senere bedre Existens som fra Troen paa en Gudepersonlighed. Det religiøse Problem drøftes i hans Breve fra mange Sider. Man vil her allerede finde den harmfulde Imødegaaen af Doctrinen om at Atheismen udspringer af Ondskab eller slette

Lidenskaber, som senere varieres igjennem det oprindende Aarhundredes Litteratur. Han gjør med Styrke gjældende, at med samme Ret som den Orthodoxe paastaaer, at kun Lidenskaberne forhindre i at være christen, med samme Ret kunde Atheisten paastaae, at kun den Onde er christen, eftersom kun han behøver at holde sig Gjøglebilleder for Øie for ikke at stjæle, lyve eller myrde og eftersom kun han kan finde det Argument fyldestgjørende, at var der intet Helvede til, saa var det ikke Umagen værd at være et retskaffent Menneske. Han forklarer Troen paa Individets Udødelighed phychologisk. Urolige og ulykkelige som de fleste Mennesker ere, haabe de bestandig paa at den næste Time, den næste Dag, tilsidst ogsaa det følgende Liv, skal bringe den Lykke og den Salighed, de attraae. Men, tænker han sig indvendt, denne Tro er dog altid en Trøst. Hvis den, svarer han, er en Trøst for den Ulykkelige, saa er dette mig netop en Grund mere til at ansee dens Sandhed for høist mistænkelig. Menneskene troe saa gjerne hvad de ønske. Hvis en Sofist i Oldtiden havde indbildt et Menneske, at det ved i ti Dage at følge hans Lære, kunde blive usaarligt, evig ungt og deslige, saa vilde denne Tanke ogsaa smigre den Paagjældendes Indbildningskraft, men ikke være sandere for det. Man indvender: Men hvor bliver Bevægelsen, Aanden, Sjælen af, som dog ikke kan raadne.

Han svarer: Naar Ilden i din Kamin gaaer ud, saa forlader dens Lys, dens Varme, dens Bevægelse den, og den gaaer ind i en anden Verden, hvor den bliver evigt belønnet, hvis den har varmet dine Fødder, og evigt straffet, hvis den har brændt dine Tøfler. Og sluttelig kommer han ind paa den ligeledes i senere Tider saa ofte behandlede Indvending, at den som ikke troer paa Religionens Dogmer bør tie for ikke at berøve de Andre deres Tilhold i Livet. Med Varme og Lidenskab svarer han herpaa, at hvad de dannede Klasser og Byerne angaaer, findes der ikke mere Nogen, som troer paa Dogmer (man erindre at han skriver 1801—1802) og for de lavere Klassers Vedkommende reducerer han Spørgsmaalet paa denne Maade: Selv om det var givet, at Menneskenes Mængde aldrig burde og kunde rives ud af deres Vildfarelser, saa maatte det først afgjøres, om Hensynet til Offentligheden giver Ret til at bedrage og om det er en Forbrydelse at sige Sandhed eller dog et Onde at Sandheden siges. Men nu viser det sig omvendt, at Folkene overalt begynde at ville lære Virkeligheden at kjende og at Troen overalt er undergravet; hvad det gjælder om, er da at skynde sig med at godtgjøre Menneskene, hvor uafhængig Forpligtelsen til at gjøre det Rette er af Troen paa et følgende Liv, og vise dem at de sædelige Love overhovedet ere naturlige og ikke overnaturlige Bud, følgelig uanfægtede af Troens Sammenstyrt-

ning. Han fremhæver endelig paa mangfoldige Steder de fordærvelige praktiske Virkninger af Taushedssystemet i det religiøse Anliggende, idet kun dette gjør det muligt, at Kvindens Opdragelse vedblivende ledes i de gamle Spor, at hun saa gjennemgaaende holdes i en Uvidenhed, der gjør hende til Udviklingens Fjende, og at hun saa hyppigt kommer i sin Skriftefaders Vold baade fysisk og moralsk. En Sammenligning mellem Elskoven som lykkebringende Magt og den Rolle, som den spiller i Ægteskabet, bringer ham til at udtale meget vidtgaaende Meninger om den i Kjønssager herskende Opinion og om den Rettesnor, hvorefter Godkjendelse og Misbilligelse af en Kvindes Færd bliver uddelt i det civiliserede Samfund.

I disse Punkter er Obermann ganske moderN; ad den lige Vei følger han her de Tankespor, det forrige Aarhundrede havde angivet. I sit Følelsesliv derimod staaer han den moderne Aandsretning fjernere, skjøndt han ogsaa her bebuder noget Kommende og Nyt; i sit Følelsesliv er han ganske romantisk. Ja han er sysselsat med det Romantiskes Begreb. Et Afsnit i Bogen bærer den charakteristiske Overskrift: «Om det romantiske Udtryk og om Schweizernes Kuhreigen.» Han opfatter Begrebet omtrent som de tydske Romantikere samtidigt definerede det, skjøndt han er langt fra at have bragt sine Anskuelser derom i System som de. Det Romantiske er for ham

«det Eneste, der stemmer med de dybe Sjæle, med den sande Følsomhed.» Naturen er fuld af Romantik i alle af Culturen uberørte Landstrækninger som Schweiz, men Romantiken fortrænges, hvor Menneskehaanden allevegne spores. De romantiske Virkninger ere som løsrevne Ord af Menneskets oprindelige Sprog, som ikke alle mere huske etc. Naturen er mere romantisk i sine Lyd og Toner end i sine Skuespil; det Romantiske henvender sig mere til Ørets end til Øiets Sands; den elskede Kvindes Stemme virker mere romantisk end hendes Aasyn, Kuhreigen giver et kraftigere Indtryk af Alpernes Romantik end noget Maleri; thi man beundrer hvad man seer, men man føler, hvad man hører. — Det er interessant at see, hvor uvilkaarligt Sénancour træffer sammen med de tydske Romantikere, som han aldrig havde læst. Ogsaa disse prise bestandig Musiken som Kunsternes Kunst. Etsteds udbryder Sénancour endog, at han holder fuldt saa meget af de Sange, hvis Text han ikke forstaaer, som af dem, hvor han kan følge baade Ord og Melodi. Han siger dette med Hensyn til de tydske Sange, han hører i Schweiz, og tilføier naivt «desuden har den tydske Accent noget mere Romantisk.» Det er forbausende at selv dette Træk at opfatte Sproget udelukkende som Lydmusik, et Træk, der blev saa fremherskende i Tydsklands romantiske Skole, allerede er antydet hos Sénancour. Han har imid-

lertid en altfor raffineret Sensibilitet til at blive staaende ved Musiken som det bedste Medium mellem det enkelte Menneske og den uendelige Natur. Paa to forskjellige Steder i sin Bog fremhæver han, at en Rækkefølge af forskjellig Art Vellugt indeholder en ligesaa rig Melodi som nogen Rækkefølge af Toner kan og ligesom Musiken fremkalder Billeder af usædvanlige Egne og Gjenstande.*) Man maa sikkert i den franske Romantik gaae til Baudelaire, før man finder en saa forfinet Lugtesands. Men medens denne Forfinelse hos Baudelaire er Symptomet paa en raffineret Sensualisme, er den hos Obermann kun den rene romantiske Subjectivismes Symptom; den er et Element i Følelsessvælgeriet, thi gjennem Lugten som igjennem Høresandsen mener Sénancour at kunne opfatte Tilværelsens skjulte Harmonier; den betegner fremdeles Virkelighedsskyen og den dertil svarende potentserede Selvfølelse; thi gjennem Vellugtssandsninger som gjennem Toner indaandes kun et Sublimat af Virkeligheden, dens Essents og Duft.

I sin Virkelighedssky kan Obermann ikke leve ensomt nok, han boer ene, skyer baade Byer og Landsbyer. Der er i ham den forunderligste Blanding af almen Menneskekjærlighed og fuldstændig Ligegyldighed for alle det reelle Livs

*) Obermann 1833 I 262, II 90.

Gjenstande. Han er saa sensibel, at han, der ret betegnende har Theen til Yndlingsdrik, gjør sig uendelige Skrupler over sin Forfalden til Theedrikken som rent udvortes Stemningsmiddel. Han har følt, at Theen beroliger hans Mismod (le thé est d'un grand secours pour s'ennuyer d'une manière calme), men han afskyer enhver udvortes Pirring og Ophidselse; han veed selv at han i dette Punkt er meget lidt fransk; thi «Franskmændene vilde, siger han træffende, hvis de besad Neapel, bygge en Balsal i Krateret paa Vesuv.» Kun naar han er ganske ene, ganske uophidset, i taagesløredede Skove, hvor han mindes den i denne Periode uundgaaelige Ossian, eller i Nattens Mørke f. Ex. ved en stille Schweizersø, lever han helt. Han føler ligesom samtidigt Novalis, at Mørket, idet det skjuler den synlige Natur for Selvet, driver Selvet tilbage i sig selv. Han fortæller om en Nat, han har tilbragt ene i Naturen. «I den ene Nat, siger han, har jeg følt og gjennemlevet Alt, hvad et dødeligt Hjerte kan indeholde af dybe Savn og dybe Sorger. Jeg har i den fortæret 10 Aar af mit Liv.» Dog endnu dybere end i Mørket bliver han sig bevidst i Isverdenen oppe paa Alperne, hvor Livet udenom ham ikke blot er tilsløret som om Natten, men hvor det er stivnet og synes at staae stille.

Ret sig selv er han først, naar han fra den Schweizerdal, i hvilken han boer, stiger op paa

de høieste Bjerge i den ødeste Udørk, «paa Widderne»; med en ubeskrivelig næsten drengeagtig Glæde seer han sin Førers Skikkelse forsvinde langt borte, og nyder sin Ensomhed glemmende Menneskene og Tiden. Man see ham i disse Omgivelser:

«Dagen var hed, Horizonten taaget, Dalene fulde af Damp. Gletschernes Skjær fyldte den lavere Atmosfære med deres lysende Gjenskin; men en ukjendt Renhed syntes eiendommelig for den Luft jeg indaandede. I denne Høide ingen Uddunstning fra de lave Steder, intet jordisk Lyspunkt som forstyrrede eller delte Himlens uendelige og mørke Dybde. Dens tilsyneladende Farve var ikke mere det blege og klare Blaa, Sletternes blide Hvælving, nei Ætheren tillod Synet at tabe sig i en Uendelighed uden Grændse og midt under Solens og Gletschernes Glands at søge andre Verdener og andre Sole som om Natten. Umærkeligt hævede Gletschernes Dampe sig og dannede Skyer under mine Fødder. Sneens Glands trættede ikke mere mine Øine og Himlen blev mere mørk og mere dyb. Montblancs Snee-Kuppel hævede sin urokkelige Masse over dette graa og ubevægelige Hav, over disse sammendyngede Taager, i hvilke Vinden borede sig ind og som den løftede i umaadelige Bølger. Et sort Punkt viste sig i denne Afgrund; det hævede sig hurtigt, og kom lige imod mig. Det var Alpernes mægtige Ørn. Dens Vin-

ger vare fugtige og dens Øie vildt; den søgte et Bytte, men ved Synet af et Menneske gav den sig til at flygte med et uhyggeligt Skrig, og styrtede sig ind i Skyerne. Dette Skrig blev tyve Gange gjentaget, men med tørre Lyd uden nogen Efterdønnen; de lignede ligesaa mange isolerede Skrig i den almindelige Taushed. Saa sank Alt tilbage i den absolute Stilhed, som om Lyden selv havde ophørt at existere, og som om den Eiendommelighed ved Legemerne at de lyde og klinge havde været udslettet af Universet. Aldrig kjendes Tausheden i de larmende Dale; det er kun paa de kolde Høider, at Ubevægeligheden hersker, denne stadige Høitidelighed, som ingen Tunge kan udtrykke og som Indbildningskraften ikke naaer. Uden de Erindringer, Mennesket medbringer fra Sletterne, vilde han heroppe ikke kunne troe, at der udenfor ham gaves nogen Bevægelse i Naturen; selve Skyernes Bevægelse synes ham uforklarlig; ja lige indtil Dampenes Forandringer synes de ham blivende selv under Forandringen. Da ethvert nærværende Øieblik forekommer ham fast, har han kun Visheden om, men ingenlunde Følelsen af, at alle Ting følge efter hinanden; Alt synes ham evigt stivnet. Jeg vilde ønske jeg havde bevaret sikrere Spor af mine Sandsninger i hine stumme Egne; Indbildningskraften kan i det daglige Liv neppe gjenkalde sig en Orden af Tanker, som alle Omgivelser synes at fornegte og

bortstøde. Men i saadanne energiske Øieblikke er man ikke istand til at beskæftige sig med den Tid, som kommer, eller med andre Mennesker og nedskrive Notitser for den og for dem. Man tænker da ikke med Henblik paa en kunstig Convenients, paa den Ære, man vil høste for sine Tanker, ja ei engang med Henblik paa det almene Vel. Man er mere naturlig, man tænker ikke engang for at benytte det nærværende Øieblik, man commanderer ikke sine Ideer, man kræver ikke af sin Aand, at den skal fordybe sig i et Stof, opdage skjulte Ting, sige Noget, som hidtil ikke har været sagt. Tanken er ikke mere activ og regelbunden, men passiv og fri. Man drømmer, man hengiver sig, man er dyb uden Vid, stor uden Begeistring, energisk uden Villie.»

Man seer ham, denne Lærling af Jean-Jacques, den energiske uden Villie, thi Ordet passer paa Obermann, siddende ensom i Jean-Jacques Natur. René havde udvidet Kredsen af Naturindtrykkene. Istedenfor en Sø i Schweizeralperne, nogle Bosquetter og Skovbouquetter, hvormed vi begyndte i La nouvelle Héloïse, gav René og Atala os de colossale Urskove, Kjæmpefloden Missisippi og dens Bifloder, den tropiske Natur i dens hele lysende og skrigende Farvepragt, dens hele blændende og duftende Overdaadighed. Denne Natur svarer til en Figur som René. I denne Natur havde Chateaubriand landflygtig flakket om, og dens Præg tog

han med sig. I Bjergnaturens øde Taushed og Stumhed er Obermann paa sin Plads.

Udenfor Livet, der hvor Livet glipper, føler han sig hjemme. Kan han da holde Livet ud? Eller vil det gaae ham som Werther, at han en Dag kaster det fra sig?

Han gjør det ikke, han søger sin Styrke i en stor Beslutning, een Gang for alle resignerer han paa Nydelse og Lykke. «Lad os, siger han, betragte alt det som betydningsløst, der forsvinder og forgaaer, lad os i Verdens store Spil søge en bedre Lod. Af vore kraftige Beslutninger alene vil maaskee en eller anden Virkning vedvare». Han vil da leve, men naar han beslutter sig til ikke trodsigt at lægge Haand paa sig selv, saa er det ikke af Ydmyghed, men i Kraft af en endnu høiere Trods. «Mennesket er forgjængeligt, siger han, det kan være, men lad os gaae tilgrunde under Modstand, og hvis det store Intet er os forbeholdt, lad os da ikke handle saaledes, at dette kan synes en Retfærdighed.»

Men hvorlænge varer det ikke, inden Obermann kommer til denne Ro! Hvormange lidenskabelige Indlæg leverer han ikke til Fordel for Berettigelsen af Selvmord, og man maa ikke undres over dette, thi Selvmords-Epidemien i Litteraturen er endnu et af de Symptomer, jeg har omtalt paa Individets Emancipation. Det er en af Formerne, den negative og den mest radicale for

Individets Frigjørelse og Løsrivelse fra hele den Samfundsorden i hvilken det fødes ind. Man betænke ogsaa, hvad Agtelse for Menneskelivet hine Tider, i hvilke Napoleon aarlig ofrede sin Ærgjærrighed Blodofre i tusindvis, kunde fremkalde. «Det er en Forbrydelse, siger Obermann, det hører jeg overalt, at forlade Livet; men de samme Sofister, der forbyde mig Døden, udsætte mig for den eller sende mig i den. Det er en Hæder at give Afkald paa Livet, naar Livet er godt, det er en Retfærdighed, at dræbe Den, som vil leve, og den samme Død, som det er Pligt at søge, naar man frygter den, den skulde det være en Forbrydelse at tilføie sig selv, naar man ønsker den. Under tusinde Paaskud, snart spidsfindige, snart latterlige, lege I med min Existents, og jeg alene skulde ingen Rettigheder have over mig selv! Naar jeg elsker Livet, skal jeg foragte det, naar jeg er lykkelig, sende I mig i Døden, og naar jeg vil døe, forbyde I mig det og paabyrde mig et Liv, som jeg afskyer.

«Ifald jeg ikke kan berøve mig Livet, tør jeg heller ikke udsætte mig for en sandsynlig Død og alle Eders Helte ere da kun Forbrydere. Den Befaling, I give dem, retfærdiggjør dem ikke. I have ikke Ret til at sende dem i Døden, hvis de ikke have havt Ret til at give deres Samtykke dertil. Ifald jeg ikke over mig selv har denne Ret til Døden, hvem har da givet den til Sam-

fundet? Har jeg afstaaet, hvad jeg ikke besad? Hvilket vanvittigt Samfundsprincip have I opfundet, som forklarer, at jeg til min Undertrykkelse har afstaaet en Ret, som jeg ikke besad til at undslippe fra Undertrykkelsen?»

Jeg har engang for mange Aar siden i en Afhandling om den tragiske Skjæbne lagt lignende Ord i Selvmorderens Mund: «Den, der sukker under Existentsens Lidelser, kan anklagende vende sig imod sin Skjæbne og sige: hvorfor blev jeg født, med hvad Ret, hvorfor spørges vi ikke? Var jeg bleven spurgt, og havde jeg vidst hvad det var at leve, jeg vilde aldrig have givet mit Samtykke dertil. Vi ere Alle som Mænd, der mod deres Villie presses til Matroser, men den Matros, der er bleven presset og uden sit Samtykke ført til Skibet, han anseer sig ikke for forpligtet til at blive derpaa; naar han seer sit Snit, vil han desertere. Indvender man, at jeg har nydt det Gode i Livet, og derfor nu maa taale det Onde, da svarer jeg: De Livets Goder, den Barndommens Lykke f. Ex., som jeg nød, og ved hvis Modtagelse jeg siges at skulle have givet mit Minde til at leve, disse Goder modtog jeg lidet anende at det var Haandpengene, derfor binde disse Haandpenge mig ikke. Jeg vil ikke bryde Skibets Mandstugt, ikke myrde mine Kammerater eller lignende, jeg vil kun det Ene, jeg har

Ret til Friheden, da jeg aldrig har forpligtet mig til at blive.»

Jeg agter selvfølgelig ikke at indlade mig paa Spørgsmaalets Realitet. Hvorvel jeg ikke troer at man kan anføre Andet mod Berettigelsen af Selvmord end Pligterne mod andre Mennesker, saa betvivler jeg for min Part ingenlunde, at dette Argument er fuldkomment tilstrækkeligt og fyldestgjørende. Iøvrigt overlader jeg ganske Moralisterne dette Spørgsmaals Besvarelse. Jeg skildrer kun rent historisk og naturvidenskabeligt en Sjælstilstand som historisk har vist sig og documenteret sig i Litteraturen. Thi «Obermann» og «Werther» ere ikke de eneste Bøger fra hin Tid, i hvilke Selvmordet fremstilles eller drøftes. Atala dræber sig selv, René forhindres kun af sin Søster Amélie, der fatter Mistanke, fra at udføre det Selvmord, han har besluttet, og vi saae, at han etsteds med næsten Schopenhauersk Livsforagt forhaaner Kjærligheden til Livet som en Mani. Selvmordsreflexionerne ere da Lighedspunkter mellem de to saa forskjellige Skribenter, Chateaubriand og Sénancour, og stemple deres Hovedværker med Tidsalderens Segl.

Forfatteren af Obermann formede sin Helt i sit eget Billede; derfor er det maaskee ogsaa, at han lader ham ende med den Beslutning at blive Forfatter. «Hvad Udsigt til Held vil jeg have?» siger Obermann. «Hvis det ikke er nok at sige

noget Sandt og stræbe at udvikle det paa en overbevisende Maade, vil jeg ingen Lykke gjøre, det er vist. Gaaer kun først, I som forlange Øieblikkets Hæder, Selskabssalens Hæder, gaaer først, alle I som ere rige paa Ideer, der vare en Dag, paa Bøger, som tjene et Parti, paa Fif og Midler, som gjøre Effect. Gaaer først I forføreriske og forførte Mennesker; thi det gjør mig Intet, I passere hurtigt, og det er godt, at I have Eders Tid. Jeg for min Del troer ikke, at det er nødvendigt at blive paaskjønnet i sin Levetid, med mindre man er fordømt til den Ulykke at skulle leve af sin Pen».

Sénancour har i disse Ord givet sin egen litterære Troesbekjendelse og varslet sin egen Skjæbne. Han blev aldeles overseet af sin Samtid, han blev ikke paaskjønnet, imedens han levede, og det skjøndt han netop var dømt til den Ulykke at have sine eneste Indtægtskilde i sin Pen. Men da den romantiske Skole opstod i Frankrig, kom han til Ære. Hans simple Markblomster bleve af den romantiske Kritik bundne i Bouquet med Chateaubriands og Mme de Staëls Passionsblomster og Roser. Og han fortjente den Opmærksomhed, han vandt. Thi han er en af Emigrantlitteraturens eiendommeligste Aander, Naturdyrker som en ægte Discipel af Rosseau, Melancholiker som en ægte Beundrer af Ossian, fuld af Livslede som en ægte Samtidig af Chateaubriand. Han er rent

modern i alle sine theoretiske Anskuelser om Religionen, Moralen, Opdragelsen og Kvindens Samfundsstilling, han er rent tydsk romantisk i sit Følelsesvælgeri, sin Ørkesløshed og i den ubeskrivelige Sky han nærer for at røre ved Virkeligheden, som skulde han brænde sig paa den; han er endelig fransk romantisk ved selve Blandingen af Frisind og overvættes Sensibilitet, af Sværmeri og forfinet Sensualisme, en Blanding, man en Snes Aar efter i den franske Litteratur gjenfinder hos Sainte-Beuve under Pseudonymen Joseph Delorme. Han er efter hele sit Væsen en Forgjænger eller Forløber for den lange Skare af større Aander, der i det Øieblik, han optræder, begynde deres Tog igjennem Aarhundredet, og som han med sin svage Stemme varsler om og bereder Vei.

VI.

Absolut samtidigt med Obermann bragte det franske Bogmarked en lille Roman, der er udsprungen af en med Sénancour's beslægtet Aandsretning, og hvis Forfatter ligeledes er en Forgjænger for betydeligere Aander end han, men som besad et rigt, i høieste Grad smidigt Talent, et i fransk Poesi høist ualmindeligt Anlæg for det Fantastiske og et Mod til at slaae ind paa nye Veie, der gjør at han som Forgjænger tillige er

Banebryder. Forfatteren var Charles Nodier; Navnet paa den lille Bog var «Maleren fra Salzburg».

Charles Nodier, der kun med et Par af sine Ungdomsskrifter henhører til den Gruppe af Skribenter, vi her behandle, men som forøvrigt har sin eiendommelige Plads som fransk Romantiker lige før den romantiske Skole i Frankrig, fødtes i Besançon 1780. Faderen var en begavet og hæderlig Mand, streng som Øvrighedsperson, kjærlig i sit Hjem, en erklæret Tilhænger af det 18de Aarhundredes Filosofi og han opdrog sin Søn efter Rousseau's Émile's Principer. Denne viste tidligt en forbausende Lærenemhed og mangesidige, overordentlige Evner. Kun 17 Aar gammel var han saa dygtig en Filolog, at han skrev et «Lexikon over de franske onomatopoetiske Ord», som af Undervisningsministeriet blev kjendt værdigt til at indlemmes i Skolebibliothekerne, og 18 Aar gammel var han en saa dygtig Naturkyndig, at han udgav et Værk over Insekternes Følehorn og Høreorgan paa samme Tid som han gav sin første Roman i Trykken.

Hans Barndom og første Ungdom var yderst bevæget. Tretten Aar gammel oplevede han Rædselsperioden og saae Rædslerne paa nært Hold, thi hans Fader var Præsident for Revolutionsdomstolen i Besançon. I 1793 frelste den lille varmtfølende og energiske Dreng en Kvindes Liv. En Dame i Byen havde gjort sig skyldig i at sende Penge

til en af sine Slægtninge, der var Emigrant ved Rhinarmeen. Hendes Brøde var utvivlsom, Lovens Ord utvetydige, ingen Frelse syntes mulig. Men da en Ven af Familien og Damen havde forklaret den unge Charles Nodier Sagen og han forgjæves havde bønfaldt sin Fader om den Anklagedes Liv, greb han til den Udvei at true Faderen med at han vilde dræbe sig selv, ifald Dødsdommen blev fældet. Han lagde en saadan Alvor i denne Trusel og viste saa fast en Beslutning, at Faderen i det afgjørende Øieblik gav efter og af Frygt for at miste sit Barn, tog sin Romerdyd fangen og kjendte den Skyldige fri. Samme Aar som dette hændte, blev han, da den Undervisning han i Besançon kunde modtage ikke var tilstrækkelig, sendt til Strassburg og Tilfældet vilde, at han blev anbragt i Huset hos den bekjendte og berygtede Eulogius Schneider, Elsass's bøddelagtige Regent, der snart efter udaandede paa Skafottet i Paris. De Scener han oplevede i Strassburg, vare vel skikkede til at befrugte en tilkommende Romanforfatters Indbildningskraft. Som Yngling blev han snart efter i Paris Vidne til Letfærdigheden og Fornøielsessygen under Directoriet, og da han i 1798 var vendt tilbage til Besançon, interesserede han sig fremfor Alt for Statsfangerne og de Mistænkte i Byen. Han blev anklaget som samfundsfarlig; en Nat blev hans Dør brudt op og hans Papirer undersøgte; man fandt kun hans Arbeider om

Ordrødder og Følehorn. Men det Pirrende i Situationen fristede hans poetiske Eventyrlyst, han holdt nok af at være i Krig med Magthaverne, udsætte sig for Farer, vide sig forfulgt o. s. v. Han havde ikke og fik aldrig senere nogen politisk Overbevisning, men han sværmede for Friheden og under alle de vexlende Regjeringer i Frankrig tilhørte han bestandig Oppositionen, var religiøs under Republiken, liberal under Keiserdømmet o. s. v. Den første Consuls Despoti opbragte ham, og tyve Aar gammel udslyngede han imod det sin Ode «La Napoléone». Da man arresterede i Flæng for at finde Forfatteren, og da bl. A. Bogtrykkeren var bleven fængslet, angav Nodier sig selv og blev nu holdt nogle Maaneder i Fængsel i Paris, senere sendt tilbage til sin Fødeby, hvor han sattes under Politiets Opsigt.

Fra dette Øieblik begyndte for Nodier en lang Række af Forfølgelser og Plagerier fra Regjeringens Side, som ganske vist mange Gange vare den unge Poet i høi Grad pinlige, men som paa den anden Side sikkert ogsaa ofte overdreves af hans livlige og altid virksomme Fantasi. Vist er det i alt Fald, at han for at undgaae Efterstræbelser flygtede fra eet Skjulested i Jurabjergene til et andet, levede og skrev paa ubesøgte og eensomme Steder og aldrig var længe nok paa noget Sted til der at fuldende det der begyndte Manuscript. Saaledes oplevede han i en meget ung Alder for-

uden alle de tidligere Indtryk, han havde modtaget af Tidsalderen, det hele Indbegreb af Landflygtighedsfølelser og Emigrantstemninger. Og det er disse Følelser og Stemninger, der danne Baggrunden for hans første digteriske Forsøg. Maleren fra Salzburg blev skrevet i Bjergene under uophørlig Vexlen af Opholdssted.

«Le peintre de Saltzbourg, journal des émotions d'un coeur souffrant, suivi des Méditations du cloître» er Titelen paa den oprindelige Udgave, Paris 1803. De Klostertanker, der her ere givne i Tilgift til Romanen, have en vis Interesse som Udtryk for raadende Stemninger hos den unge Generation. De have samme Formaal som René at lægge et kraftigt Ord ind til Bedste for Klostrenes Gjenoprettelse. Det Hele er en Monolog, holdt af en i egen Mening høist Ulykkelig, der jamrer over intet Kloster at finde, hvor han kunde tye ind, og som ved en lang klagende Ordstrøm naivt synes at ville legitimere sig som tilkommende Trappist. «Jeg, der er saa ung endnu og allerede saa ulykkelig, jeg, der med en altfor tidlig Erfaring har gjennemskuet Livet og Samfundet og der er fremmed for Menneskene, som have saaret mit Hjerte, jeg, der er berøvet enhver Forhaabning, som før har skuffet mig — jeg har i min Elendighed søgt et Tilflugtssted, og intet fundet.» Herefter følger en lang Panegyrik over Munke og Nonner, disse «Fredens Engle», der

kun bad, trøstede, opdrog, pleiede Syge, bragte milde Gaver, fulgte de Dødsdømte til Skafottet og forbandt Heltenes Saar. Hvorved have dog disse Guds Mænd og Kvinder kunnet paadrage sig den rasende Forfølgelse, der er enestaaende i Fanatismens Aarbøger! Hvor er det muligt at det 18de Aarhundredes Lovgivere have kjendt det menneskelige Hjerte saa slet, et de ikke have forstaaet eller anet et eneste af de Tilfælde, for hvilke Religionen har opfundet Klostrene.

Her staaer en hel Generation, hvem de politiske Begivenheder have givet den Opdragelse, der blev Achilles til Del. Den er bleven næret med Løvemarv og Løveblod; og nu, da en Regjering, som ikke overlader noget til Tilfældigheden og som fastsætter Fremtiden, [ɔ: Napoleons Regjering, mod hvilken allerede disse Udtryk vare dristige] nu da denne Regjering har sat Skranker for den farlige Udvikling af Ungdommens Evner og har sagt til den: Hertil og ikke længer! — er man nu klar over, hvad saa megen ubrugt Lidenskab og undertrykt Energi kan fremkalde for sørgelige Begivenheder, eller over hvor mange Fristelser til Brøde et stormfuldt Hjerte har, i hvilket Sorg og Livslede raader? Jeg erklærer det med Bitterhed, med Rædsel: Werthers Pistol og Bøddelens Øxe have allerede decimeret os. Denne Generation reiser sig og forlanger Klostre af Eder.

Et ydmygt og sentimentalt Forlangende ganske vist af en Slægt, der betegner sig som opnæret ved Løvemarv! men man føler Trodsen bag den ydmyge og ikke bogstaveligt mente Fordring. Den utaalmodige Melancholi griber paa Slump efter et Dulmemiddel mod sin Smerte.

I en Fortale, som Nodier i Aaret 1840 føiede til sin Bog, udtaler han sig om de Tidsomstændigheder, der fremkaldte den. Directoriets Regjering, siger han, var alt andet end sentimental. Drømmeriets og Lidenskabernes Sprog, som Rousseau tredive Aar tidligere havde skaffet en forbigaaende Yndest, var anseet for latterligt ved Aarhundredets Slutning. Anderledes var det i Tydskland «dette vidunderlige Tydskland, det sidste Fædreland for Europas Poesi, den fremtidige Vugge for et tilkommende kraftigt Samfund, hvis der ellers endnu kan skabes et Samfund i Europa, og Tydsklands Indflydelse begyndte da at gjøre sig gjældende hos os . . . Vi læste Werther, Goetz von Berlichingen og Karl Moor.»

Helten i Nodiers Bog er støbt over Werthertypen, han er tyve Aar gammel, han er Maler, han er Poet, han er fremfor Alt Tydsker. Men rigtignok staaer denne matte og udviskede Afstøbning uendeligt tilbage for Originalen. Charles — han bærer Nodiers eget Navn — er Emigrant; af politiske Grunde udvist af Baiern og erklæret fredløs; to Aar har han tilbragt flakkende om i

Europa som en rastløs Flygtning, i to Aar har han levet Nodiers eget Liv. Kun een Følelse har opretholdt ham, Kjærligheden til en Pige, som bærer det poetiske Navn: Eulalia; han vender tilbage og — hører det I Himmelske! — Eulalia er troløs, Eulalia har ægtet en Anden. Den forraadte Elsker kan ikke modstaae sin Tilbøielighed til at omkredse hendes Opholdssted. En Dag møder han hende og — o Skjæbne! — Eulalia, som i den lange Tid ikke har hørt fra ham og som har modtaget en falsk Efterretning om hans Død, har kun med Taarer, kun af Lydighed mod en Moders Villie, endelig paa Grund af en svag Lighed, den unge Frier havde med Charles, ægtet denne, en Hr. Spronck, der, som det viser sig, er et af de ædleste Mennesker. Herover Werther-Klager, Werther-Stemninger o. s. v., dog Alt i en i Sammenligning med Werthers høist nedstemt Tonart. Charles hengiver sig til vemodige Erindringer: Her saae han hende første Gang, her følte han de første mørke Anelser om Fremtiden, her glemte han i sin Henrykkelse over at see hende sit Papir, sine Blyanter og sin Ossian; her, hvor Træerne nu ere omhuggede, havde han fordum besluttet at lade sin kjære Werther begrave og nu føler han Lyst til her at grave sin egen Grav. Werther har nemlig været Charles's Ven og man seer, at han har taget ham til Mønster. Kun i eet Punkt er Charles kraftigere og mere mandig end Werther,

det er i sine Udbrud af Harme over de Hindringer, der stille sig mellem hans Elskede og ham:

«Hvorfor vovede jeg ikke at slutte hende i mine Arme, at gribe hende som et Bytte, føre hende langt bort fra Menneskene og erklære hende for min Hustru for Himlens Aasyn! Eller hvis selve denne Attraa er en Forbrydelse, hvorfor er den da saa inderligt sammensmeltet med Følelsen af min Existents, at jeg ei kan opgive den uden at døe? En Forbrydelse, sagde jeg! I Barbariets Tid, i Uvidenhedens og Trældommens Dage har et eller andet Menneske af Hoben fundet paa at skrive sine Fordomme ned og har sagt: Der have I Love. Hvilken Forblindelse af Menneskeheden, hvilket foragteligt Skuespil er det dog ikke at see saa mange Slægter styrede af en længst afdød Slægts Fordomme og Luner.»

Høist pudsig tager umiddelbart herefter en lang høitidelig Forherligelse af Messiaden sig ud, øiensynlig foraarsaget af andre, men høist heterogene Reminiscentser af Werther. «O guddommelige Klopstock! udbryder Charles, med hvilken Pragt samler du ikke alle Poesiens Vidundere for vore Øine, hvad enten du indfører os i den Høiestes Raad, hvor de førstefødte blandt Englene lovsynge Himlens Mysterier eller hvor Cherubinerne i hellig Andagt dække deres Aasyn med deres Guldvinger.» Springet synes stort fra hine oprørske Declamationer til denne fromme Ekstase. Men selve denne

Blanding af revolutionære Instincter og romantiske Tilløb, som i enhver anden Tidsalder vilde synes forrykt, er i Emigrantlitteraturen langt fra at overraske; den gjenfindes hos alle Forfatterne; den optræder hos Chateaubriand som satanisk Katholicisme, hos Sénancour som sentimental og romantisk Atheisme, her som Oprør mod Samfundsordenen, der forenes med Sværmeri for Messiaden; Blandingens Beskaffenhed er forskjellig, men Grundtrækket er det samme overalt.

Det viser sig nu i Romanen, at Eulalias Ægtemand ikke er lykkeligere end hendes ulykkelige Elsker. Han har mistet sin Ungdomselskede ved Døden og kan aldrig glemme dette Tab, end ikke ved Eulalias Side; han er Vidne til Charles' og Eulalias Kjærlighed, og for ikke at staae dem i Veien, tager han Gift og døer efter at have bedet de Elskende om Forladelse for den Gjenvordighed, han ufrivilligt har voldt dem «ved sit usalige Liv». Det er umuligt at imaginere sig en føieligere Ægtemand. De Elskende vise sig imidlertid ikke mindre ædle end han; Eulalia er særlig for høihjertet til at ville benytte sig af et saa sørgeligt Dødsfald. Hun gaaer i Kloster og Charles drukner sig i Donaufloden. To Selvmord og en Selvindespærring i Nonneklostret er i hin Tid den regulære Afslutning.

Saa lidet betydende denne Roman nu end er som Aandsværk, saa interessant er den som

historisk Document. Det varede kun kort før Nodier hævede sig over det Udviklingstrin, hvorpaa han stod som dens Forfatter. Vi ville gjenfinde ham paa høiere Udviklingsstadier af den franske Litteratur. Ingen har hyppigere skiftet Ham end han, og Sommerfuglen er skjønnere end Larven.

VII.

Den, der i Litteraturens Historie bevæger sig fra en Variation af et vist Tidsrums Type til en anden, bærer sig tilnærmelsesvis ad som Naturforskeren, der forfølger en og samme Grundforms Omdannelse f. Ex. Armens til Ben, til Pote, til Vinge, til Luf igjennem forskjellige Arter i Zoologien. Den næste Variation af Grundtypen, der forekommer mig værd at studere, er Benjamin Constant's Adolphe, Helten i den berømte politiske Forfatters eneste poetiske Værk. Adolphe er mindre glimrende end René, mindre resigneret end Obermann, men han fremstiller den samme urolige og utilfredse Slægt. Ogsaa han er i Familie med Werther, man han er Barn af Skuffelsens Tidsalder ligesom René. Adolphe udkom først efter Keiserdømmets Fald, men den blev skrevet eller i ethvert Tilfælde anlagt i Aarhundredets allerførste Aar. Bogen staaer, ligesom hine andre Bøger, der ere i Slægt med Rousseau

paa Følelsessiden og have taget Arv efter ham, i den skarpeste Modsætning til Regimentet i Frankrig. Hvad der i Paris regjerede, det var Tallet og Sabelen, i Litteraturen den klassiske Odestil og den exacte Videnskabelighed: her er det Følelser og Reflexioner over et Følelsesliv.

Benjamin Constant de Rebecque fødtes i Lausanne 1767 af protestantiske Forældre. Hans Fødsel kostede Moderen Livet, hans Fader var en kold og verdensklog Mand af samme Art som Faderen i «Adolphe». Han var fra Barndommen af aldeles ualmindeligt udrustet. Naar man i «Adolphe» maaskee ikke ganske forstaaer den overoverordentlige Tiltrækning, Helten udøver, ligger det i, at Constant, der benyttede Erindringer af sit eget Liv til Bogens Composition, synes at have undseet sig ved at fremhæve Heltens fængslende Egenskaber for stærkt. Men Adolphe er i den Grad Constant selv, at man saa at sige først fatter denne Types Tilblivelse, idet man studerer Forfatterens Ungdom. Det gaaer med Adolphe som med René, til hvis Forstaaelse Chateaubriands egne Udtalelser om sig selv give Nøglen. En Stump af et Brev, som Constant har skrevet som 12aarigt Barn til sin Bedstemoder, er et slaaende Bevis paa hans tidlige Modenhed.

«Jeg havde opgivet alt Haab om Brev, kjære Bedstemoder! jeg troede Du havde glemt mig. Jeg sagde til mig selv: det er mine Fættere, der

boe hos Bedstemoder, som have fortrængt mig af hendes Erindring. Ganske vist ere de elskværdige, ere Oberster, ere Capitainer o. s. v., jeg er endnu Intet. Imidlertid elsker jeg hende og forguder hende ligesaa meget som de. Du seer, kjære Bedstemoder, hvilken Sorg din Taushed har forvoldt mig. Hvis Du altsaa interesserer Dig for mine Fremskridt, hvis Du vil, at ogsaa jeg skal blive elskværdig, lærd og forstandig, saa skriv mig undertiden til, og fremfor Alt elsk mig trods mine Feil. Jeg savner kun Beviserne paa dit Venskab, jeg har i Overflod alle andre Goder, og jeg har den Lykke, at man hverken sparer paa Omhu eller paa Penge for at dyrke mine Talenter, hvis jeg har nogle, eller for at bøde paa Mangelen af dem ved Kundskaber. Jeg vilde meget gjerne kunne fortælle Dig noget Tilfredsstillende om mig, men jeg frygter for, at intet Tilfredsstillende lader sig sige uden om det Legemlige. Jeg har det godt og voxer stærkt. Du vil maaskee sige, at er det Alt, saa er det ikke værdt at leve. Det tænker ogsaa jeg, men min Letsindighed omstyrter alle mine gode Forsætter. Jeg vilde ønske, man kunde forhindre mit Blod i at circulere med saa stor Hurtighed og give det et mere reguleret Omløb i en bestemtere Takt. Jeg har prøvet, om Musiken ikke kunde gjøre denne Virkning paa mig: jeg spiller Adagio'er, Largo'er, som kunde dysse 30 Cardinaler i Søvn. De første Takter

gaae godt, men jeg veed ikke, ved hvilken Magi de saa langsomme Melodier altid ende med at gaae prestissimo. Det gaaer mig lige saadan med Dandsen, Menuetten ender altid med Bukkespring. Jeg troer, kjære Bedstemoder, at Ondet er ulægeligt og at det vil modstaae selv Fornuften: jeg burde dog allerede have en Gnist af Fornuft, thi jeg er 12 Aar og nogle Dage: imidlertid mærker jeg Intet til dens Herredømme. Naar dens Morgenrøde er saa mat, hvad Styrke vil den da have til 25 Aar.

«Ved Du, kjære Bedstemoder, at jeg kommer i Selskab to Gange om Ugen. Jeg har en smuk Frakke, Kaarde ved Siden, Hat under Armen, een Haand paa Brystet, en anden i Siden. Jeg holder mig rank og giver den store Dreng, saa godt jeg kan. Jeg seer, jeg hører, men hidindtil kan jeg ikke sige, at jeg misunder de Voxne deres Fornøielser. De see Alle ud, som om de just ikke holdt altfor meget af hinanden. Imidlertid — Spillet og Guldet, jeg seer rulle, foraarsager mig nogen Sindsbevægelse. Jeg gad vinde af 1000 Aarsager, som de Andre kalde Luner og Griller.»

Man forbauses over denne Ynde og Finhed, der kun har et svagt Skjær af barnligt Naivetet, over denne tidlige, skjemtende Selvironi, over denne stormfuldt pulserende Modtagelighed for Indtryk, som er des mærkværdigere, fordi den er forenet med en spirende Blaserthed. Man aner den frem-

tidige Taler, Elsker og Spiller. Man føler hvorledes en Trang til stærke Sindsbevægelser hos ham i Fremtiden vil forenes med en Gave til at sætte sig ud over sine Sindsbevægelser; man aner Evnen til at halvere, fordoble og spotte sig. Her er allerede som i Grundrids den Charakter tilstede, der hos Ynglingen vil føre til Udbrud som dette: «Jeg morer mig over alle disse Forlegenheder, hvori jeg befinder mig, som om de vare en Andens» eller til Constants Yndlingsmundheld, naar han var vred: «Jeg raser, jeg gaaer fra Forstanden af Raseri, men i Grunden er det Hele mig ganske ligegyldigt».

Der blev ikke sparet nogen Omhu paa at give den opvakte og spirituelle Yngling en Opdragelse, der svarede til hans Anlæg. Han sendtes først til Universitetet i Edinburgh, hvor han knyttede Venskabsforbindelser med en Kreds af unge fornemme Englændere og Skotter, der næsten alle senere bleve berømte eller bekjendte Mænd. Derfra kom han til det stille og fredelige Universitet i Erlangen, hvor Grunden lagdes til hans Indsigt i tydske Forhold og tydsk Litteratur og hvor hans klassiske Dannelse fuldendtes. De gamle græske Republikers Statsforhold interesserede ham her som i Edinburgh endnu mere end deres Poesi.

Den bedste Kilde til Kundskab om hans Udviklingstrin og Stemninger i den første Ungdom afgive hans Breve til Mme de Charrière, en fri-

tænkersk, fintbegavet Schweizerforfatterinde, hollandsk af Fødsel, men fuldstændigt galliseret, der var mere end 40 Aar gammel, da Constant i sit tyvende Aar traadte i Forbindelse med hende. Det var i denne Dames Hus at han, siddende ved det samme Bord, hvorved hun skrev, 19 Aar gammel begyndte sit store Værk om Religionen, med hvilket han syslede næsten hele sit Liv og som uophørligt blev omarbeidet eftersom hans Anskuelser vexlede og fik bestemtere Form. 30 Aar senere fuldendte han det i den Tid, som Talerstolen i Kammeret og Spillehusene i Paris levnede ham til Arbeid af anden Art. Men hos Mme de Charrière blev det begyndt; og symbolsk og charakteristisk nok: det første Afsnit skrev han paa Bagsiden af en Pakke Spillekort, og alt som han skrev Kortet fuldt, skjød han det over til sin Raadgiverinde. I Breve til denne paalidelige og hengivne Veninde udtaler Contant sig som Yngling med fuldstændig Aabenhed og man kan her see hans Følelses- og Tankeliv i dets oprindelige Form og med dets tidligste Præg. Dette Præg er det 18de Aarhundredes, kun at dettes positive Begeistring fattes og en god Del Skepsis er kommen til. Han skriver:

«Jeg føler mere end nogensinde Altings Intethed, hvorledes Alt lover og Intet holder, jeg føler hvormeget vore Kræfter staae over vore Vilkaar og hvor ulykkelige dette Misforhold maa gjøre os.

Mon ikke Gud, Ophavsmanden til os og vore Omgivelser, er død før han har faaet endt sit Værk, saa at Verden egentlig er et opus posthumum? Han havde de smukkeste og største Projecter af Verden og de største Midler til at udføre dem. Han havde allerede sat flere af disse Midler i Bevægelse, ligesom man reiser Stilladser for at bygge, og midt under dette Arbeide er han død. Nu er saaledes Alting opført med Hensyn til et Maal, som ikke mere existerer, og vi i Særdeleshed, vi føle os bestemte til Noget, hvorom vi ingen Idee kunne gjøre os. Vi ere som Uhre, paa hvilke der ingen Skive eller Visere ere, og hvis Hjul, som ikke mangle Intelligents, dreie sig til de ere opslidte, uden at vide hvorfor og stedse sigende: Jeg dreier, altsaa har jeg et Maal. — Farvel kjære og spirituelle Hjul, som har det Uheld at staae saa høit over det Uhrværk, af hvilket De er en Del, og som De forstyrrer! Uden Selvros: det er ogsaa mit Tilfælde.»

Et andet Sted siger han: «O hvor Fyrsterne ere ædelmodige og høimodige; der har de nu igjen givet en Amnesti, hvorfra Ingen er udelukket uden alle de, som have gjort Oprør. Det minder mig om en Psalme, der forherliger den jødiske Guds Bedrifter. Han har dræbt dem og dem; thi hans guddommelige Godhed varer evigt; han har druknet Pharao og hele hans Armee; thi hans guddommelige Godhed varer evigt; han har slaget

alle Ægypternes Førstefødte med Døden: thi hans guddommelige Godhed o. s. v. o. s. v.»

«De synes mig ikke demokratisk. Jeg troer som De, at der paa Bunden af Revolutionsmændenes Sjæle er Svig og Raseri. Men jeg holder mere af Svig og Raseri, der omstyrter Fæstninger og afskaffer Titler og andre Dumheder af den Art, og som sætter alle de religiøse Drømmerier paa lige Fod. end af den Art Svig og Raseri, som vil bevare og canonisere hint elendige Misfoster af Jødernes barbariske Stupiditet, podet ind paa Vandalernes barbariske Uvidenhed.»

«Jo mere man tænker over det, des mere opgiver man at begribe et «cui bono» (et «til Fordel for hvem?») i denne Dumhed man kalder Verden. Jeg forstaaer hverken Maalet eller Architekten eller Maleren eller Figurerne i denne laterna magica, af hvilken jeg har den Ære at udgjøre en Del. Vil jeg forstaae det bedre, naar jeg er forsvunden fra denne trange og mørke Globus, paa hvilken det morer jeg veed ikke hvilken usynlig Magt at lade mig dandse med eller imod min Villie? Det veed jeg ikke. Men jeg er bange for, at det forholder sig med denne Hemmelighed som med Frimurernes, der kun i de Uindviedes Øine er noget værd.

Man vil efter at have læst disse Brudstykker ikke undre sig over, at hin Bog om «Religionen», der ved Aarhundredeskiftet var anlagt og bestemt

til fra et protestantisk Standpunkt at udføre samme Bedrift som Chateaubriand samtidigt iværksatte fra et katholsk Udgangspunkt: nemlig at gjenindføre den religiøse Aand i Frankrig, i sit oprindelige Udkast havde en ganske anden Charakter end den senere fik. De første Afsnit af den. der bleve skrevne ganske i det 18de Aarhundredes Maneer, vilde, hvis de forelaa trykte, i Constants Liv betegne nøiagtigt det samme Udviklingstrin som Bogen om «Revolutionerne» betegner i Chateaubriands. Som Bogen nu i sin definitive Form tilhører den franske Litteratur, udmærker den sig ved en rolig, lidenskabsløs Stil, et fordomsfrit Blik og en for Datiden ikke almindelig Lærdom. Men den lider til Gjengjæld under en fuldstændig Mangel paa Varme og under en gjennemgribende Halvhed i sit Princip.

Dens Grundtanke er følgende: Alle de tidligere Opfattelser af Religionens Væsen have været ufuldkomne. En Skole af Forfattere, der betragter Religionen som ad Fornuftens Vei utilgjængelig for Mennesket og som meddelt een Gang for alle ved guddommelig Aabenbaring, søger blot at føre Religionen tilbage til dens oprindelige Form. En anden Skole, der med Rette er bleven forfærdet over de Onder, Fanatisme og Intolerance frembringe, har i Religionen kun seet en Vildfarelse og har søgt at grunde Moralen paa en rent jordisk Grundvold. En tredie har troet at kunne holde en

Mellemvei ved at antage en Lære, den betitler den naturlige Religion eller Fornuftreligionen, og som kun bestaaer af de reneste Dogmer og de simpleste Grundbegreber. Men ogsaa denne Skole har som de to nysnævnte troet, at Mennesket kunde naae den absolute Sandhed og at Sandheden følgelig var een og uforanderlig; hvem der troede mindre end den, stemplede den som Atheist, hvem der troede mere end den som orthodox og overtroisk. Constant vil i Modsætning til alle disse tre Skoler betragte Religionen som progressiv, idet han gaaer ud fra at den religiøse Følelse er et Grundfactum i Menneskesjælen og kun dens Former forskjellige og modtagelige for stedse større Fuldkommenhed. Man mærker, at han har læst Lessings «Erziehung des Menschengeschlechts»; men endnu mere beslægtet end med Lessing føler han sig dog med sine Samtidige: Kreuzer og Görres. Han forstaaer eller paaskjønner øiensynligt ikke Lessings fine og dog saa dybe Ironi; de romantisk-protestantiske Restaurationsforsøg betage ham derimod med Samtidighedens hele Magt og han tilegner sig af dem Alt, hvad han som liberal fransk Politiker og omvendt Voltairianer kan bruge. Han vil ikke paa nogen Maade vide af den Intolerance og Forfølgelseslyst, der bryder saa voldsomt frem hos en Lamennais (i Bogen om den religiøse Indifferentisme), han vil ikke vide af en verdslig Pavemagt eller af nogensomhelst Forening af geistlig og

verdslig Autoritet (som De Maistre eller Chateaubriand), men han indbilder sig i «den religiøse Følelse» at have fundet en Art psychologisk Grundelement, der ikke paany lader sig oplose, han mener, at den er uforanderlig og universel ɔ: baade udbredt over hele Jorden og hævet over Forvandling gjennem Tiderne — en Anskuelse, der ikke lader sig forene med en dybere Psychologi — og det er paa denne Følelse at han grunder sit hele conservative System. De kildne Spørgsmaal gaaer han, saavidt det er ham muligt, uden om: han vil f. Ex. ikke afgjøre om Menneskeheden har begyndt med en vild eller med en paradisisk fuldkommen Tilstand og hævder udtrykkeligt, at han naar han begynder med Skildringen af den laveste Fetischdyrkelse kun gjør dette for Ordenens Skyld og ikke dermed vil negte, at dette ufuldkomne Stadium kan have været Følgen af et Fald. Tvertimod, denne Antagelse forekommer ham sandsynligst. — Faa Bøger ere hurtigere blevne forældede end dette Skrift og det har endnu kun en historisk Interesse ved den for Perioden, da det blev udført, typiske Usikkerhed og Halvhed.

I de første Aar af den franske Revolution blev Constant ansat i Brunsvig som den regjerende Hertugindes Kammerjunker. Han hørte her Revolutionen omtale med den Blanding af Rædsel og Afsky, der f. Ex. kommer tilorde i Goethes slette Ungdomsstykke «Der Bürgergeneral»; men det

var ham ikke vanskeligt at danne sig en selvstændig og fordomsfri Anskuelse af Revolutionens Betydning. Iøvrigt synes hans Tid her at have være stærkt optaget af Kjærlighedsintriguer, der bestandig spillede en stor Rolle i hans Liv: han havde endog i Spøg betegnet «Sola inconstantia constans» som sit Valgsprog. Han giftede sig — som det synes nærmest af Kjedsomhed — her i Brunsvig, og lod sig skille efter Hvedebrødsdagene. Derpaa forelskede han sig i en Dame, der laa i Skilsmisseproces med sin Mand og vendte for hendes Skyld senere tilbage til Brunsvig. Hendes Pigenavn var Charlotte v. Hardenberg og hun blev mange Aar senere Constants anden Hustru. I Brevene til Mme de Charrière fra denne Periode viser han sig ligesaa formaalsløs og livstræt som skarpsindig og aandfuld. Han gjør sig lystig over sine dumme og smaalige Omgivelser, over sig selv, ja en Tid lang over sin Følelse for sit Hjertes Dame, indtil han en skjøn Dag meddeler, at han vil ophøre med det sidste, da han ikke anseer det for rigtigt. Et Holdepunkt og Midtpunkt havde hans Liv endnu ikke fundet.

Da indtraadte i Slutningen af 1794 en afgjørende Vending i Constants Levnet. Han blev forestillet for Mme de Staël. For første Gang mødtes da hine to Aander, af hvilke ingen synes at have været istand til at frembringe det Høieste, den formaaede, uden ved den andens Befrugtning. Benjamin Con-

stant var da 27, Mme de Staël 28 Aar gammel. Han var lige ankommen til Paris, hvorhen hans Ærgjerrighed længe havde kaldt ham, men som han nu første Gang saa og hvor han indførtes i alle de første Saloner, hos Mme Tallien, Mme Beauharnais og Mme de Staël. Han gjorde sig bemærket baade ved sin Skjønhed og sin overlegne Begavelse. Med sin friske Hudfarve og sit lange blonde Haar lignede han en ung Nordbo, men hans Vid var klart og ganske fransk og hans Dannelse kosmopolitisk. Han gjorde et Indtryk paa Frankrigs da mest begavede Kvinde, som aldrig nogensinde blev udslettet, selv da Livsforholdene fjernede dem mest fra hinanden, og snart var det ingen Hemmelighed mere, at Mme de Staëls Beundring var gledet over i lidenskabelig Kjærlighed. Hun meddelte den unge tilkommende Statsmand sin Tillid til den politiske Frihed, sin Begeistring for Individets Rettigheder og en dem sikrende constitutionel Forfatning, og gjennem et luende Pust fra hendes Ildhu besjæledes han af hendes Foretagelsesaand og hendes Tro paa Ordets og Handlingens Magt til trods alle fatalistiske Theorier at gribe ind i Virkeligheden og omforme den. Thi Gjengjæld synes Forholdet til ham, idet det bragte hende paa Kant med Samfundet, at have beriget hende med Hovedsummen af de Lidenskaber, Følelser og polemiske Tanker, der udgjøre Kjærnen i hendes poetiske Production.

I Mme de Staëls Salon traf Constant en Hærskare af fremmede Diplomater, misfornøiede Journalister og intrignerende Kvinder, der i første Øieblik indtoge ham mod Conventet. Snart dannede han sig imidlertid selv sin Overbevisning, han gjendrev selv sine første Bladartikler og sluttede sig, mere radical end sin Veninde, til «Patrioternes» Parti imod de saakaldte Moderate, hos hvem han intet Maadehold fandt. 1795 tilbragte han efter Indbydelse af Mme de Staël paa hendes Gods Coppet i Schweiz; Aaret efter skilte hun sig fra sin Mand.

Da i 1799 Bonaparte som Førsteconsul gav Frankrig hin Forfatning, i hvilken en svag constitutionel Skinfrihed skulde skjule Eneherredømmet, udnævnte han Constant, der tidligere havde været blandt hans varme Beundrere, til Medlem af Tribunatet. I denne Egenskab førte han med nogle faa Meningsfæller den hæderfulde Kamp mod Bonapartes absolutistiske Planer, der henledede hele Europas Øine paa ham og som vakte den heftigste Forbitrelse hos Førsteconsulen. I Aaret 1802 sagde han om Constant og hans Venner de bekjendte Ord om de fem eller sex Metafysikere i Tribunatet, der fortjente at kastes i Vandet og kort efter lod han dem ved en servil Majoritetsafstemning fjerne. Da Mme de Staël paa samme Tid begyndte heftigt at bekjæmpe Bonapartes Stræben efter Enevoldsmagt, og da hendes Fader,

den berømte Necker, skarpt advarede mod hans Politik, lod han hende forvise fra Frankrig: da Constant fulgte hende til Coppet, forbød han ogsaa ham at vende tilbage. I Mai 1802 var Mme de Staël bleven Enke. I Forening med Constant bereiste hun i 1803—4 Tydskland og det synes som om hun i sin sværmeriske Kjærlighed har ventet at Constant vilde ægte hende. Han har imidlertid øiensynligt ikke gjengjældt hendes Følelser, han skuffede hende af Medynk og Svaghed, skjulte hende at han stod i bestandig Brevvexling med Charlotte v. Hardenberg og har formodentlig under et Paaskud forladt hende for at reise til Weimar, hvor han i 1804 oversatte Schillers Wallenstein paa Fransk. Det blev ikke Constant, men A. W. Schlegel, der (som Huslærer for hendes Børn) ledsagede Mme de Staël til Italien paa den ved «Corinna» berømte Reise, hun foretog dertil i 1805. I Sommeren 1808 lod Constant sig hemmelig vie til sin Charlotte, og saa lidet resigneret var da endnu Mme de Staël, at det kom til de heftigste Scener, da hun uformodet traf det nygifte Par i Interlaken. Hun gav sin Skinsyge Luft med saadan Hensynsløshed, at Charlotte i sin Fortvivlelse gjorde et — heldigvis mislykket — Forsøg paa at dræbe sig ved Gift.

Nu følge nogle Aar, hvor Benjamin Constant lever i tilbagetrukken Stilhed i Göttingen, syssel-

sat med nye Forstudier til sit Værk om Religionens Oprindelse og Udviklingshistorie; da var det, at Napoleons Nederlag i 1813 bragte ham til paany i Forbindelse med Mme de Staël at gribe ind i den politiske Discussion og, ved Hjælp af sin Venindes Forbindelser ved det russiske, preussiske og svenske Hof, tillige i Actionen mod den slagne Enevoldshersker. I Bernadottes Følge drog han ind i Paris, og skjøndt han var Talsmand for den bourbonske Restauration, stræbte han ivrigt at redde hvad der af constitutionelle Friheder kunde reddes. Han skrev sine mesterlige Brochurer om Pressefrihed, Ministeransvarlighed etc. og valgtes til Medlem af Deputeretkammeret. Det er bekjendt, hvorledes den 47aarige Mands blinde Forlibelse i Mme de Récamier bragte ham til at optræde med en Voldsomhed imod Napoleon lige efter dennes Tilbagekomst fra Elba, der gav hans Udnævnelse til Statsraad under de 100 Dage og hans Tilslutning til Keiserens constitutionelle Forsøg Charakter af et Forræderi. Man maa dog ikke dømme Constant som Politiker efter denne hæslige Episode. Under hele Restaurationsperioden, ja endog under de første Aar af Julikongedømmet var han, som ikke mindre bekjendt, den haardnakkede og i høieste Grad veltalende Fører for den liberale parlamentariske Opposition. Han udmærkede sig aldrig ved Charakterenhed, men han havde høihjertede Opsving. Da han i Aaret

1830 fik et Brev fra en af sine Venner, hvori der stod: «Her spilles et frygtelig Spil, vore Hoveder ere i Fare, kom og bring os Deres!» vaklede han intet Øieblik, men kom og tog uforfærdet Julirevolutionens Parti. Faa Maaneder derefter modtog han saa skjøndt Fører for Oppositionen — for at dække sin Spillegjæld — 100,000 Francs af Louis-Philippe. Constant var en stor Dialektiker; han pleiede at sige, at ingen Sandhed var fuldstændig, saalænge man ikke tog dens Modsætning op i den. Det lykkedes ham altfor godt. Han forvandt aldrig det Stempel, som den Tidsalder, i hvilken hans tidlige Ungdom falder, satte paa ham. Den samme Dobbelthed, der findes hos hele denne Slægt, men som hos andre Medlemmer af den er en Bi-Egenskab, har givet hans Væsen dets gjennemgribende og originale, men uharmoniske Charakter.

Det er denne Mands betydningsfuldeste Ungdomsarbeide vi ville studere. I «Adolphe» findes følgende Passus: «Hvad der overrasker mig er ei, at Mennesket trænger til en Religion; hvad der undrer mig er, at det nogensinde troer sig stærkt nok, tilstrækkeligt i Ly for Ulykken til af vove at forkaste en: det burde, synes jeg, i sin Svaghed være tilbøieligt til at paakalde alle; thi er der i det tætte Mørke, som omgiver os, noget Lysskjær, som vi kunde ville støde tilbage, er der, midt i den Hvirvel, som river os med sig,

nogen Gren, som vi skulde vove at vægre os ved klamre os til?» Man føler, at Forfatteren er vissere paa at Hvirvlen end paa at Grenen findes. Den Form, hvorunder Religionen her anbefales, er en saadan, hvorunder Religionsløsheden skimtes og bag den et Dyb af Melancholi. Forklaringen ligger nær. Der laa i hin Tid en Reaction mod Voltaire i Luften, den som i sit Princip var angivet af Rousseau, den tilbagetrængte, aldrig adspurgte, stedse overhørte Følelses Reaction. Der var en halvt ubevidst Stræben i Sindene efter at gjenoprette den harmoniske Ligevægt mellem Menneskesjælens Evner og Magter, som var bleven forstyrret ved den kritiske Forstands absolute Enevælde — og denne halvt ubevidste Tendents sporedes endog som en indre Drivfjeder hos de Naturer, der efter deres hele Anlæg vare rene Ætlinge af Voltaire og som, hvis de vare komne 30 Aar tidligere til Verden, vare blevne hans mest ubetingede Meningsfæller og Værkfæller. Voltaire havde jo ikke blot været kritisk, men var tvungen af Tidernes Ugunst og behersket af sit ustyrlige Vid, blevet polemisk. Det havde for ham gjældt om med alle Vaaben, endog med forgiftede, at komme de rent ydre, rent brutale Autoriteter tillivs, som paa hans Tid hindrede, ja umuliggjorde det aandelige og materielle Fremskridt. Nu vare alle hine Autoriter faldne og Slægten savnede en Autoritet. Der gives indre Autoriteter.

Det Sande, det Rette, det Gode ere saadanne. Men de begeistrede Forsøg paa at indføre og befæste saadanne frie ydre Institutioner, der uden Paaberaabelse af nogen for Fornuften ikke gjennemsigtig Myndighed kun vilde virkeliggjøre disse Idealer, vare jo havnede i Anarchi og Brutalitet. Hvad Under da at ikke blot mangen Enkelt af Massen famlende greb efter en Planke fra Vraget af de engang saa kraftige politiske og religiøse Systemer, men at ogsaa et Flertal af de bedst Begavede kom til at optræde som Forkjæmpere for Autoriteter, dels geistlige, dels verdslige, som de selv kun støttede for Principets Skyld, men med halv eller ingen Tro og med stedse vaklende Tillid.

Vaklende var Tilliden af den simple Grund, at det for dem som ægte Sønner og virkeligt fremragende Sønner af det unge 19de Aarhundrede var umuligt med oprigtig Tro at støtte sig til en Stamme, som deres Fædre havde oversavet. Deri ligger det at Chateaubriands Tro paa Legitimiteten er ligesaa løs som Constants Tro paa Religionen i Almindelighed. Man var ilde tilmode. Det gamle Hus var afbrændt. Man havde endnu ikke begyndt at opføre det nye. Historiens Gang førte det med sig, at man istedenfor kjækt at forsøge derpaa, tyede ind i den gamle Bygnings Ruiner og begyndte at sammensanke og paany at opmure dens usle og halvforbrændte Materiale.

Under dette Foretagende følte man sig da uophørlig fristet til Idrætter, som laae ganske udenfor Planen; thi snart fristedes man til at gribe helt nyt Materiale, som man blandede med det gamle for at give Bygningen Fasthed, snart stod man i Begreb med helt at opgive det utaknemmelige Arbeide, man havde for, og gav da i Fortvivlelse de gjenopførte skjøre Mure et Spark, saa Stenene sprang imellem hverandre. Ingen Gruppe af conservative Forfattere har vel nogensinde ført en mere lidenskabelig Polemik mod Samfundet, saaledes som det er ordnet paa Traditionernes Grund, end netop Emigrantlitteraturens. En Anklage mod Samfundet er da ogsaa det egentlige Livsprincip i Benjamin Constant's Roman «Adolphe».

«Adolphe» er en Kjærlighedshistorie, der ved sin Fremstilling af Forholdet mellem Samfundet og Individet danner det fuldstændige Modstykke til «Werther». I «Werther» stille ydre og derved ogsaa indre Hindringer sig i Vejen for Foreningen af et sammenhørende Par. I «Adolphe» tvinge ydre og derigjennem ogsaa indre Hindringer to Væsener, der ere forenede, fra hinanden. «Werther» fremstiller Samfundets og allerede indgaaede sociale Forpligtelsers Magt til at forhindre en erotisk Forening. «Adolphe» skildrer Samfundets og Samfundsopinionens Magt til at opløse individuelle Forpligtelser og splitte en allerede indgaaet erotisk Forening. Begge Bøger i For-

ening give et dobbeltsidigt Billede af Samfundspavens Magt til at binde og løse. Men medens «Werther» er typisk for hin førrevolutionære, kraftigt fremstormende Slægt, som dens Digter tilhørte, svarer «Adolphe» nøie til det nye Aarhundredes første franske Generation.

«Adolphe» fremstiller ikke, som tidligere Kjærlighedshistorier, Kjærligheden alene i dens første Opvaagnen i Illusionernes Morgenrøde, men den leverer dens hele Biografi, skildrer dens Væxt, dens Styrke, dens Hensygnen, dens Død, ja den forfølger den over paa den anden Side af Graven, og viser, til hvilke Følelser den forvandles. Saaledes er «Adolphe» mere endnu end René Desillusionens og Skuffelsens Poesi. Det er selve Livets Blomst, som her bliver berøvet sine Blade, et for et, og paa det Omhyggeligste botaniseret. Ogsaa i denne Henseende danner Bogen den skarpeste Contrast til «Werther». I Sammenligning med den er «Werther» naiv. Det er den Blomst, hvis Duft bliver en dræbende Gift for Werther, som Adolphe koldblodigt piller fra hinanden. — Costumet er endnu engang skiftet; den blaa Kjole og den gule Vest viger for vor triste, farveløse sorte Dragt og dens Ligfarver.

Men Enthousiasmen, der her forlader Manden, gaaer over paa Kvinden. «Adolphe» er Kvindernes «Werther». Den nye Tids Lidenskab og Tungsind har her gjort endnu et Skridt; Melancholien

har fra Manden af udbredt sig til Kvinden. I «Werther» var Manden den, som elsker, føler, harmes og fortvivler; Kvinden staaer der i Sammenligning med ham sund, fast og uanfægtet, til Gjengjæld en Smule kold og ubetydelig. Nu er det hendes Tur, nu er det hende, som elsker og fortvivler. Hist var det hende, som føiede sig efter den givne Orden, her er det ham. Det er da den selvsamme Kamp, som Werther kjæmper i sin Kjærligheds Navn, der i «Adolphe» føres af Eleonore, og med ligesaa tragisk Resultat.

Man overdriver neppe, naar man betegner denne Roman som det første Forbillede for en hel efterfølgende Litteratur, de psychologiske Studier. Det er Behandlingsmaaden af det Erotiske, som her er ny. Langt borte i det Fjerne øine vi den Tid, da Amor, som i Voltaire's Poesier fremstilledes i Skikkelse af det elskværdige Barn, vi alle kjende fra Thorvaldsens Basrelieffer. For Voltaire var Amor Fornøielsens Gud, «Les ris, les jeux et les plaisirs» vare hans Ledsagere. For Rousseau er han Lidenskabens Gud. Hos Goethe skildres han endnu langt mindre som en velgjørende Dæmon; man forstaaer vel, naar man læser Goethe, hvad Schopenhauer mente, da han skrev, at Amor, overalt forfølgende sin egen Villie, intet Hensyn tager til Individernes Ulykker. I Faust, den nye Tids første Digt, er Amor forvandlet fra et skalkaktigt Barn til en stor Forbryder. Faust

forfører Margrethe og forlader hende, og Gretchen's Kjærlighedshistorie bliver Døden for hendes Moder, hendes Broder, hendes Barn og hende selv. Thi hun, den skyldfrie og elskelige Pige, dræber sin Moder ved den Sovedrik, hun indgiver hende for at Faust kan besøge hende om Natten, Faust og Mefistofeles i Forening støde hendes Broder ned, da han vil hevne Søsterens Ære; af Frygt for Skammen dræber Gretchen sit nyfødte Barn, saa kastes hun i Fængsel og saa bliver hun halshugget. Goethes Lidenskab for det Sande har her bragt ham til at give et andet Billede af Amor end det, paa hvilket han sees som Drengen i Gratiernes Rosenkrands. Og ikke blot i sine Følger, men i sit Væsen er Kjærligheden hos Goethe skjæbnesvanger og skjæbnebestemt. I «Valgslægtskaberne» har han studeret de hemmelighedsfulde og uimodstaaelige Sympathier og Antipathier, af hvilke Sjælenes indbyrdes Tiltrækning bestemmes, ligesom Stoffernes i Chemien. Denne Bog indeholder en Slags naturfilosofisk Betragtning af Lidenskaben; Goethe efterviser dens Opstaaen, dens magiske Magt som dunkel Naturkraft, dens Grunden i vor Sjæls ubevidste Dybder. Der var da gjort et Forsøg paa at forstaae Sympathien som Elskov, idet den var paralleliseret med Sympathien som vi forefinde den udenfor Menneskeverdenen; men der var endnu et Skridt at gjøre. Man havde indbefattet Elskoven i en stor Syn-

these; det næste Skridt var at man gav sig til at analysere den selv. Dette Hverv tilfaldt hin reflecterende og oprevne Slægt. Hvor forskjelligt man end hidtil havde opfattet Kjærligheden, dens Aarsager og dens Følger, om een Ting havde man været enig, nemlig om at tage Følelsen som noget Givet, noget, man vidste hvad var, det vil sige, som noget Enkelt. Først nu begyndte man at betragte den som noget Sammensat og at forsøge paa at opløse den i sine Elementer. I «Adolphe» og i hele den Litteratur, som slutter sig til denne Bog, er nøie agtet paa hvormange Dele, hvormange Gran af Venskab, af Hengivenhed, af Forfængelighed, af Ærgjerrighed, af Beundring, af Respect, af sandselig Tiltrækning, af Illusion, af Indbildning, af Skuffelse, af Had, af Lede, af Enthousiasme, af forstandig Beregning o. s. v., der for hver af de tvende Parters Vedkommende er i det mixtum compositum, de benævne deres Kjærlighed. Ved en saadan Analyse af Følelsen tabte den sin overnaturlige Charakter og ophørte at forgudes. Istedenfor dens Poesi fik man dens Psychologi. Det gik som naar man retter Kikkerten paa en Stjerne, dens Straaler forsvinde, man seer blot det astronomiske Legeme; men hvor man før i Maanelyset kun saa en blank og lysende Skive med et altid uforandret Fysiognomi, der øiner man nu en Mangfoldighed af Bjerge og Dale. I det Oieblik man virkelig vilde erkjende Følelsen,

fæstedes Opmærksomheden nødvendigvis langt mindre paa dens første Opvaagnen, som alle Jordens Digtere fra Arildstid havde besunget og forgudet, end paa hvad der senere hændte, dens Varighed, dens Ophør. I de Tragoedier, som hos de forskjellige Folkeslag ere ligesom dette Folks Hymner til Kjærligheden, følger de Elskendes Død hurtigt paa Kjærlighedens første Blomstring. Romeo seer Julie, de tilbede hinanden og efter nogle Dage og Nætter tilbragte i den syvende Himmel ligge de begge som Lig. Spørgsmaalet om Troskab i Tiden kommer end ikke frem. I vor danske Elskovstragedie «Axel og Valborg» synes der vel ikke at være Tale om andet end Troskab; dens Forudsætning er jo de Elskendes lange Forlovelse, en Forudsætning, der er i høi Grad national; men i «Axel og Valborg» er Troskaben forherliget som Dyd, ikke forklaret som Product; thi Dramaet er et lyrisk Sørgespil, ikke nogen psychologisk Analyse.

Det er Problemet om Troskabens Betingelser, der i «Adolphe» er behandlet, Spørgsmaalet om, paa hvilke Betingelser en Lidenskab er varig, paa hvilke ikke. Og her er det, at Svaret er formuleret som en Anklage mod Samfundet, idet det gaaer ud paa, at Samfundet, som igjennem den Opinion, det danner, hævder den Tilstand, det har oprettet, ved de sletteste Midler arbeider paa at tilintetgjøre Betingelserne for Troskab i enhver af

det ikke legitimeret Forbindelse, selv om denne er fuldt saa ædel, fuldt saa uegennyttig, og baaret af fuldt saa adelige Naturer, som nogen af de Forbindelser, Samfundet paa alle Maader omgjærder og støtter.

Constant har givet dette Svar igjennem en Roman, der ikke kunde være fordringsløsere; den har kun to Personer, ikke det ringeste Sceneri og ikke en eneste Tilfældighed i Handlingens Gang. Alt foregaaer her efter de nødvendige Love, som ere givne ved Personernes Stilling til hinanden og til det omgivende Samfund, og Læseren iagttager den dobbelte Sjælehistorie lige indtil dens Slutning paa samme Maade som Tilskueren ved et naturvidenskabeligt Forsøg iagttager de i et ikke sprængeligt Kar indelukkede Stoffers Gjæring og denne Gjærings Resultater. Hvem er da hine to Personer?

Først og fremmest hvem er han? Han er endnu meget ung, i den første Ynglingealder, han er (som Romanens Forfatter) efter at have tilendebragt sine Studier ved et lille tydsk Universitet bleven ansat ved et af de smaa tydske Hoffer. Han har gjennemlevet en Række af Adspredelser og gjennemgaaet et Cursus af anstrængt og alvorligt aandeligt Arbeide. Forholdet til hans Fader, en i sit ydre Færd kold og ironisk Mand, der staaer som en Repræsentant for det 18de Aarhundredes Dannelse, har i hans Sjæl

fremmet Ungdommens Forkjærlighed for stærke, lidenskabelige Indtryk og dens Tilbøielighed til at søge det Usædvanlige og Overordentlige. Den Tvang, hvori han af denne Fader holdtes, har givet ham utaalmodig Længsel efter Frihed fra de Baand, der trykke ham, og en stor Sky for at paalægge sig nye Baand.

Saaledes udviklet indføres han i et Hof, hvor Alt er Ensformighed og Etiquette. Han lider under alle de Trivialiteter, han maa høre, han som fra sin tidligste Ungdom af har næret en uovervindelig Afsky for alle dogmatiske Sætninger og Formler:

«Naar jeg hørte Middelmaadigheden snakke selvbehageligt om aldeles utvivlsomme, urokkelige Principer paa Moralens, Convenientsens eller Religionens Omraader, der for den alle staae i lige Linie, saa følte jeg mig drevet til Modsigelse, ikke saa meget, fordi jeg havde en modsat Mening, som fordi jeg tabte Taalmodigheden over at maatte høre paa saa massiv og kluntet en Vished. Instinctmæssigt var jeg paa min Post mod alle hine almindelige Regler, der skulde gjælde uden mindste Indskrænkning, uden ringeste Tillempning. Dumrianerne ælte deres Moral til en fast og udelelig Masse, saa den er ganske ude af Stand til at gjennemtrænge deres Handlinger og stiller dem frit i alle enkelte Tilfælde.»

Han hævner sig over den Kjedsomhed, han

føler, ved at gjøre sig lystig over sine Omgivelser og deres Principer og faaer derved snart Ord for Letfærdighed og Ondskabsfuldhed. Fortælleren billiger ikke selv sin Spottelyst og sin Trods. «Men, siger han, jeg vil til min Undskyldning kun sige, at man behøver Tid til at vænne sig til Menneskene, som de ere, til det, som Egennytte, Affectation, Forfængelighed og Feighed have gjort dem til. Den Forundring, man i den første Ungdom føler over et saa kunstigt og saa vilkaarligt indrettet Samfund, røber snarere et naturligt Sindelag end en fordærvet Aandsretning. Dette Samfund har desuden Intet at frygte af os: det tynger i den Grad paa os, dets dumpe Inflydelse er i den Grad mægtig, at det ikke behøver lang Tid til at omforme os efter det almindelige Mønster. Vi undre os da kun over vor første Forundring, ligesom man tilsidst aander frit i et menneskefyldt Rum, hvis Atmosfære i første Øieblik neppe syntes En til at indaande.»

Disse Skjærmydsler med bornerte Omgivelser kunne imidlertid ikke udfylde den unge begavede Mand. Han bærer paa en Utilfredshed, hvilken han slæber med sig som en Kugle ved Benet. Som René og Obermann hører han til Generationen af hine Sønner, hvem deres Fædre ikke syntes at have levnet nogen Gjerning at udføre. Det Tilkommende har ingen Interesse for ham; thi han har foregrebet det Alt i sin Fantasi, og det Forbi-

gangne har gjort ham gammel, thi han har levet nogle Aarhundreder i sin Tanke. Han har attraaet meget, men intet villet, og jo mere villieløs han føler sig, des mere udvikles hans Forfængelighed; thi Forfængelighed er altid det Materiale, hvormed de Evne- eller Villiesvage forgjæves søge at udfylde Hullerne i deres Villie eller deres Talent. Han ønsker at elske og at blive elsket; thi han vil bruge Kjærligheden som en Styrkedrik for sin Selvfølelse. Han vil opnaae en kraftigere Fornemmelse af sit Værd, stige i sine egne og Andres Øine gjennem en afgjort Triumf og Skandale. Kjærlighedens Lykke staaer for ham som den: endelig engang at føle sin Villie, idet han bøier en anden Villie ind under sin. Han er ikke af Naturen mere troløs end andre Mænd. Han vil kunne elske mere ømt, handle mere opofrende end mangen Anden. Men for at han nu skulde kunne elske med Troskab, maatte mange Betingelser være anderledes. Han er for ung til ikke overfor en Kvinde at føle mere Nysgjærrighed og Eventyrlyst end Elskov, han er for svag og umandig til, selv om han elskede dybt, at kunne bevare denne Følelse uskadt, ifald den møder enstemmig Misbilligelse hos Omverdenen, og fremfor Alt er han trods al sin Forskjellighed fra sin Fader altfor meget hans Søn til uden Selvfordobling eller Selvironi at kunne sætte hele sit Væsen paa eet Kort. Han er forskjellig fra

og lig med Faderen, som det begyndende 19de Aarhundrede var det 18des Modstander og Barn.

Og hvem er saa hun? Hun er af Digteren med Flid tegnet saaledes, at Adolphe's Kjærlighed til hende, hvor stærk den end er, engang maa vige for Forholdene og Samfundet. For det Første er Adolphe ikke den første Mand, hun har elsket, og Samfundets Opinion har allerede mærket hende, før hun lærer ham at kjende; hun er ikke hans Jævnlige i Samfundsstilling, skjøndt nok i Stand. For det Andet er hun betydeligt ældre end han, altsaa heller ikke hans Jævnlige i Aar. For det Tredie har hun en lidenskabelig, energisk, usurpatorisk Charakter, der kun da vilde kunne smelte sammen med hans, hvis Samfundet medvirkede til Sammensmeltningen, men som maa gjøre baade ham og hende ulykkelig, hvis Samfundet forhærder ham imod hende.

Eleonore er i det Øieblik, Adolphe lærer hende at kjende, ikke nogen ung og uerfaren Pige, hvem en første Elskov griber. Det er en Kvinde, hos hvem enhver opstaaende Følelse tegner sig paa en Baggrund af Erfaring, af alvorlig og smertelig Erfaring, som i alle Retninger har gjennempløiet Sjælen. Dette Fond af Erfaring er det første fremtrædende Træk i Charakteren. Eleonore har givet Afkald paa alle det fredede og betryggede Livs Goder og Glæder. Af fornem Herkomst og født i Rigdom har hun forladt Familie

og Hjem for at følge Den, hun har foretrukket, som hans Elskerinde. Hun har valgt mellem Verden og ham; hun har adlet sin Opførsel ved fuldstændigt, ubetinget at ofre sig for ham, hun har vist ham de største Tjenester, reddet hans Formue, været fuldt saa trofast som nogen Hustru kunde være. Ved den strængeste Troskab har hun søgt at opretholde sin Stolthed overfor Verdens Misbilligelse og Foragt. Dette Element af Villie er det andet Grundtræk i Charakteren.

Da er det, at den første Tvivl om hans Bestandighed griber hende, og hendes hele Bygning styrter sammen; elsker han eller handler han kun som Mand af Ære, er han trofast eller er han kun for stolt og velopdragen til at vise sig utaknemmelig og ligegyldig? Det er ikke uden Taarer, at hun stiller sig dette Spørgsmaal, det er ikke uden den dybeste Jamren, at hun selv giver Svaret. I dette Øieblik er det, at hun møder Adolphe. Han nærmer sig med en Attraa, i hvilken hele Tørsten efter Livet og dets Indhold er samlet, han drages til hende som til den, i hvem han paa hemmelighedsfuld Maade føler, at Skatte af Lidenskab, af Ømhed og Begeistring, af Aand og Erfaring ere sammenhobede og ligesom nedgravne. Og hans Længsler og hendes Savn, hans Forfængelighed og hendes Fortvivlelse, hans Ungdom og hendes Skuffelser gribe ind i hinanden som to Hjul i samme Uhrværk.

Man forudseer let den Enthousiasme, med hvilken Lidenskaben i første Øieblik vil flamme iveiret, den fulde og mægtige Accord, som vil klinge, den jublende Symfoni, der vil høres, som var Seir og Frelse for alle Tider vunden for dem begge. I hendes Følelse findes en ny og ganske eiendommelig Blanding: en Begeistring, som næsten er fanatisk, thi den skal i ethvert Øieblik kunne dræbe den altid paany frembrydende, tilbageskuende Skinsyge, en Tro, der næsten er krampagtig, fordi den ikke er grundet paa den sunde, naturlige Tillid, men paa Villien til at troe trods Alt, trods det allerede een Gang at være sveget, endelig en Troskab der vaander sig under bestandig at maatte bevise sin Tilværelse, fordi den er fremgaaet af Utroskab mod en Fortid. Hele denne potentserede Lidenskabelighed er det tredie fremtrædende Charaktertræk hos Eleonore. «Man betragtede hende, siger Adolphe, med samme Interesse og Beundring som et skjønt Uveir.»

Men med disse nye Træk er i Virkeligheden en hel ny Kvindetype givet, en Type, som Balzac senere tilegner sig, stempler med Navnet: Kvinden paa tredive Aar og varierer med en saadan Genialitet, at han kan betragtes som dens anden Skaber, en Type, som samtidigt George Sand udprægede og idealiserede i en hel Række af sine Romaner, og som under hans og hendes Behand-

ling viste sig at være en hidtil ukjendt Verden, i hvilken alle Følelser, Lidenskaber og Tanker havde en kraftigere Charakter end i det ganske unge Hjerte, en Type, som fra Romanen gik over i den dramatiske Poesi og længe beherskede det franske Theater, i hvilken med eet Ord Aarhundredets begyndende Litteratur fandt sin Dronning som den fandt sin Konge i René.*)

Den kraftige, prometheusagtige Slægt, som Goethe selv tilhørte, havde frembragt sin kraftige Type i Faust, den udviklede Mand, den fuldstændigt udstyrede Aand, der efter at have endt sin Skolegang gjennem Studierne, efter at have gjennempløiet alle Videnskaber, paa Høiden af sin

---

*) Der kom den Dag, da Kritiken beklagede sig over at see Ungdom og Skjønhed detroniseret i den poetiske Litteratur. Jules Janin nedskrev paa sin lette Maade denne Klage i Form af en Anklage mod Balzac. „Kvinden fra 30 til 40 Aar, siger han, var fordum et Territorium, der betragtedes som tabt for Lidenskaben, det vil sige for Romanen og Dramaet, men nutildags hersker, takket være Opdagelsen af hine smilende Egne, den fyrretyveaarige Kvinde alene i Drama og Roman. Denne Gang har den nye Verden helt undertrykt den gamle Verden og Kvinden paa 40 Aar beseirer den unge Pige paa 16.

„Hvem banker? raaber Dramaet med sin dybe Stemme. Hvem er der? skriger Romanen med sin fine Røst. Det er mig, svarer skjælvende det 16de Aar med sine Perletænder, med sin hvide Barm, med sine blide Linier, med sit friske Smil, med sit milde Blik. Det er mig. Jeg har den samme Alder som Julie hos Racine, Desde-

Manddomsalder føler en Tomhed i sit Hjerte, en Tørst efter Ungdom, Friskhed og Naivetet, kaster sig ud i Livet og forelsker sig i et Barn. Det er hendes Enfold og Uskyld; som beseirer og beruser ham og som han vil rive til sig.

Den ulykkelige Slægt af Hjemløse og Forviste, paa een Gang Gamle og Unge, Troende og Vantroe, som Constant tilhører, afspeiler sig i en Type som Adolphe, der forsøgt i Reflexioner, men et rent Barn i Alder og Erfaring, i Elskoven søger stærke Sandsninger og rystende Indtryk, Kundskab til Livet, til Lidenskaberne og til Kvindehjertet, Kampe og Farer at bestaae, en Overlegenhed med eet Ord hos Kvinden. En

---

mona hos Shakespeare, Agnes hos Molière, Zaire hos Voltaire. Manon Lescaut hos Abbé Prévôst, Virginie hos Saint-Pierre. Det er mig, jeg har den samme smukke, flygtige og fortryllende Alder, som alle de unge Piger hos Ariost, hos Lesage, hos Byron og Walter Scott. Det er mig, jeg er Ungdommen som haaber, som er uskyldig, som uden Frygt kaster et Blik, der er ligesaa skjønt som Himlen, ind i Fremtiden. Jeg har alle de kydske Tilbøieligheders, alle de ædle Instinkters, Stolthedens og Uskyldighedens Alder. Giv mig Plads, kjære Herre. Saaledes taler den smukke Alder paa 16 Aar til Romanforfatterne og Dramaturgerne; men strax svare Romanforfattere og Dramaturger: Vi ere beskjæftigede med din Moder, mit Barn, kom igjen om en Snes Aar og vi skulle see om vi kunne gjøre Noget ud af Dig.

„Der gives nuomstunder i Drama og Roman ikke Andet end Kvinden paa 30 Aar, som bliver 40 Aar

saadan Overlegenhed frembyder den helt unge Pige ikke, der er opvoxet under sin Moders Øine i et borgerligt Hus. Den Triumf at vinde hende, tilfredsstiller ikke. Men ved denne Overlegenhed i Aar og Erfaring paa Kvindens Side skifter hele Følelsen og hele Forholdet Charakter. Lidenskaben synes, idet den sammenknytter to hinanden saa ulige Væsener, at være noget mindre Ordnet, mindre Regelret og mindre Lykkeligt men mere Forbigaaende end Elskoven ellers syntes at være som Samfundsmagt. Den lader sig her ikke mere forvexle med Forspillet til et borgerligt Bryllup. Den synes at opstaae under visse Betingelser, naar to, paa en vis bestemt Maade construerede

---

imorgen. Hun alene kan elske, hun alene kan lide. Hun er saa meget mere dramatisk, som hun ikke har Tid til at vente. Hvad ville I, at vi skulle kunne gjøre ud af en lille Pige, som ikke kan Andet end græde, elske, sukke, smile, haabe, skjælve? Kvinden paa 30 Aar græder ikke, hun hulker, hun sukker ikke, hun hyler, hun elsker ikke, hun fortærer, hun smiler ikke, hun skriger, hun drømmer ikke, hun handler! Det er Dramaet, det er Romanen, det er Livet. Saaledes tale, handle og svare vore store Dramaturger og vore berømte Fortællere.“

Den fine og aandfulde Mme Emile de Girardin, tog Balzac i Forsvar og sagde meget rigtigt: „Er det Balzac's Skyld at Trediveaarsalderen nutildags er Kjærlighedens Alder? Balzac er nødt til at male Lidenskaben hvor han finder den, og nutildags finder man den ikke i et Hjerte paa 16 Aar.“

Væseners Baner komme til at krydse eller overskjære hinanden og den synes ikke at give noget Billede af en stor Tilværelsesharmoni. Ret for Alvor bemægtiger den nye Kvindetype sig vel ikke Litteraturen før langt senere. Forud maatte der gaae tre store Begivenheder, Saint-Simonismen med sine humanistiske og emancipatoriske Formaal, Julirevolutionen, der bragte visse Tvangsformer i Kvindernes Vilkaar og Stilling til at briste og George Sands historiske Optræden; thi George Sands historiske Rolle er den, at hun næsten ganske alene har ført den samme Frihedskamp for Kvindernes Vedkommende, hvortil den store Revolution for Mændenes Vedkommende havde givet Stødet. Men naar denne Kvindetype og med den Kvindens sociale Kamp her dukker op i Litteraturen saalænge før George Sand, saa ligger dette i, at Eleonore er støbt over den mægtigste Kvindeskikkelse i Datiden og over den Kvinde, der kjæmpede den største Kamp som nogensinde i Verdenshistorien en Kvinde har kjæmpet med rent aandelige Vaaben, over Napoleons Modstanderinde Mme de Staël.

Der lader sig neppe tænke en kraftigere Modsætning end den, hvori denne Kvindetype staaer til de Kvindeskikkelser, i hvilke den tydske Poesi under Goethe naaede sin høieste Fuldendelse, og i hvilke det eiendommeligt germaniske Sjæleliv blev præget med en Renhed, som ikke før var naaet.

Skjøndt Gretchen og Clärchen ere Modsætninger (den ene en blidere og frommere Natur, den anden en dristigere og mere enthousiastisk) ere de beggeto Børn; de gaae op i en eneste Følelse: deres Væsen er uden al Sammensætning, fuldstændig enkelt, simpelt, enfoldigt. De elske begge første Gang og denne eneste Gang. De hengive sig begge udenfor Ægteskabet med fuldstændig Tillid, uden al Modstandskraft, ja uden den ringeste Villie til Modstand, den ene af dyb kvindelig Hengivenhed, den anden af høi kvindelig Begeistring. De fatte ikke, at de gjøre noget Urigtigt, de tænke ikke. Deres hele Væsen, deres Villie og deres Tanker strømmer dem afhænde, de vide ikke selv hvorledes. Deres Hjerte er blødt som Vox til at modtage et Indtryk, men engang modtaget slettes det ikke ud og bliver staaende som præget i Guld. Intes kan sammenlignes med deres Sjæles Uskyldighed, Renhed og Retskaffenhed. De ere trofaste af Instinkt, de begribe ikke, at man kunde være Andet. De have ingen Moralitet, men de have alle Dyder; thi man er moralsk med Bevidsthed, men god af Natur. De betragte sig ikke som den Elskedes Lige. De see op til ham; for dem er det, som om det gamle Sagn var blevet virkeligt, at Gudernes Sønner nedstege til Menneskenes Døtre. Gretchen staaer forbanset og overvældet af al Faust's Viden, Clärchen knæler som et Barn for Egmont, da han kommer i sin

fulde Pragt. De tabe sig helt i den Elskede, gaae op og forsvinde i ham. Det er ikke to jevnbyrdige Personligheder, som række hinanden Haand og forpligte sig til hinanden, det er et fortumlet og beundrende Barn, som klynger sig til en Mand. Han er hendes Liv, men i hans Liv er hun en Episode. Hans Blik omspænder og overskuer hele hendes Væsen; men hun kan i ingen Retning overskue ham, derfor endnu mindre gjennemskue eller bedømme. Hun kan hverken see hans Grændser eller hans Mangler. Hvorhen hun seer, seer hun ham som noget Kolossalt og Gigantisk, der rykker hende imøde fra alle Sider. Derfor i denne Kjærlighed ingen Kritik, ingen Frigjørelse for Aanden, ingen Brug af Forstanden. Han er den Store, den Herlige i Almindelighed, som Faust, der veed at tale om Alt og har Svar paa alle Spørgsmaal, som Egmont, hvis Navn, Heltens og Befrierens, er paa Alles Læber og hvem hele Staden kjender. Her er, siger jeg, ingen Frigjørelse for Aanden, thi denne unge Pige har ikke Aand i Betydning af Forstand, hun er lutter Sjæl. Naar hun udfører Handlinger, der synes at kræve Villie eller en vis mandig Besluttethed, naar f. Ex. Clärchen — forbauset og indigneret over, at Bruxelles' Borgere saa koldt og saa feigt see deres egen Helt, Egmont, blive ført i Fængsel og maaskee til Døden — naar hun træder ud paa Torvet og forgjæves søger at opildne disse sløve Sjæle ved flammende

Ord, da dannes Baggrunden for denne Handling af den unge Piges naive Tro paa, at hendes Elskers Liv maa være ligesaa vigtigt for de Andre, som for hende selv; da hun kun seer ham i Verden, begriber hun neppe, at de Andre kunne tænke paa Andet. Disse unge Piger træde som ægte Producter af deres Race ind i den samme store Familie, hvortil Ophelia og Desdemona høre,

I afgjort Modsætning til dem staaer nu det franske Kuld af Kvinder. Her var Væsenets Kjærne Inderlighed, Gemyt, Natur. I den anden Kvindetype er Alt Lidenskab og Villie, activ Charakter, Bevidsthed og Aand. Det var jo ogsaa Tidens aandfuldeste og mest energiske Kvinde, der havde givet Afkald paa Fædreland, Ro, Frihed og Velvære hellere end at bøie sig under de Plager, for hvilke et brutalt Despoti kan udsætte det geniale Individ, som gav Constant den nye Kvindetype.

Kvindens Optræden i Litteraturen som Aand, som Bevidsthed, er derfor saa at sige kun det første Skridt til hendes Optræden som Geni. Alt sees Mme de Staëls Turban at glimre i Horizonten. Den samme Kvinde, som først bliver delagtig i Mandens Lidenskaber og Kampe, bliver snart delagtig i hans Geni og hans Hæder. En kort Stund endnu, og Kampen følges af Triumfen, og hin samme Kvinde, der bukker under som Eleonore, krones som Corinna paa Capitol.

Tilbage staaer kun at gjøre Rede for Finheden af den psychologiske Analyse i «Adolphe» og at vise til hvilket Resultat den fører. Adolphe begynder, som alt antydet, med det Indtryk af Eleonore: dette er en Erobring, som er mig værdig, og han indbilder sig som kold Iagttager at kunne gjøre Studiet af Eleonores Charakter for i Ro og Mag at lægge sin Slagplan, men snart kommer han, hvis Sensibilitet netop er ligesaa stor som hans Egoisme, under en Magi, der helt betager ham og som i den Grad forøger hans naturlige Frygtsomhed, at det er ham umuligt at faae Mod til den Erklæring, som han har lovet sin Forfængelighed at gjøre hurtigt og raskt. Han skriver, men Eleonore afviser og flyer ham. Denne hendes Modstand og Kulde fremkalder hos ham en Underkastelse og en Ømhed, der snart gaaer over til en Art af Cultus. Saaledes var Eleonore aldrig bleven elsket, thi hvormegen sand Hengivenhed hendes Beskytter end havde vist hende, var der dog en svag Nuance af Overlegenhed i hans Væsen overfor hende. Han kunde have stiftet en hæderligere Forbindelse end denne. Han sagde det vel ikke, men det, der ikke siges, existerer ligefuldt. Derfor er det Ærefrygten hos Adolphe, som fra først af fortryller Eleonore. Hun hengiver sig og han bliver som svimmel af Henrykkelse og Lykke. Det første Skaar i Henrykkelsen gjøres derved, at Eleonore, da Greven har forladt

Byen paa nogen Tid, ikke mere kan afsee Adolphe, end ikke nogle Timer. Vil han forlade hende, søger hun at holde ham tilbage; gaaer han, spørger hun, naar han kommer igjen. Først føler han sig smigret og lykkelig ved en saa grændseløs Hengivenhed, men snart er hans Tid saaledes optagen, at han ikke har en Time, hvorover han er Herre. Han maa afslaae ethvert selskabeligt Forslag, der gjøres ham, afbryde alle sine Bekjendtskaber. Han føler vel ikke dette som et Tab, men han vilde have foretrukket ikke at skulle indfinde sig paa Klokkeslet, og at kunne komme efter Tid og Lyst. Hun, som før var et Maal, er nu bleven et Baand.

Hvor ere I henne, alle I skjønne Romaner, i hvilke Elskeren aldrig havde Andet at bestille end at elske, i hvilke han elskede fra Morgen til Aften, stod op om Morgenen for at elske, elskede hele Dagen og tilbragte en søvnløs Nat af Kjærlighed! Det er et kraftigt og realistisk Træk i «Adolphe», at Elskeren føler Tabet af sin Tid som et Tab.

Og det nytter ei, at han tilerobrer sig sin Tid, naar han dog taber sin Sindsro igjennem Sympathien; thi udebliver han engang imellem, berøver Tanken om hendes Sorg derover ham al den Tid, han vinder, paa samme Tid som han dunkelt føler sig irriteret ved i den Grad at være undergiven et andet Menneskes Herredømme. Kom-

mer han saa til hende, ilde tilmode over at være kommen meget hurtigere igjen, end det var klogt af Hensyn til hendes Rygte og hans Beskjæftigelser, finder han hende ulykkelig over at han er udebleven altfor længe. Han har lidt to Timer under Forestillingen om hendes Venten, han maa nu lide to andre Timer, før han kan stille hende tilfreds. Alligevel føler han sig lykkelig, siger sig selv, at det er sødt at blive elsket saaledes, men trøster sig dog egentlig ubevidst med, at Uensartetheden i deres Forhold tidligt eller sent maa gjøre Ende paa Forholdet.

Først lider han nu den Smerte ikke at kunne være ærlig; thi Greven kommer tilbage og han er nødt til at bedrage ham. Saa lider han den Smerte, at see Eleonore opofre Alting for hans Skyld, og paa een Gang opgive sit Hjem og sin Formue. Og denne Smerte er dobbelt, dels egoistisk, thi han fortvivler ved at see sin Frihed lammet ved det Offer, hun er lykkelig ved at bringe ham, dels sympathetisk, thi han seer Samfundet kaste sig over hendes Rygte med et hyæneagtigt Raseri. Alt hvad hun ved Aars ulastelige Opførsel har vundet, taber hun paa een Dag. Hendes Stolthed vaander sig, og hans Hengivenhed bliver til Pligt. Der er fra nu af imellem dem en hemmelig Lidelse, som de ikke betroe hinanden.

Adolphes Charakter begynder at fordærves. Paa samme Tid som han kjæmper i Duel med En,

der har omtalt Eleonora ilde, skader han selv ufrivilligt hendes Rygte; thi han søger en Art Trøst for den Afhængighed, i hvilken han lever, ved overalt at raillere over Kvinderne og over dem, som underkaste sig deres Despoti, og disse Ytringer fortolkes. Han, som ikke kan modstaae en Taare, sætter en Ære i overalt at tale med Haardhed og Foragt om Kvinden.

Andre have lidt den Ulykke at elske, uden at elskes igjen; han lider den modsatte, at elskes, uden længere at elske. Saameget han bestræber sig for at vise ret megen Glæde hvergang han seer Eleonore, gjennemskuer hun ham, og det kommer til en af disse frygtelige Scener, af hvilke Mme de Staël beredte Constant saamange, i hvilken Eleonores stormfulde Sjæl giver sig Luft med en Bitterhed, som ligner Hadets. Men Omgivelserne stræbe at fjerne Eleonore. Adolphes Fader vil ikke, at hans Søn skal spilde sin Ungdom paa dette Forhold, og en simpel Ridderlighedsfølelse bringer da Adolphe til at flygte med hende. De tilbringe nogen Tid i en blid Sindstilstand, som ligner Kjærlighed. Eleonore bringer nye Ofre, som det er Adolphe en Pine at modtage. Snart lider hun under det, ikke at blive elsket, som Adolphe under det, ikke at elske, snart beruser hun sig saaledes i sin Kjærlighed, at hun seer den dobbelt og antager den for begges. De leve begge som i en Slags Erindring om deres for-

dums Lykke, der er stærk nok til, at Adskillelsen kan synes dem smertelig, ja utænkelig, men for svag til at Samlivet kan være dem til nogen Glæde. De ømme, men dog matte Ord, med hvilke Adolphe nu bevidner Eleonore sin Kjærlighed, ligne de blege, farveløse Blade, som endnu kunne skyde frem paa Grenene af et rodhugget Træ.

Saaledes gjør han ikke engang Den lykkelig, der gjør ham saa ulykkelig. Hvergang hun troer at have vundet nye Rettigheder, føler han sig lagt i nye Lænker. Hendes Lidenskabelighed gjør deres Samliv til et stadigt Uveir. Jeg husker disse Ord i en Biografi af Constant: «Det Aar havde Constant det godt, Mme de Staël var i Rusland.»

Eleonore arver sin Fader og trænger ikke mere til Adolphes Beskyttelse. Verden mistænker ham nu endog for at drage Fordel af deres Venskab, og man hader ham, fordi han forspilder hendes Rygte ved altid at sees i hendes Nærhed, medens han selvfølgelig ikke kan forklare, at det er hende, som ei kan leve uden ham.

Hans Liv løber bort mellem hans Fingre, han holder ingen af de Løfter, hans Ungdom har givet; thi som det allevegnefra siges til ham, mellem ham og en Fremtid i hvilkensomhelst Retning er der en uoverstigelig Skranke, og denne Skranke er Eleonore. Han beslutter da at bryde; men

selv denne Beslutning vender sig imod ham, thi fra det Øieblik af, da han har fældet den Dødsdom over hende, hvis Udførelse han er for svag til ikke at opsætte, fra dette Øieblik af taber al Bitterhed sig i hans Sjæl og han nærer Følelser saa blide overfor hende, at hun misforstaaer og troer sig frelst.

I en sidste Kraftanstrengelse søger hun at vinde ham ved at vække hans Jalousi, men Alt er nu forgjæves, fra alle Sider trænge Omgivelserne paa og forestille Adolphe Bruddet som den naturligste Sag af Verden, som en Pligt mod hans Fader, mod hans Fremtid, ja mod den ulykkelige Skabning, til hvem han er kjædet, og hvem han opriver. Man spiller Eleonore et Brev ihænde, gjennem hvilket hun erfarer Adolphes Hensigter. Hun faaer en dræbende Feber og døer, men bevarer sin Kjærlighed til Adolphe lige indtil sit sidste Aandedræt.

Fra det Øieblik af, da han har sin Frihed, føler han den som lutter Tomhed, han veed ikke mere, hvad han skal gjøre med den, han længes tilbage efter alle sine Baand.

Constant har udtrykt Bogens Moral saaledes: «Den mest lidenskabelige Følelse kan ikke kjæmpe mod Tingenes Orden, Samfundet er altfor stærkt. Det gjør den Kjærlighed, som det ei har bekræftet og sanctioneret, altfor bitter. Ve da den Kvinde, som søger sin Støtte i en Følelse, som

Alt forener sig om at forgifte og mod hvilken Samfundet, naar det ei er nødt til at respectere den som legitim, væbner sig med Alt, hvad der er slettest i Menneskets Hjerte for at nedslaae Alt det, som er godt.»

VIII.

Byron siger i et af sine Breve om «Adolphe»: «Den indeholder mørke Sandheder, men efter min Mening er den et altfor sørgeligt Værk til at den nogensinde kan blive populær. Jeg læste den første Gang i Schweiz paa Opfording af Mme de Staël.» Hun selv siger etsteds om denne Bog: «Jeg troer ikke paa, at alle Mænd skulde være Adolphe, men kun de forfængelige Mænd». Saa simpel denne Udtalelse er, føler man dog en Kvindes Nødværge deri; thi «Adolphe» havde ramt Neckers Datter personligt, havde blottet hendes dybeste Hjertesaar.

Anne Marie Germaine Necker fødtes 1766 i Paris. Hendes Fader, den store Genfer-Finantsmand, blev som bekjendt kort før Revolutionens Udbrud Frankrigs Førsteminister og hans Navn var dengang det frisindede Frankrigs Symbol. Hendes Moder var et meget begavet, men stivt og tvungent Pligtmenneske, der mente at Opdragelse betød Alt, Naturen Lidet og som lagde en pedantisk Vægt paa Smaating, da der i moralsk Hen-

seende ikke gaves noget Smaat. Selvfølgelig var Rousseaus Opdragelsesmethode denne Dame i høi Grad imod og Følgen blev, at Rousseau med sin Tro paa Naturen og paa de medfødte Dyder blev den unge Datters Ideal. Hun voxede op som et muntert, frimodigt Barn, der snart udviklede sig til en livlig, aandfuld Brunette, hvis sorte Øine glimrede af Vid og straalede af Hjertensgodhed. Medens Moderen priste Fornuften og Selvreflexionen, førtes Datteren, som led under det bestandige Opsyn i Hjemmet og som ved sine rige Evner vakte Moderens Skinsyge, til at elske alle de Egenskaber og Dyder, som uden kunstig Pleie udspringe fra selve Naturens Sundhed, Rigdom og Skjønhed. Alt som Barn var hun i sin Faders Hus omringet af Datidens berømteste Mænd, hvem hendes hurtige Svar og overraskende Indfald morede og tiltrak. Det sjælfulde og livfulde Underbarn blev Faderens Stolthed, og hun gjengjældte hans Ømhed med en Kjærlighed og Beundring uden Grændser, der fulgte hende hele hendes Liv igjennem og som spores i næsten alle hendes Skrifter.

Fra Femtenaarsalderen af skrev hun Afhandlinger, Noveller, Tragoedier, hvoriblandt en med Titlen «Montmorency», som ved Valget af sit Æmne røber Tidspunktet, da hun begyndte at føle sig tiltrukken til den unge Vicomte Mathieu de Montmorency, der med Ære havde kjæmpet i

den nordamerikanske Frihedskrig og paa hvis Haand hun nødtvungen maatte give Afkald, da Forældrene vare imod hendes Ægteskab med en Katholik. Et trofast Venskab forenede dem imidlertid Livet igjennem. Efter Moderens Ønske blev Germaine Necker i Aaret 1786 gift med den svenske Gesandt i Paris, Baron Erik Magnus Staël-Holstein, en Yndling af Gustav den tredie, hvem Kongen for at hjælpe ham til et saa rigt og anseet Parti sikrede Gesandtskabsposten i Paris for en lang Aarrække og som paa sin Side afgav Svigerforældrene det Løfte aldrig at vilde føre sin Hustru til Sverig imod hendes Ønske. Han synes at have været en af Datidens almindelige nordiske Adelsmænd, halvdannet men med gode Manerer, ødsel og spillesyg; han var dobbelt saa gammel som sin Brud.

Umiddelbart før Revolutionens Udbrud udgav Mme de Staël sin første Bog «Breve om Rousseaus Skrifter», der er en Lovtale og et varmhjertet Forsvar. I Slutningen af det tredie Brev søger hun at sammenflette Rousseaus Hæder med sin Faders, der lige da var sat i Spidsen for Frankrigs Regering, i Slutningen af det fjerde Brev hilser hun med begeistrede Ord Indkaldelsen af Stænderne og udtaler med ungdommelig Veltalenhed det Haab, at det vil lykkes den store franske Nation ad den rolige Oplysnings, ad Fornuftens og Fredens Vei at opnaae de Goder, som andre

Folkeslag kun have erhvervet gjennem Strømme af Blod. Hun anraaber Folket om at sætte sin Ære i ikke at overskride det Maal, som Alle ere enige om at man maa naae, og hun slutter med i en Henvendelse til Rousseau at udtale sin Klage over, at han ikke oplevede det ærefrygtbydende Skuespil som forestaaer, ikke levede længe nok til med Ord og Daad at opmuntre Necker «der fortjente at have en Dommer, en Beundrer, en Medborger som ham.»

Revolutionen brød ud, den lod sig ikke standse paa Veien ved hendes Forhaabningers og Ønskers Grændse: en Constitution efter engelsk Mønster. Snart var Necker fordrevet, men hans Datter blev i Paris og frelste under Rædselsperioden, beskyttet af sin Mands Stilling, mangt et uskyldigt Offer. Hun lagde endog en Plan til den kongelige Families Flugt. De Ledendes Had vendte sig imod hende. Med Nød og Neppe undslap hun i September 1792 den hævnlystne Folkemængde. Ledsaget af sin Ven Montmorency, der forfulgtes som Aristokrat og havde forklædt sig som hendes Lakai, flygtede hun til Coppet. Derefter reiste hun til England og udgav der sit Forsvarsskrift for Marie-Antoinette, hvem hun ikke kjendte personligt, men hvis Skjæbne rørte hende dybt; det fulgtes kort efter af hendes ved Tidsforholdene naturligt fremkaldte Skrift «Om Lidenskabernes Indflydelse paa Individernes og Folkenes Lykke.»

Da Sverig efter Robespierres Fald havde anerkjendt den franske Republik, vendte hun tilbage til Paris og udfoldede under Directoriet en fremragende politisk Virksomhed, hvis Formaal var en parlamentarisk Forfatning og Fred med Europa. Det var ved hendes Indflydelse, at Talleyrand blev Udenrigsminister. Hendes Salon var Midtpunktet for det «moderate» Parti, desuden et politisk Samlingssted af første Rang, og her var det, at Benjamin Constant snart blev Hovedpersonen saavel i de politiske Intriguer som i Husets Herskerindes Gunst.

I Aaret 1800 udgav hun sit første større Arbeide «Litteraturen, betragtet i sit Forhold til Samfundets Institutioner», et Værk, som efter Hovedmassen af sit Indhold maa henføres til den store Gruppe af Skrifter, der i alle Europas Hovedlande lige siden Renaissancens Tid behandlede det Spørgsmaal, om den antike eller moderne Litteratur stod høiest. Det er samme Problem, der meget kort efter dukkede op i Chateaubriands Bog om «Christendommens Aand.»*) Mme de Staël erklærer sig ligesom senere Chateaubriand for de moderne Litteraturer. Men Aarsagen er forskjellig: han udleder deres Fortrin fremfor den antike af den Omstændighed, at de behandle christelige Sujetter, som Oldtidens Forfattere Intet

*) Reactionen i Frankrig. S. 132.

kjendte til, hun støtter de nyere Litteraturers Overlegenhed paa den fremskridende Civilisation. Hun troer paa Menneskehedens Perfectibilitet, paa Samfundsindretningernes langsomme Fuldkommengjørelse, og hun bygger herpaa Forvisningen om, at Litteraturerne ville komme til at indeholde en stedse større Skat af Erfaring, Kundskab og Indsigt. Om en grundig og methodisk Litteraturpsychologi er der paa dette Udviklingsstadium ikke Tale hos hende; hun undtager f. Ex. udenvidere Indbildningskraften fra de perfectible Evner, fordi hun trods alt sit Sværmeri for Ossian ikke vil negte, at Homer indeholder en langt rigere Poesi end han. Men Bogens Fortjeneste beroer heller ikke paa hvad den godtgjør, men paa hvad den kjæmper for og varsler om, Nødvendigheden af en ny Poesi, en ny Filosofi og en ny Religion. Hun henleder Opmærksomheden paa de nordiske Litteraturer, den engelske, den tydske, de islandske Sagaer og de gamle skandinaviske Heltedigte. Ossian er hende dog Hovedtypen paa den nordiske Digtnings «grandeur poétique». Hun elsker dens Alvor og Tungsind; thi, siger hun, «den melancholske Poesi er den Poesi som mest stemmer med Filosofien.»*) Hvad særligt Tydskerne angaaer, skriver hun: «Den betydeligste Bog, de Tydske besidde, og den eneste, de

*) De la littérature 257. Paris 1820.

kunne stille op imod de andre Sprogs Mesterværker, det er Werther. Da man kalder den en Roman, vide mange Mennesker ikke, at den er et helt Værk . . . . Man har villet bebreide Werthers Forfatter, at han har ladet Helten lide andre Kvaler end dem, der følge af hans Kjærlighed, at han har ladet ham føle en saa levende Smerte over en Ydmygelse og en saa dyb Harme over Stands-Uligheden, der foraarsager denne Ydmygelse; men det er efter min Mening et af de genialeste Træk i dette Værk». Hendes egentlige Grundtanke i Bogen er den, at den sociale Frihed nødvendigvis maatte føre til litterær Reform og at det vilde være en Absurditet, om det Samfund, i hvilket den politiske Frihed var erobret, skulde besidde en af Regler lænkebunden Litteratur. «Gid vi kunde finde, udraaber hun i sin Ungdoms Hede, et filosofisk System, en Begeistring for det Gode, en kraftig og retfærdig Lovgivning, der for os kunde være, hvad den christelige Religion har været for Fortiden!» Skinsyg paa hendes begyndende Berømmelse, agtpaagivende som Troens Ridder, var Chateaubriand strax paa Spil og anmeldte hendes Bog. De andre Kritikere havde spottet hendes Sværmeri for Melancholien og blandt andet forsøgt at slaae hende med Grækerne, som jo ikke vare melancholske. Chateaubriand benyttede Leiligheden til at slaae et Slag for positiv Religion. «Mme de Staël, siger han, tilskriver Filosofien

hvad jeg tilskriver Religionen.» Og henvendende sig til hende fortsætter han: «Deres Talent er kun halvt udviklet, Filosofien kvæler det. De synes ikke at være lykkelig, men hvorledes skulde Filosofien kunne raade Bod paa Sørgmodigheden i deres Sjæl? kan man frugtbargjøre en Ørken med en anden Ørken?» Og han udtømmer sig i lignende Floskler, som tidlig røbe den Frygt for at blive overstraalet af Mme de Staël, der med god Grund aldrig forlod ham.

Paa dette Tidspunkt falder Begyndelsen til den Opposition mod Bonaparte, der for anden Gang skulde gjøre hende landflygtig og det for mere end ti Aar af hendes Liv. Hun havde efter det italienske Felttog troet i ham at see Frihedens Beskytter, havde tilskrevet ham begeistrede Breve og bevæget ham til at udslette hendes Faders Navn af Emigrantlisten. Men i ham som Førsteconsul saa hun kun «en Robespierre tilhest», og med Rette klagede Bonaparte over, at hun exalterede Hovederne imod ham. Alle de fremmede Diplomater tilbagte efter hendes egne Ord «deres Liv hos hende», hun samtalede daglig med en Mængde indflydelsesrige Personer; thi Samtale var den høieste Nydelse, hun kjendte, og som Bonaparte sagde: Enhver holdt, efter at have talt med hende, mindre af ham. Han lod hende spørge, hvad hun egentlig vilde, om hun var tilfreds, naar han udleverede hende de to Millioner, Necker

havde deponeret i Statskassen, og som med Urette holdtes tilbage; hun svarede kun, at det kom lidet an paa hvad hun vilde, men paa hvad hun tænkte. Fra det Øieblik af, da Benjamin Constant første Gang i Tribunatet havde talt mod et Forslag af Bonaparte, blev hendes Hus i Paris tomt og alle Indbydelser besvarede med Afslag. Endelig blev hun efter at hendes Fader havde udgivet Bogen «Les dernières vues de politique et de finances» forvist fra Paris ved udtrykkelig Ordre fra Bonaparte.

Intet Slag kunne ramme hende haardere end dette. Hun sammenligner selv denne Dom med en Dødsdom; hun, som kun levede i Hovedstaden, som saa daarligt kunde undvære sine Venner, aandfuld og lærerig Samtale, Deltagelse i de store Begivenheder, led under Løsrivelsen fra Fædreland og Hjemstavn. «Hvert Skridt Posthestene gjorde smertede mig, og naar Postillonerne spurgte mig, om de ikke havde kjørt rask, kunde jeg ikke lade være med at sukke over den sørgelige Tjeneste, de havde gjort mig.»*) Benjamin Constant ledsagede hende paa Veien; men da hun modtog Efterretning om sin Mands Sygdom, reiste hun til ham og pleiede ham til hans Død.

I 1803, Aaret efter, udgav hun «Delphine», en Fortælling i fem Dele og i Brevform efter «La nouvelle Héloïses» Mønster. Man kan uden

*) Dix années d'exil. 1820. S. 84.

Vanskelighed paavise de Indtryk og Minder fra hendes eget Liv, der ligge til Grund for denne Roman. Bogen behandler en Kvindes pligtstrenge Forsagen af et lykkeligt Ægteskab — Erindringen om Forfatterindens ungdommelige Afkald paa Montmorency's Haand var her den reelle Baggrund. Men Bogens egentlige Indhold er dog den elskende Kvindes Kamp mod Samfundet for sin Lykke og Samfundsdommens brutale Tilintetgjørelse af Individets Fred — og det var de friske Indtryk fra Forfatterindens sidste Leveaar, hendes Forhold til sin Mand og til Benjamin Constant, som her gav hende Inspirationen. Skilsmissen fra Baron Staël-Holstein havde skadet hendes Anseelse, Forholdet til Constant var næsten en offentlig Begivenhed og han var utvivlsomt Fader til hendes i Aaret 1797 fødte Datter Albertine, den senere Hertuginde af Broglie. Mme de Staël tvivlede sikkert, da hun skrev «Delphine», intet Øieblik paa, at Constant agtede at legitimere denne Datter ved et snarligt Ægteskab, men hvor rig og høitstillet hun end var og hvor meget Hensyn Opinionen end tager til Rigdom og social Uafhængighed, saa følte hun dog bittert baade Klafferens snigende Forfølgelse og Farisæismens veloverlagte Attentater paa Rygtemord.

«Delphine» bærer det modløse og resignerte Motto, der røber sin Forfatterinde, Mme de Staëls Moder: «En Mand bør forstaae at trodse den

offentlige Mening, en Kvinde at underordne sig den», et Motto, til hvilket Bogens Indhold svarer, men som dens Aand og selve dens Udgivelse ligefuldt modsiger. Thi den er et Indlæg for Berettigelsen af Skilsmisse og den udkom samme Aar som Napoleon afsluttede Concordatet med Paven; den angriber det uopløselige Ægteskab og de kirkelige Løfter netop i det Øieblik, da Lovene om Ægteskabet skjærpedes og da Kirken gjenvandt sin gamle Magt.

Bogen svarer til sit Motto, forsaavidt som den igjennem sin Heltindes Skjæbne lærer, at den Kvinde, der selv efter nok saa ædelmodig og nok saa langvarig en Opofren af sit eget Vel, og om det saa blot var for at forhindre sin Elskedes Undergang, træder i Opposition mod Samfundet, redningsløst maa gaae tilgrunde. Den modsiger dette Motto, forsaavidt som den skrigende Uretfærdighed i denne Skjæbne taler stærkere end nogen Declamation mod det Bestaaende om Samfundets Ufuldkommenhed og om Urimeligheden af den Magt til at kue og ulykkeliggjøre, som Menneskenes Kortsynethed og Umandighed have tildelt forældede Institutioner, under hvis Tryk Delphine knuses. Hun skildres strax fra Begyndelsen af som et høiere Væsen, ren, hjertensgod, livfuld og ved selve sin Renhed hævet over Samfundets farisæiske Moral. Ingen Scene maler skjønnere Delphines Charakter end den, hvor hun, da den

ulykkelige, ilde omtalte Mme de R. træder ind i Tuileries-Salen, og da alle Damerne øieblikkeligt reise sig fra deres Stole og gaae over paa den anden Side, saa et stort aabent Rum danner sig om den udpegede Stakkel, ene skrider hen over Gulvet og sætter sig ved Siden af den, paa hvem alle de andre Kvinder kappedes om at kaste den første Sten.

Ved en Række af næsten djævelske Opspind og Intriguer lykkes det en af Bogens Hovedpersoner, en kvindelig Talleyrand, at fjerne Delphine fra hendes Elskede og at forene ham med et Delphine antipodisk Væsen, den kolde og devote Mathilde, der af den Forraadte ovenikjøbet, uden at Nogen aner det, modtager den uhyre Medgift, ved Hjælp af hvilken Ægteskabet bringes istand. Da Bedraget opdages og alle Intriguerne ligge aabne for Synet, ere Mathilde og Léonce forenede og forenede til det unaturligste Par, som nogen Virkelighed og nogen Roman kan opvise. Omkring dette Par ere i Bogen nogle andre ligesaa afskyelige Ægteskaber og ligesaa ulykkelige Kjærlighedshistorier grupperede for at sætte Hovedtanken i det rette Relief; Henri de Lebensei, hvis Skikkelse er et idealiseret Portrait af Constant, kan ikke forenes med sin Elskede før efter hendes Skilsmisse fra en Mand, med hvem hun efter sine egne Ord ikke kunde leve uden at give Afkald paa Alt, hvad der maatte findes i hendes Sjæl af

Godt og Ædelt, og M. de Serbellane staaer i et ligesaa haabløst Forhold til Thérèse d'Ervins som Delphine til Mathildes Ægtemand.

Som et saa rent og opofrende Væsen er Delphine fremstillet, at Tanken om Muligheden af en Forening med Léonce, der nødvendigvis vilde gjøre Indgreb i hans Hustrues Lykke, af hende vises tilbage med en Energi, der bevirker at hun aldrig tillader ham endog blot at dvæle ved denne Tanke. Tvertimod hun beroliger ham, hun henviser ham til en dybere Moral og Religion end den, hvori han som et Barn af det nylig bortgangne 18de Aarhundrede lever: «Léonce, jeg troede ikke hos Dem at finde en saadan Ligegyldighed for de religiøse Ideer: jeg vover at gjøre Dem Bebreidelser derfor. Deres Moral er kun grundet paa Æren; De vilde have været meget lykkeligere, om De havde antaget de simple og sande Principer, som underkaste vore Handlinger under vor Samvittighed og befrie os fra ethvert andet Aag. De veed det: den Opdragelse, jeg har modtaget, har, langt fra at trælbinde min Aand, snarere gjort den altfor uafhængig. Det er muligt, at endog overtroiske Forestillinger passe bedre for Kvindernes Bestemmelse end Aandsfrihed; disse svage og vaklende Væsener trænge i alle Retninger til Støtte, og Kjærligheden er en Slags Lettroenhed, der maaskee er tilbøielig til at forene sig med alle de andre Arter af Let-

troenhed og Overtro; men den ædle Beskytter af min Ungdom havde Agtelse nok for min Charakter til at ville udvikle min Fornuft, og aldrig har han forlangt af mig, at jeg skulde antage nogen Mening uden at have gjennemtrængt den eller tilegnet mig den med min egen Fornuft. Jeg kan da tale med Dem om den Religion, jeg elsker, som om enhver anden Gjenstand, hvilken mit Hjerte og min Forstand frit have prøvet, og De kan ikke tilskrive det, jeg vil sige Dem, paabudne Vaner eller Barndommens ureflecterede Indtryk . . . Sæt Dem da ikke, Léonce, imod den Trøst, som den naturlige Religion skjænker os.» Man hører Efterklangen af Rousseau, Reactionen mod Voltaire i disse Ord, som Neckers Datter lægger sit andet Jeg i Munden.

Men Handlingen udvikler sig og snart lader den unaturlige Forbindelse sig ikke mere opretholde, den unaturlige Ulykke sig ikke mere udholde. Henri de Lebensei skriver det Brev for at tilraade Skilsmisse, der blev Romanens Ulykke og der faldt som en Brandfakkel midt ind i den clericale Leir. Han siger til Delphine: «Den, som De elsker, er Dem bestandig værdig, Frue; men hverken hans eller Deres Følelse formaaer Noget mod den Situation, hvori en ulykkelig Skjæbne har stillet dem begge. Der staaer kun eet Middel tilbage til at gjenoprette Deres Rygte og til at gjenvinde Lykken. Saml for at høre

mig alle Deres Kræfter. Léonce er ikke uigjenkaldeligt knyttet til Mathilde. Léonce kan endnu blive Deres Ægtefælle; Skilsmisse vil om en Maaned blive vedtaget af den constituerende Forsamling.» Man erindrer, at Bogen fremkom paa en Tid, da det katholske Ægteskab blev gjenindført i Frankrig. Jeg uddrager endnu nogle Steder af hans Brev: «De, der fordømme Skilsmisse, hævde, at deres Anskuelse er mest moralsk; var det saa, burde de sande Filosofer antage den; thi Tankens første Formaal er at lære vore Pligter at kjende i deres hele Udstrækning; men jeg vil i Forening med Dem undersøge, om de Principer, der bringe mig til at bifalde Skilsmisse, ikke stemme overens med Menneskets Natur og med de menneskekjærlige Hensigter, vi bør tillægge Guddommen. Uopløseligheden af uharmoniske Ægteskaber gjør Livet til en Række af haabløse Ulykker. Man siger vel, at det her kun gjælder om at trænge ungdommelige Tilbøieligheder tilbage, men man glemmer, at Ungdommens tilbagetrængte Tilbøieligheder blive Alderdommens evige Sorger. Jeg negter ikke alle de Ulemper, der ere forbundne med Skilsmisse, eller rettere alle de Ufuldkommenheder i den menneskelige Natur, der gjøre Skilsmisse nødvendig; men midt i et civiliseret Samfund, der Intet har imod Convenients-Ægteskaber eller mod Ægteskaber, der stiftes i en Alder, i hvilken det er umuligt at forudsee Fremtiden, et

Samfund, hvis Love hverken kunne straffe de Forældre, der misbruge deres Autoritet, eller de Ægtefæller, som opføre sig slet imod den anden Part, i et saadant Samfund er Loven, idet den forbyder Skilsmisse, kun streng imod Ofrene, hvis Baand den paatager sig at snøre fastere til, uden dog at kunne indvirke paa de Omstændigheder, der gjøre dem lette eller frygtelige at bære. Den synes at sige: Jeg kan ikke sikre Eders Lykke, men jeg skal idetmindste garantere Varigheden af Eders Ulykke.»

I saa veltalende Udtryk er i denne Roman formuleret hvad man da og senere har kaldt Mme de Staëls Angreb paa Ægteskabet. I Virkeligheden er det, som man seer, kun et Angreb paa den bindende og kuende Magt, som Samfundet, der jo fra først af blev civiliseret af Geistligheden paa en Tid, da al aandelig Magt var Kirkemagt, har givet Ungdommens første Følelsesindtryk i de katholske Lande ved Lovgivningen, i de protestantiske Lande ved Opinionen, hvis strenge Justits der spiller samme Rolle som Ægteskabslovene hist. Protesten gaaer ud fra, at Ægteskabet kun da er, hvad det kaldes, et sædeligt Ideal, naar de to Mennesker, der i et givet Øieblik af deres Liv love hinanden Troskab og uafbrudt Samliv for Resten af deres Dage, virkeligt kjende og elske hinanden, og den gjør Rede for den uhyre Vanskelighed, som det er for Mennesket at lære

sig selv og et andet Menneske tilbunds at kjende. Naar et Ægteskab maa have den gjensidige Forstaaelse til sin Grundvold, saa existerer det jo i Virkeligheden ikke, naar denne mangler. Kan et helt Liv bygges snart paa en Rus, snart paa en Løgn, snart paa et af Frygten fremtvunget Ja? I alle de Tilfælde, hvor Ægteskabet ikke hviler paa en bedre Grundvold, er dets Hellighed indbildt og beroer derpaa, at et Ideal er givet ud for en Virkelighed.

Delphine lader sig imidlertid ikke overtale; Bogens Løsen tro, at en Kvinde maa underkaste sig Opinionen, beslutter hun endog at lægge en, uanseet Léonces Ægteskab, afgjørende Hindring mellem sig og ham. Da hans Hustru døer, har hun taget Sløret. Den samme Kamp mod et som helligt betragtet Løfte vender da nu paany tilbage, kun i en anden Form. Atter denne Gang er det Henri, som taler Oppositionens Sag, men nu til Léonce: «Er De istand til at høre et modigt, gavnligt, energisk Raand. et Raad, som frelser Dem af Ulykkens Afgrund? Skulde De formaae at tage et Parti, der ganske vist saarer Alt, hvad De hidtil i Deres Liv har skaanet, Opinionen og Vedtægten, men der stemmer med Moral, Fornuft og Menneskelighed? Jeg er født Protestant, jeg er — det indrømmer jeg — ikke bleven opdraget i Ærefrygt for de vanvittige og barbariske Institutioner, der af saa mange uskyldige Skab-

ninger fordre Opofrelse af alle naturlige Tilbøieligheder; men bør man have ringere Tillid til min Dom, fordi ingen Forudindtagenhed paavirker den? En stolt og ædel Mand bør kun adlyde den universelle Moral. Hvad betyde disse Pligter, som have deres Udspring i tilfældige Omstændigheder, som afhænge af Lovenes Luner eller af Præsternes Villie, og som underkaste et Menneskes Samvittighed under andre Menneskers Dom, Menneskers, der allerede længe have trællet under fælles Fordommes og navnlig fælles Interessers Aag? Frankrigs Love løse Delphine fra det Løfte, som ulykkelige Omstændigheder have fravristet hende; kom og lev med hende paa den fædrene Jordbund! Hvad skiller Eder? Et Løfte, hun har aflagt til Gud? Tro mig, det høieste Væsen kjender for godt vor Natur til nogensinde at ville modtage uigjenkaldelige Forpligtelser. Maaskee er der Noget i Deres Hjerte, som vægrer sig ved at benytte de franske Love, Love, som have fulgt paa en Revolution, De ikke elsker? Min Ven, denne Revolution, som mangen Voldsdaad ulykkeligvis har besudlet, vil af Eftertiden blive skattet for den Frihed, den har skjænket Frankrig; hvis der paa den kun skulde følge forskjellige Former af Trældom, da vilde disse Formers Regimente danne den skammeligste Periode i Verdenshistorien; men hvis Frihed udgaaer fra den, da er Lykke, Ære, Dyd, Alt, hvad der er ædelt i Menneskeslægten,

saa inderligt knyttet til Friheden, at Aarhundrederne, som komme, altid uden Strenghed ville bedømme de Begivenheder, som hidførte Frihedens nye Tidsalder.»

Saavidt kjæmper Bogen imod bestemte Institutioner, paa hver Side kjæmper den desuden imod det hele vidtforgrenede Væv af gjængse og faste Meninger, af Fordomme, hvormed de fleste Mennesker ere pandsrede Lag over Lag, af Anskuelser, som ikke maa røres, fordi de indenfor saa og saa mange Kvadratmiles Omfang ansees for hellige. Det kan ikke siges for utvetydigt, at i dette Punkt er denne Bog betydelig og livskraftig som faa af Emigrantlitteraturens Producter. Thi dertil har et Folk en Litteratur, at det kan faae sin Horizont udvidet og sin Livsanskuelse confronteret med Livet. I sin tidligste Ungdom forefinder i det moderne Samfund Personligheden ligesom et uhyre compliceret Costume af Fordomme, som han skal trække paa. «Hvorledes, spørger han, er det nødvendigt, at jeg ifører mig denne hullede Kappe? kan jeg ikke slippe for denne gamle Pjalt? er det uundgaaeligt, at jeg skal sværte mig i Ansigtet eller bære denne fromme Faaremaske? — Skal jeg forpligte mig til at mene, at Polichinel ikke har nogen Pukkel, skal jeg troe, at Pjerrot er høiærværdig og ansee Harlekin for en Alvorsmand? Maa jeg slet ikke kigge nogen af dem op i Ansigtet og ikke skrive i nogen Haand: «Jeg

kjender Dig, smukke Maske!»? Er der slet ingen Naade? Der er ingen Naade, ifald Du ikke vil prygles af Polichinel og sparkes af Pjerrot og smage Harlekins Brix. Men Litteraturen er eller bør være det Sted, hvor alt det officielle Væsen ophører, Convenientsen er afskaffet, Maskerne rives af og det Uhørte, Oprørende: Sandheden siges.

Den Opposition, «Delphine» vakte, var stærk. Tidens mest bekjendte Kritiker skrev: Man kan ikke tænke sig farligere og mere umoralske Principer end dem, som udbredes i dette Værk. Forfatterinden synes ikke at mindes de Anskuelser, i hvilke hun som Neckers Datter er opdraget; uden Hensyn til sin Families protestantiske Tro udtaler hun sin Ringeagt for Aabenbaringen, og har i dette slette Værk, som forøvrigt er forfattet med Aand og Talent, skrevet et langt Forsvar for Skilsmisse. Delphine taler om Kjærligheden som en Bachantinde, om Gud som en Kvæker, om Døden som en Grenader og om Moralen som en Sofist. — Store Ord, men de samme store Ord, som Fremtiden bestandig maa høre af den tandløse Fortid, hvis svære Skyts altid er ladet til Mundingen med Orthodoxiens vaade Krudt og Bornerthedens Papirkugler.

Medens Bogens Samtid i høie Toner priste dens Form og Forfatterindens digteriske Talent for desbedre at kunne nedsætte Skriftets Livanskuelse og ideale Tendents, har en moderne Kri-

tiker ikke meget Godt at sige om den løse og brede Kunstform, som Bogen har tilfælles med de allerfleste Romaner i Breve; til Gjengjæld holde dens Ideer ogsaa nutildags stik, ja ere end ikke i alle europæiske Lande trængte fuldt igjennem, skjøndt Aarhundredet har stræbt at realisere dem i stedse fuldere Omfang.

Den Brydning mellem Individet og Samfundet som fremstilles i «Delphine» er ganske i Emigrantlitteraturens Aand. Saavel det dristige Opsving som den Resignation, hvormed Individets Kamp fremstilles som frugtesløs, er gjennemgaaende i denne Gruppe af Skrifter. Opsvinget er i dette Tilfælde et begeistret og fortvivlet Forsøg paa at fastholde en af Revolutionens Erobringer i det Øieblik den bliver Individet fravristet af Reactionen; Resignationen følger, fordi alle Sjæle med Vemod føle, at ingen Protest kan nytte, og at den Reaction, som begynder, maa naae sit Maal og sit Overmaal, før en bedre Tingenes Tilstand kan ventes. Hvad formaaede en Kvindes Roman mod en Enevoldsherskers Concordat med en Pave!

Den «Kamp mod Samfundet», hun skildrer, er imidlertid langt mindre en Kamp mod den givne Stats- eller Retsorden end mod den Combination af Vedtægter og Anskuelser, gamle og nye, forældede og naturlige, absurde og bornerte, skadelige og gavnlige imellem hverandre, som sammensmeltede til en sammenhængende og tilsyneladende

ensartet Masse udgjøre det Materiale, hvoraf Samfundsopinionen eller den offentlige Mening bestaaer. Ligesom den saakaldte «sunde Menneskeforstand» der gjerne reiser sig mod enhver ny Filosofi, til enhver Tid for en stor Del kun er en størknet Rest af tidligere Tiders Filosofi, saaledes er Samfundsregelen og den til denne svarende Samfundsdom, der i enhver Tidsalder møder nye Anskuelser fjendtligt, for en stor Del bygget paa Anskuelser der i tidligere Tider møisomt bleve hævdede trods den dagjældende Samfundsmenings Modstand. Hvad der først var en selverhvervet levende Antagelse stivner efterhaanden til et Tankelig. Samfundsreglen er almen, ens for Alle og som alt Almindeligt fordrer den utallige Ofre. Hvor særegent end Individet er beskaffent, den behandler det som alle de andre; det geniale Individ er overfor den stillet omtrent som en Skoledux i en ussel Klasse; han maa atter og atter høre den gamle Lectie om; det er nødvendigt for Fuxens Skyld, som endnu ikke kan den og endnu mindre kan undvære den. Samfundsdommen er fremdeles uansvarlig: medens den Enkeltes Dom som saadan altid til en vis Grad maa være et Naturproduct, er Samfundsdommen i mange Tilfælde et Fabrikat, et Massefabrikat, leveret af dem, hvis Fag det er at lave offentlig Mening, og den Enkelte føler intet Ansvar ved at istemme den. Medens det Naturlige vilde være, at Individet formede sig selv sine Anskuelser og

Principer om de høieste Ting, gav sig selv Love for sin Opførsel og efter Evne søgte Sandheden med sin egen Hjerne, forefinder Individet i det moderne Samfund først en færdig Religion, i ethvert Land en forskjellig, dets Forældres, som længe før det selv tænker eller føler religiøst, bliver det indpodet; saaledes kvæles i Spiren al religiøs Productivitet, eller kvæles den ikke, saa ve Individet! det er en Handske kastet til Samfundet. Og paa samme Maade dræbes eller hæmmes ved den færdige offentlige Moral og færdige offentlige Mening i Flertallets Sind den moralske Følelses Primitivitet. Den Samfundsdom, der resulterer af alle disse uselvstændige religiøse, moralske og sociale Indtryk, bliver nødvendigvis høist ufuldkommen, ofte høist bornert, hyppigt grusom.

Mme de Staël maatte mere end andre Skribenter møde Fordommene paa sin Vei og blive opmærksom paa dem: hun var Protestant i et katholsk Land, hun nærede katholske Sympathier skjøndt opdraget i en protestantisk Families Skjød, hun var i Frankrig en Schweizerborgers Datter og følte sig i Schweiz som Pariserinde; hun var som sjælfuld og lidenskabelig Kvinde udsat for Sammenstød med Samfundsopinionen og som kvindelig Forfatter, kvindeligt Geni allerede forud halvt polemisk stillet mod en Samfundsorden, der henviser Kvinden til Privatlivet. Men at hun mere end nogen anden samtidig Skribent kom til at

gjennemskue de Fordomme, af hvilke hun var omgivet, det beroede fortrinsvis paa den Nødvendighed, hvori hun som politisk Flygtning kom, til at gjennemreise det ene fremmede Land efter det andet, en Nodvendighed, hvoraf hun med sit aarvaagne og lærelystne Sind tog Anledning til at sammenligne de forskjellige Folkeaander og deres forskjellige Idealer med hverandre.

IX.

Da den Ordre, ved hvilken Napoleon første Gang udviste Mme de Staël af Paris, var bleven overbragt hende, lod hun ham gjennem Joseph Bonaparte, der hørte til hendes Venner, sporge, om hun kunde opnaae et Pas til Preussen eller om hun vilde blive tilbagefordret derfra. Efter længere Tids Venten kom Bevillingen af Passet, og Mme de Staël foretog sin Reise til Weimar. Hun lærte den hertugelige Familie at kjende, havde lange Samtaler med Schiller om Forholdet mellem tydsk og fransk Litteratur, plagede Goethe med Spørgsmaal om Livet og Døden, Gud og Verden — at underholde sig livligt om uløselige Problemer, det var, siger han, hendes egentlige Lidenskab —; men mest undrede hun dog ham og de andre tydske Storheder ved at hun ikke alene vilde kjendes af dem, men virke, og altid talte, som skulde der nu strax gribes ind, øieblikkeligt handles.

Hun kom til Berlin, lærte Prinds Louis Ferdinand at kjende, blev optagen i Fichtes, Jacobis, Henriette Hertz's Kredse og bortførte A. W. Schlegel som Lærer for hendes Børn.

Næste Aar reiste hun til Italien, studerede Oldtidsminderne, Kunsten, Folkets sydlandske Sæder, indsugede med alle Porer Indtrykkene af Italiens Natur og udførte derpaa i Coppet «Corinne ou l'Italie».

Men Længslen efter Frankrig lod hende ingen Ro. Hun nærmede sig Paris indtil den Afstand af 40 Mile, det var hende foreskrevet at iagttage. Hun boede i Smaabyerne, først i Auxerre, senere i Rouen, hvis Præfect, der havde vist hende Velvillie, blev afsat, saa fik hun af Politiministeren Lov til at besørge Udgivelsen af Corinna paa et Landsted, der laa 12 Mile fra Paris. Men neppe var Corinna udgivet, før en ny Regjeringsordre udviste hende af Frankrig. Corinna havde gjort den overordentligste Lykke, og Napoleon taalte ikke et Ry, i hvilket han ikke havde nogen Del. Hun, hvem Napoleon havde gjort den Ære at betragte som en Rival, vendte da tilbage til Coppet, og ligesom han udvidede hun uophørligt sit Rige, gjennem en stedse stigende Mangfoldighed af store Ideer, dybe Følelser og misundelsesværdige Venskabsforbindelser. Paa Coppet holdt hun et formeligt Hof. Fra alle Lande samledes udsøgte Aander i Skare omkring hende. Man traf der Statsmænd

som Constant, hvem hun i sin Begeistring kalder «le premier esprit du monde», Historikere som Sismondi, Digtere som Zacharias Werner og Oehlenschläger, preussiske Prindser, polske Fyrster og Fyrstinder, Blomsten af Europas Fødsels- og Aandsaristokrati. Siden sit Ophold i Tydskland havde hun ikke ophørt med at studere tydsk Sprog og Litteratur, men hun trængte til et nyt Ophold i Landet for at kunne fremstille sine Landsmænd et alsidigt Billede af den nye Verden, der havde opladt sig for hende. Hun kjendte allerede Nordtydskland, nu tilbragte hun et Aar i Wien, og efter Tilbagekomsten til Schweiz gav hun sig til Udarbeidelsen af sit store tre Binds Værk om Tydskland. Det var færdigt i 1810. Men det gjaldt om at faae det trykt i Paris.

Der var udkommet et Decret angaaende Pressefriheden, som bestemte, at intet Værk kunde trykkes uden at have været undersøgt af Censorer; derefter var af særligt Hensyn til Mme de Staël fulgt et andet Decret, som afgjorde, at naar Censorerne havde tilladt Udgivelsen af et Værk, kunde Politiministeren undertrykke det helt og holdent, ifald han fandt det rigtigt, en Lov, der jo ophævede al Lov. Hun fik atter Tilladelse til at nærme sig Paris i en Omkreds af 40 Mile for at paasee Udgivelsen, reiste til Blois, boede først paa Slottet Chaumont- sur-Loire, saa paa Godset Fossé, saa endnu paa nogle andre Landsteder hos

Venner i Nærheden af Blois; hun flagrede rundt om sit elskede Paris i den foreskrevne Afstand, som et Møl flagrer om Lyset. Eengang vovede hun sig endog derind. Imidlertid gjennemsaae Censorerne Værket, rettede og slettede, og gav det lemlæstede Værk deres imprimatur. 10,000 Exemplarer bleve trykte. Men i det Øieblik, da Værket skulde udkomme, sendte Politiministeren sine Gensdarmer ind i Boghandelen, efter at have sat Skildvagter ved alle Udgange, og udførte nu paa Napoleon's Befaling den Heltedaad, at sønderhakke de 10,000 Exemplarer, hvorpaa man æltede Massen til en Deig og gav Boghandleren 20 Louisd'orer i Erstatning. Samtidig erholdt Mme de Staël Ordre til at udlevere sit Manuscript, det vil sige 6 Aars Studier og Forhaabninger, og forlade Frankrig inden 24 Timers Forløb. I det Brev, Politiministeren i denne Anledning sendte hende, hedder det: «De skal ikke søge Aarsagen til den Befaling, jeg har tilkjendegivet Dem, i den Taushed, De har iagttaget med Hensyn til Keiseren i Deres sidste Værk, det vilde være en Vildfarelse; han kunde ikke finde nogen Plads deri, som var ham værdig. Men Deres Exil er en naturlig Følge af den Bane, De stadig har fulgt i de senere Aar. Det har forekommet mig, som om Luften i dette Land ikke var Dem tilpas, og vi ere lykkeligvis endnu ikke reducerede til at

maatte søge Forbilleder i de Folkeslag, som De beundrer. Deres sidste Værk er ikke fransk.»

Det er Ordet, som fælder hende, «ikke fransk». Det er dette Værk, Bogen «Om Tydskland», fra hvilket hele den nye Epoche i Frankrigs Litteratur kan dateres, det Værk, som for første Gang principielt og ikke blot leilighedsvis bryder med al den forældede Tradition i fransk Litteratur, og som paa ethvert Punkt aabner nye Livskilder, dette Værk er det som Landets aandelige Politibetjent understaaer sig i at kalde ikke fransk. Og nu dette Grusomhedens ironiske Forsøg paa at anslaae galante Toner! «Det har forekommet mig som om Luften i dette Land ikke var Dem tilpas — behag derfor at reise». Det er som hørte man selve Frankrigs beruste Nationalforfængelighed tale: Fordi Du har vovet at elske Friheden, selv nu da vi andre ere lykkelige under Despotiet, fordi Du, medens vi ere stolte af Reflexen fra Verdensherskerens Hæder, har fordristet dig til i Corinna at skildre Geniets souveraine Uafhængighed, og forviist fra Paris har ladet dit Ideal blive kronet paa Capitol, fordi Du endelig, Du et svagt Væsen, en Kvinde, paa en Tid da Frankrigs Ørne glimte i Glorien af tusinde Seire og Nationerne ligge lænkebundne for vore Fødder, har havt den Frækhed paany at minde os om at vort aandelige Liv er ved at udtørres og med ufattelig Iver for at løfte os op af vor saakaldte

aandelige Fornedrelse viser os det dybt foragtede Tydskland som et Land, hvis Poesi langt overstraaler vor egen, det forhadte England, det troløse Albion som et Land, hvis Frihedskjærlighed er anderledes udholdende og ægte end vor, og det døende Italien, den underkuede franske Provinds, som et Land, hvis Naturlighed i Sæder og hvis uhyre Overlegenhed i Kunst ere Mønstre — derfor skal Du stemples som unational, dit Lands Cocarde rives fra din Pande, dine Bøger tilintetgjøres, endog dine Haandskrifter sønderrives og Du selv med et Kobbel af Angivere og Spioner i dine Hæle jages som et Dyr over Grændsen og være borte inden 24 Timer.

Departementets Præfect kom til hende for at forlange Manuscriptet til Bogen udleveret. Det lykkedes at redde det ved at give ham en daarlig Kladde. Men Sorgen for Værket var endda i dette Øieblik den ringeste. Det havde været Mme de Staëls Haab at kunne indskibe sig til England; men i Efterskriften til Politiministerens Brev blev netop for at hindre dette alle de nordfranske Havne hende forbudte. En Tid lang tumlede hun med den Tanke at gaae ombord paa et fransk Skib, der reiste til Amerika, da der saa var en Mulighed for at Skibet paa Veien kunde blive taget af Englænderne. Men denne Plan var dog for eventyrlig og hun tyede overvældet og sorgfuld paany til Coppet.

Her ventede nye Forfølgelser af de forskjelligste Arter hende. Den første Ordre, som Genferpræfecten modtog, var den at betyde hendes to Sønner, at det var ogsaa dem forbudt nogensinde at vende tilbage til Frankrig, og det blot fordi de havde gjort et frugtesløst Forsøg paa at opnaae en Audients hos Napoleon til Bedste for deres Moder. Faa Dage efter modtog Mme de Staël et Brev fra Præfecten, i hvilket denne i Politiministerens Navn afkrævede hende Correcturerne paa Bogen «Om Tydskland», da man gjennem Spioner havde erfaret at en Correctur maatte være i Behold og det ikke var Meningen at nøies med den halve Forholdsregel at ødelægge det allerede Trykte, men at tilintetgjøre Arbeidet sporløst for at umuliggjøre enhver senere Trykning. Forfatterinden svarede, at hin Correctur allerede var sendt til Udlandet, men at hun gjerne vilde forpligte sig til ikke mere at lade Noget trykke paa det europæiske Fastland. «Jeg havde, tilføier hun i sin Bog «Dix années d'exil», ingen stor Fortjeneste af at love det, da naturligvis ingen Regjering paa Fastlandet vilde lade en Bog, som var forbudt af Keiseren, udkomme i sit Land.» Kort derefter blev Præfecten i Genève, Barante, Faderen til den bekjendte Litterærhistoriker, afsat, fordi man fandt, at han var gaaet for lemfældigt tilværks mod Mme de Staël. Hendes Søn blev syg, og hun ledsagede ham efter Lægernes Raad til Badet

Aix i Savoien, der vel laa en Snes Mil fra Coppet. Neppe var hun ankommen dertil før hun blev indhentet af et Ilbud fra Præfecten i Mont-Blanc-Departementet, der ikke blot forbød hende under nogetsomhelst Paaskud at besøge Nabolandene, men endog at reise i selve Schweiz og overhovedet nogensinde at fjerne sig mere end 2 Mile fra Coppet. Og ikke nok med, at man forvandlede hendes Ophold paa sit Gods til en Fængsling, man sørgede ogsaa for, at hun skulde komme til at lide ikke blot under Frihedstabet, men under Fængsellivets pinligste Kval: Ensomheden, dobbelt pinlig for en saa afgjort selskabelig Natur. Schlegel, som i 8 Aar havde boet i hendes Hus som Børnenes Opdrager, fik Befaling til at forlade Coppet, under det taabelige Paaskud, at han indtog hende mod Frankrig, og paa Spørgsmaalet hvorledes? lød Svaret: at han havde forfattet en Sammenligning mellem Euripides's og Racines «Fædra» og foretrukket den første. Montmorency blev landsforvist for at have tilbragt nogle Dage paa Coppet; Madame Récamier, hvem det ikke lykkedes Mme de Staël i rette Tid at give Underretning om den Straf, der var sat paa selv nok saa kort et Besøg hos Corinnas Forfatterinde, blev det forbudt at vende tilbage til Frankrig, fordi hun paa Gjennemreise gjennem Schweiz havde villet opmuntre sin Veninde ved en Samtale; ja en 78aarig Olding St.-Priest, hendes Faders

gamle Collega som Minister, blev exileret for en enkelt Høflighedsvisit paa Coppet.

Den Forladthed som følger med at være i Opposition mod en overmægtig Kraft, var hende ikke ny. Allerede længe havde ingen Mand af Rang eller Ry, ingen politisk Storhed, der ønskede at staae sig godt med Regjeringen, vovet at besøge hende paa Coppet. Enhver var forhindret, saa ved Forretninger, saa ved Sygdom. «O, sagde hun dengang, hvor jeg dog er træt af al denne Feighed, der forklæder sig som Brystsyge.» Men nu var til Sorgen over at see sig forraadt af saa mange fordums Venner kommet den, at see enhver af sine virkelige Venner straffet med Landsforvisning for den ringeste Ytring, af Velvillie mod hende, den Kval at see sig selv, en Exilets Orestes, som hun kalder sig, udbrede Ulykke om sig som en Smitte.

Det stod i hendes egen Magt selv nu, efter saa mange Aars Forfølgelser, Fangenskab og Forvisning at erhverve sig Frihed og Tilladelse til at gjenoptage sin litterære Virksomhed; man lod hende underhaanden vide, at et nok saa svagt Omslag i Anskuelse eller Holdning vilde skaffe hende Ret til at vende tilbage til Frankrig; men hun vilde ikke kjøbe sin Frihed for denne Pris, og da man een Gang i bestemtere Udtryk sagde: «Sig blot, skriv blot et lille Ord om Kongen af

Rom, og alle Hovedstæder ville aabne sig for Dem» svarede hun kun: «Jeg ønsker ham en god Amme.»

Isoleret og indespærret besluttede hun at gjøre Alt for at undslippe fra Coppet. Hun vilde reise til Amerika, men det var umuligt uden Pas og hvorledes skulde hun faae et Pas? Hun frygtede desuden at blive fængslet paa Veien til den Havn, hun vilde begive sig til, under Paaskud af, at hun vilde reise til England, paa hvilket der var sat Fængselsstraf. Og hun vidste vel, at naar det første Øiebliks Skandale var overstaaet, vilde Regjeringen roligt kunne lade hende smægte i Fængslet; hun vilde hurtigt være fuldstændig glemt. Hun tænkte sig Muligheden af at reise til Sverig gjennem Rusland, da hele Nordtydskland var i Franskmændenes Vold. Hun haabede at kunne flygte gjennem Tyrol uden at blive udleveret af Østerrig. Men et Pas til Rusland maatte faaes fra St. Petersborg; skrev hun fra Coppet dertil om Pas, frygtede hun for at blive angivet til den franske Gesandt i Rusland; hun maatte da see først at komme til Wien for derfra at udvirke et Pas. I et halvt Aar sad hun bøiet over Europas Kort, studerende det for at finde en Vei til Flugt med samme Lidenskab, hvormed Napoleon betragtede det for at undersøge ad hvilke Veie Verdenskeiserdømmet skulde erobres. Da en sidste Ansøgning om Pas til Amerika efter en Maaneds

Venten var bleven besvaret med Afslag, skjøndt Ansøgningen havde indeholdt et Løfte om at Mme de Staël, hvis den bevilligedes, til Gjengjæld vilde forpligte sig til absolut Intet at lade trykke nogensteds, besluttede den svage og modige Kvinde et afgjørende Flugtforsøg. En Dag i 1812 kjørte hun med sin Datter uden en eneste Kuffert eller Pakke i Vognen og med en Vifte i Haanden ud af Coppet, kom lykkeligt til Wien og skrev til St. Petersborg om russisk Pas. Saa ængstelig var imidlertid den østerrigske Regjering for ikke at udsætte sig for Ubehageligheder af den franske, at hun paa Galiciens Grændse blev holdt tilbage, gjennem hele østerrigsk Polen blev fulgt af Spioner, ja endog da hun paa Reisen en enkelt Dag gjorde Holdt for at besøge Prinds Lubomirskis Familie, blev fulgt saa nær af en østerrigsk Politibetjent, at Fyrsten nødtes til at give denne Plads ved sit Bord og Mme de Staëls Søn kun ved Trudsler kunde forhindre ham fra at tage Ophold i hendes Sovekammer om Natten. Først da hun var kommen over den russiske Grændse aandede hun atter frit. Men denne Følelse af Frihed varede kun kort. Neppe havde hun naaet Moskwa, før Rygtet om at de franske Hære nærmede sig Byen, paany tvang hende til Flugt, og det var først i St. Petersborg at hun kunde betragte sig som udenfor Fare.

Aaret før sin Afreise fra Coppet havde hun

indgaaet et hemmeligt Ægteskab; 45 Aar gammel havde hun ægtet en ung 23aarig fransk Officier, Albert de Rocca, der som haardtsaaret og af Blodtab udtømt Invalid var kommen til Schweiz. Mme de Staël viste ham en Medlidenhed, der i den unge Syges Sind fremkaldte heftig Kjærlighed, og denne førte til en hemmelig Forening. Med Rocca var Mme de Staël truffet sammen paa den russiske Grændse.

Det var hendes Plan at reise til Konstantinopel og Grækenland for at faae de rette Localfarver til et Digt «Richard Løvehjerte» som foresvævede hende og som Byrons Optræden synes at have givet hende Ideen til; det skulde, sagde hun, blive en Lara, hvori Byrons ikke skulde være til at gjenkjende. Men Frygten for at hendes unge Datter og Rocca ikke skulde kunne udholde Reisens Strabadser bevægede hende til at tye til Stockholm. Der fornyede hun sit Venskab med Bernadotte, der traf hun Schlegel, hvem Bernadotte havde adlet og udnævnt til sin Privatsekretær. Gjennem Schlegel gjorde Carl Johan ogsaa Constants Bekjendtskab, søgte — iøvrigt uden Held — at vinde ham for sine ærgjerrige Planer med Hensyn til den franske Trone og udnævnte ham foreløbig til Ridder af Nordstjernen. Mme de Staël var mindre skeptisk overfor Bernadottes Charakter end Constant; hun omtaler ham altid med Varme; det fælles Had til

Napoleon var vel her et forenende Element. Dette Had forstummede dog hos hende fra det Øieblik af, da de allierede Hære rykkede imod Frankrig; hun jamrer over at være nødsaget til at ønske Napoleon Held, men hun kan ikke mere skille hans Sag fra Frankrigs. Mere charakterfast end Constant afslog hun i de 100 Dage de Tilnærmelsesforsøg, Napoleon gjorde overfor hende. Hun oplevede hans endelige Fald; hun saa med Sorg Bourbonerne vende tilbage som værre Frihedsfjender end Despoten, de fulgte; hun samledes endnu engang med Constant i Paris i Aaret 1816 og udaandede der Aaret efter.

Dette korte Resumé af den store Kvindes Levnet og Livskamp i hendes modnere Periode er et tilstrækkeligt Grundlag til at supplere Forestillingen om hendes Charakter som Menneske og Skribent. Medfødt Hjertelighed og medfødt Vid vare hendes oprindelige Gaver; en Hjertelighed, der steg til den høieste Begeistring, og et Vid, der udviklede sig til Geni.

Hun havde nogle af det 18de Aarhundredes Talenteiendommeligheder i meget høi Grad: det stærke Hang til Selskabelighed, den overveiende Tilbøielighed og Evne til Conversation. Medens George Sand, det indeværende Aarhundredes store Forfatterinde, var sluttet og stum i Selskab med andre og kun aabnede sin Personligheds Kilder, naar hun skrev, var Mme de Staël en Art Im-

provisatrice i Samtalen, begavet med den høieste Livfuldhed. Hendes Evne var den at elektrisere, hendes Ord skjød sig som Lysstrømme hen over Gjenstanden, hvorom hun talte. Alle Mennesker, som have kjendt hende personlig, have udtalt, at hendes Skrifter vare Intet i Sammenligning med hendes Conversation. En af hendes Kritikere ender en Anmeldelse saaledes: «Naar man hører hende, er det umuligt ikke at bifalde hende; hvis hun havde sagt dette og ikke skrevet det, havde jeg aldrig kunnet kritisere hende» og en stor Dame sagde om hende i Spøg: «Hvis jeg var Dronning, vilde jeg befale Mme de Staël altid at tale til mig.» De utallige mundtlige Udsagn, der ere opbevarede af hende, give selv med deres døde Sort paa Hvidt en Forestilling om det Originale og Overraskende i hendes Maade at tale paa. En Dag, da hun talte om det Unaturlige i de Ægteskaber, som stiftes af Forældrene, i Modsætning til det ene Rette at lade den unge Pige vælge frit, udbrød hun leende: Jeg vilde *tvinge* min Datter til at indgaae et Inclinationsparti. En Dag da en af Napoleons tjenstvillige Aander meddelte hende, at Keiseren vilde udbetale hende de to Millioner, hendes Fader havde deponeret i den franske Bank, ifald han var sikker paa, at hun holdt af ham, svarede hun: «Jeg vidste nok, at man behøvede en Livsattest for at hæve sine Penge, men ikke at der udfordredes en Kjærlighedserklæring.»

Men bag denne Aandsnærværelse i Øieblikket og denne Evne til med Lethed at forme og udvortesgjøre, som en selskabelig Tidsalder udvikler, bag denne Salonfærdighed laa alt det Inderlige, Personlige, Sjælfulde, som det 19de Aarhundrede vurderer saa høit. Den beundrede Borgfrue paa Coppet, den feirede og indtagende Salondame var en Natur. Misforholdet til Moderen havde, som alt berørt, tidligt avlet Tro paa Menneskenaturen og Kjærlighed til den i hendes Sind. En Pligt, der ikke veiledte Naturen men bekjæmpede den, var hende en Gru. Allerede i sit Skrift om «Lidenskabernes Indflydelse» stiller hun Lidenskaberne i Forhold ikke til Begrebet Pligt men til Begrebet Lykke, og undersøger den høiere eller ringere Grad, i hvilken de gjøre Indgreb i vor Lykke. Igjennem Corinna som Organ siger hun: «Intet er saa let som at paatage sig en høist moralsk Mine, medens man fordømmer alt Ædelt og Stort. Pligtideen .... kan gjøres til et Angrebsvaaben, som de Middelmaadigheder, der ere selvtilfredse i deres Middelmaadighed og Bornerthed, bruge til at paabyde Talentet Taushed og skille sig af med Begeistringen, Geniet, kort sagt alle deres Fjender.» Og den Naturgrund i hende selv, som hun byggede paa, var en ægte kvindelig. Det Ideal, der foresvævede denne geniale og til en vis Grad ærgjerrige Kvinde var et rent personligt, rent idyllisk: Lykken i Kjærligheden;

den er det, som begge hendes store Digtninge «Delphine» og «Corinna» dreie sig om. Usandsynligheden af at finde den i Ægteskabet, som det moderne Samfund har ordnet dette, Umuligheden af at finde den udenfor det, ere faste Grundtanker, og den Kamp som hos hende stadig forekommer mellem den huslige Lykke og den ædle Ærgjærrighed eller den frie Lidenskab, er egentlig kun Udtrykket for en lang Elegi; hverken Geniet eller Lidenskaben lade sig forene med den huslige Lykke, som er hendes Hjertes evige Attraa. Og hvad Geniet og dets Ledsager: Hæderen angaaer, da er dets Bane for hende kun et Nødværge, som forsøges af Kvinden, naar hun er bleven ramt til Døden i alle sine Forhaabninger og Drømme. For Mme de Staël er Hjertet Alt; selv Berømmelsen var hende kun et Middel til at erobre Hjerter. Corinna siger: «Idet jeg søgte Hæder, har jeg altid haabet, at den vilde bringe Folk til at holde af mig», og hun selv udbryder: «Lad os ikke unde vore uretfærdige Fjender den Triumf at have nedslaaet vore Evner. De reducere Den til at søge Ry, der saa gjerne havde nøiedes med Følelserne. Det er dette Hjertelige, man kunde sige Moderlige i hendes Aandsretning, der giver den Tidsalderens Melancholi, som ogsaa gjenfindes hos hende, et særegent Præg. Den er ikke blot den almenmenneskelige, den, som beroer paa, at to Mennesker, der elske hinanden, altid med fuld

Vished kunne sige til hinanden: Enten vil jeg opleve den Dag, da Du ligger som et Lig eller Du den Dag, da jeg ligger som et Lig. Det er endnu mindre den samme egoistiske Melancholi, der kommer igjen hos saa mange af Tidens mandlige Skribenter. Det er en Melancholi som har sin Grund i Revolutionstidens Lighedsideer og Frihedsforsætter, det er den reformatoriske Begeistrings Vemod. Hun var fra sin Ungdom af en saa sværmerisk Tilhængerinde af Ligheden, at hun ogsaa i Henseende til Evner ansaa Menneskene for væsentlig lige og kun troede paa en yderst ringe Forskjel mellem Geniet og det almindelige Menneske. Hun havde fra den Tid, da hun sad paa sin Faders Knæ, næret den fasteste Tillid til Frihedens Magt til at lyksaliggjøre Menneskene og fremkalde det Bedste hos dem, og hun fastholdt hin Tro og denne Tillid selv da hun under Septemberdagene maatte flye for den Terrorisme, til hvilken Ligheden havde forvandlet sig, og da hun under Consulatet blev landsforvist af det Dictatur, som Friheden var udmundet i. Men det er intet Under, at et Slør af Vemod og Melancholi tidligt udbredte sig over hendes livlige Sind. Til Talleyrand, hvis Navn hun i sine Velmagtsdage havde faaet slettet af Proscriptionslisten, men som var for utaknemmelig til senere at forsøge paa at gjøre Gjengjæld mod hende, skriver hun i Slutningen af et Brev: «Farvel, er De lykkelig?

trænger De med en saa overlegen Aand ikke undertiden ned til Grunden af Alt, det vil sige til Ulykken» og i Corinna lader hun Heltinden sige, hvad hun selv ofte sagde: «Af alle de Evner, jeg har modtaget af Naturen er Evnen til at lide den eneste, jeg har udøvet helt.»

Hun arbeidede sig imidlertid, aandeligt sund som hun var, i Aarenes Løb ud deraf. En kvindelig Slægtning af hende, der har kjendt hende nøie, skriver herom: «Maaskee var der en Tid, da Livet, Døden, Melancholien, den lidenskabelig Selvopofrelse spillede en altfor stor Rolle i hendes Samtaler. Men da disse Udtryk som en Smitte udbredte sig i hele hendes Kreds, ja endog var nærved at blive Talemaader blandt Tyendet, fik hun en dødelig Lede ved dem.»*) Hun formaaede at gjennemløbe det Aandsstadium, paa hvilket saa mange af hendes franske Samtidige bleve staaende.

Og dette var overhovedet et Charaktertræk hos hende; hun udviklede sig kritisk i det 19de Aarhundredes Aand og Retning. Hun var fra først af et rent Pariserbarn uden nogen levende Sands for Naturskjønhed. Da man efter hendes første Flugt fra Paris første Gang viste hende Genfersøen, udbrød hun i sin Hjemvee: «O hvor meget smukkere var ikke Rendestenen i Rue du

*) Mme Necker de Saussure: Notice sur le caractère et les écrits de Mme de Staël. S. 348.

Bae!» Og ikke mange Aar efter skildrede hun med de varmeste Farver i Corinna Italiens Natur. Hun var fra først af helt forelsket i Paris, der for hende repræsenterede Frankrig, som repræsenterede Civilisationen. Og det blev hende, der før nogen Anden aabnede Franskmændenes Øine for de andre europæiske Folkeslags Eiendommeligheder og Fortrin. Thi hun besad den egentlige kritiske Begavelse, den: uafbrudt at udvide sin Aand, forøge sin Modtagelighed, tilintetgjøre sine Fordomme i Væxten og saaledes stadig holde sig redebon til at forstaae.

Deri laa den Tiltrækning hun udøvede, deri laa det at hun, skjøndt forfulgt og landflygtig, paa Coppet herskede og virkede som en Dronning. Vi have i vor egen Litteratur Oehlenschlägers Beskrivelse af hans Besøg hos Mme de Staël i Aaret 1808. Hvorvel Oehlenschläger ikke synes at have havt nogen ret Forestilling om den egentlige Sjælestorhed hos den Kvinde, hvis Gjæst han var, beskriver han dog meget smukt sit Ophold og sin Værtindes Person. «Hvor aandfuld, vittig og elskværdig Fru Staël var, siger han, det veed hele Verden; jeg har intet Fruentimmer kjendt med saameget Geni som hun, men derfor havde hun ogsaa noget Mandigt i sit Væsen, var temmelig firskaaren og havde et markeret Ansigt. Smuk var hun ikke, men hendes brillante brune Øine havde dog noget meget Tiltrækkende, og det

kvindelige Talent: at vinde og med Finhed beherske og selskabeligt forene Mænd af de forskjelligste Charakterer, besad hun i høi Grad. Ogsaa hendes Hjertes Tilbøielighed var i høi Grad kvindelig, det har hun bevist i «Delphine» og «Corinna». Rousseau har ikke skildret Forelskelsen med mere Ild. Hvor hun kom, drog hun (de skjønne, unge Damers Tilstedeværelse uagtet) alle Mænd af Hoved og Kundskaber i sin Nærhed. Betænker man endnu, at hun var overordentlig rig, gjæstfri og næsten hver Dag gjorde prægtige Selskaber, saa undrer vist Ingen sig over, at hun som en Dronning eller Fee drog Mændene til sig i sit Trylleslot. Man skulde næsten troe, at det var for at betegne dette Herredømme, at hun altid sad og legede med en lille Løvkvist i Haanden under Maaltidet. En saadan maatte Tjeneren hver Dag lægge hen ved hendes Tallerken, thi den var hende ligesaa uundværlig som Skee, Kniv og Gaffel.»

Enhver søgte til Coppet, som man et halvt Aarhundrede før havde tyet til det lige i Nærheden liggende Ferney. Thi her var det jo, at Voltaire ligesom Mme de Staël landflygtig, bosat udenfor Frankrigs Grændse, men saa nær denne Grændse som muligt, i sit Livs sidste Periode samlede hele Europa omkring sig. Det har noget Tiltrækkende for Fantasien at sammenligne den Virksomhed, som udstraalede fra Oldingen i Ferney

med den, der udgik fra Coppets aandfulde Eierinde. Tiden i Ferney er i enhver Henseende den straalende Periode i Voltaires Liv; fra Ferney af var det, at han som Tolerancens og Retfærdighedens Apostel udførte Bedrifter saa store, som de endnu aldrig vare blevne udøvede af nogen Privatmand, hvis eneste Vaaben var en Pen.

Her var det at han tilbragte tre Aar af sit Liv med Processen for Jean Calas. Denne, en 68 Aar gammel, protestantisk Kjøbmand i Toulouse, hvis yngste Søn var gaaet over til Katholicismen og derved bleven fremmed for sin Familie, havde tilmed havt den Sorg, at hans ældste Søn, et letsindigt og udsvævende ungt Menneske, selv tog Livet af sig. Øieblikkelig udspredte den katholske Geistlighed blandt Pøbelen, at Faderen selv havde kvalt sin Søn af Had mod den katholske Religion, som Sønnen sagdes den næste Dag at have villet antage. Hele Familien blev lagt i Lænker, den Hængtes Lig blev udstillet og gjorde det ene Mirakel efter det andet. Samtidigt indtraf Tohundredeaarsdagen for Bartholomæusnatten i Toulouse. I fanatisk Ophidselse dømte 13 Dommere, trods alle Beviserne mod Anklagens Sandhed og uden Skygge af Bevis for Brøden, Oldingen til at blive levende radbrækket. Det skete, men endnu paa Hjulet forsikrede han om sin Uskyld. Alle Børnene bleve under Skin af Benaadning indespærrede i et Kloster og tvungne til at antage den katholske Tro. Da

skrev Voltaire i Ferney sit berømte Skrift om Tolerancen og satte Himmel og Jord i Bevægelse for at faae Processen revideret. Han henvendte sig til den offentlige Mening i hele Europa, han tvang Statsraadet i Paris til at fordre Actstykkerne indsendte fra Parlamentet i Toulouse. Man negtede det, man trak Sagen i Langdrag. Endelig efter tre Aars utrættelige Kampe tvang Voltaire Sagen igjennem. Dommen i Toulouse blev erklæret for falsk, den Henrettedes Ære reddet og en Skadeserstatning tilstaaet Familien. Naar man vil vise Retfærdighed mod Voltaire, bør man vel erindre, at det er i denne Periode at Ordet «Écrasons l'infâme» bliver Formelen under alle hans Breve.

I Ferney var det fremdeles at Voltaire optog Familien Sirven. Faderen var Calvinist, Datteren var med Vold bleven kastet i et Kloster. Da hun blev afsindig, løslod man hende, hvorpaa hun druknede sig i en Brønd i nogen Afstand fra Faderens Hus. Sag lægges derpaa an mod Faderen, Moderen og Døtrene for Mord paa den afdøde Nonne. De blive Alle dømte til Døden. Hele denne ulykkelige Familie veed intet andet Asyl i Europa end Voltaires Hus. De flygte til ham; Moderen døer paa Veien af Sorg. Atter her tvinger Voltaire ved den Magt, der laa i hans Veltalenhed og hans Begeistring, skjøndt land-

flygtig, de franske Domstole til at tage Sagen op paany og hele Familien blev frikjendt.

Tre Aar efter modtog Voltaire paa Ferney Etalonde. To unge Mennesker, de la Barre og Etalonde, bleve i 1765 anklagede for at have gaaet forbi en Procession uden at tage Hatten af, og denne Del af Anklagen var sand, samt for at have kastet et Crucifix i Vandet, og denne Beskyldning var falsk. De la Barre og Etalonde bleve begge først underkastede Tortur, derpaa blev de la Barre levende radbrækket. Han besteg modig Skafottet og sagde blot: «Jeg havde ikke troet at man vilde dræbe et ungt Menneske for saa ringe en Ting.» Etalonde, som blev dømt til at faae sin høire Haand og sin Tunge afskaaret, flygtede til Ferney, og hos Voltaire vovede Ingen at røre ham.

Engang endnu lykkedes det fra Ferney Voltaire at frelse et Menneskeliv. Paa en falsk Anklage for Mord var et ungt Ægtepar, Montbailli, blevet dømt til Baalet. Manden blev først radbrækket, saa brændt, men Konens Opbrændelse blev udsat, fordi hun var frugtsommelig. I Mellemtiden erfarer Voltaire om Sagen, seer med sit Lynblik dens Skjændighed, forfatter en Appel til det franske Ministerium, beviser at Manden er bleven henrettet uskyldig, og frelser Konen fra Baalet.

Og som han tog sig af de Anklagedes Liv,

saaledes tog han sig af de Dødes Ære. En af de sidste Efterretninger, som Voltaire modtog paa sin Dødsseng var den, at den Proces, han havde anlagt i Anledning af Justitsmordet paa General Lally, var vunden og den Dræbte frikjendt. Og i samme Periode var det at Voltaire fik Tid til at forvandle Ferney fra en ussel Flække til en virksom og velhavende By, til at virke lidenskabeligt for Livegenskabets Ophævelse i Frankrig og til at skrive en hel Række af sine Hovedværker, i hvilke han forfulgte det ene Maal at undergrave den christelige Dogmatik, der forekom ham Roden til Geistlighedens Magt og alle de Afskyeligheder, denne foranledigede. Imidlertid forsømte han ikke Selskabslivet. Han lod opføre et Hustheater og lod de første Skuespillere komme til sig. Alt hvad Europa besad af Aand og Dygtighed opsøgte ham i Ferney.

Det Ry, som udgaaer fra Coppet kan vel ikke maale sig med Ferney's; men det har dog sin Storhed og Skjønhed. Ogsaa for Coppets Vedkommende var det Tørst efter Retfærdighed, Sandheds- og Frihedskjærlighed, der gik ud fra Exilet. Hele dette Aarhundrede igjennem har jo ogsaa hvert af de tre store Hovedlande sendt sin største Forfatter i Landflygtighed, England Lord Byron, Tydskland Heinrich Heine, Frankrig Victor Hugo og ingen af disse Aander tabte i litterær Indflydelse derved.

Men med dette Aarhundredes Begyndelse var

den Tid forbi, da Skribenterne udgjorde en Stormagt. Selv et Geni af Voltaires Rang vilde neppe i dette Aarhundrede have udøvet en udvortes paaviselig Indflydelse som hans, og Mme de Staël var i ethvert Tilfælde langt fra ikke hans Lige i Genialitet. Men hendes Opgave var desuden af helt forskjellig Art. Den udvortes Kirkemagt var foreløbig brudt, og hendes Aandsretning var altfor religiøs til at hun skulde kunne slaae ind paa Voltaires forladte Baner. Det politiske Despoti var saa mægtigt, at det ikke at nævne den franske Keisers Navn i en Bog om Tydskland, ansaaes for en Demonstration og straffedes som saadan. Men der var en Gjerning, som ikke var gjort ved Revolutionens udvortes Omvæltninger og som ikke kunde forbydes af Keiserdømmets Forordninger, det var den at underminere de Bjerge af religiøse, moralske, sociale, nationale, kunstneriske Fordomme, som tyngede paa Europa med endnu stærkere Tryk end Napoleons Verdensmonarchi, og som ene havde gjort det muligt. I mange af disse Fordomme, især de kunstneriske og de nationale havde selv Voltaire været hildet. Mod dem alle aabnede Mme de Staël en Krig fra Coppet. Iøvrigt forsømte hun ligesom Voltaire ikke derfor Selskabslivet, havde ligeledes sit eget Theater, skrev selv Stykker for det og spillede dem selv. Sikkert maa da Borgfruen paa Coppet kaldes ligesaa ædel og aandsfri i sine Be-

stræbelser som Filosofen i Ferney; hun var mindre heldig og mægtig end han, men ved sit Kjøn og sine Lidelser næsten endnu mere interessant. Han formaaede at udrette Meget for Andre, hun havde sin Nød med at værge for sig selv.

X.

I sin Bog «Essay sur les fictions» gjør Mme de Staël det første Forsøg paa at fremstille sin Poetik. Denne Poetik har følgende Løsen: Ingen Mythologi, ingen Allegori, intet fantastisk eller overnaturligt Feeri; hvad der i Poesien bør raade er den rene Natur. Her synes hun endnu ikke ret at gjøre sig Rede for den store Modsætning mellem Poesien som Psychologi og Poesien som Fantasi, over hvilken hun senere blev saa klar, at man kan betegne Forstaaelsen af denne Forskjel som en af hendes Forfatterskabs betydeligste Tanker; thi det er en af dem, som mest bidroge til at gjøre Franskmændenes nationale Poetik relativ for Nationen. Franskmændene ere nemlig vante til at sætte Poesiens Væsen i den paa Iagttagelse grundede dybe Kundskab til Menneskehjertet, den, der aabenbarer sig i Værker som Molière's «Misanthrope» og «Tartuffe». Og som Franskmændene grunde Poesien paa Iagttagelsen, grunde Tydskerne den paa Følelsens Inderlighed og Englænderne den paa en uregelmæssig, sprin-

gende, mellem Rædsler og sædelige Idealer bevæget Fantasi, der ikke har mere tilovers for Naturen end for det Overnaturlige, men som aldrig bruger dette sidste uden som dybsindigt Symbol.

En Poesi som den, der udstraaler fra Italiens Natur og Folk, falder helt udenfor disse Opfattelser. Det er i Corinna, Improvisatricen, at Mme de Staël vil incarnere den egentlig poetiske Poesi i Modsætning til den psychologiske, ɔ: Poesien, som Ariosto forstaaer den, i Modsætning til Shakspeare's, Molière's og Goethe's. Ufrivilligt kommer hun imidlertid ligefuldt til at gjøre Corinna halv nordisk. Hvo der ikke har kjæmpet den møisomme Kamp for at forstaae en helt fremmed Races Synsmaade, veed ei hvor vanskeligt det er i dette Punkt at løsrive sig fra de medfødte Stammefordomme. Det er dertil nødvendigt at indaande samme Luft, at leve en Tid lang i de samme Naturomgivelser som den fremmede Race. Uden de Reiser, hvortil Mme de Staël ved sin Landsforvisning blev tvungen, vilde det have været hende umuligt saaledes at udvide sin Intelligents.

Jeg troer i al Beskedenhed at kunne tale med derom af Erfaring. Jeg tør sige, at det først under ensomme Spadsereture i Omegnen af Sorrent lykkedes mig, at faae Shakspeare paa en saadan Afstand, at jeg kunde overskue ham og

virkeligt forstaae ham og derigjennem hans Modsætning. Jeg mindes en enkelt, i denne Henseende for mig betydningsfuld Dag. Jeg havde tilbragt tre Dage i Pompeii. Af Templerne der interesserede Isistemplet mig mest. Her, tænkte jeg, stod det Hoved af Gudinden, der nu er flyttet til Museo nationale, hvis Læber ere aabne og i hvis Nakke der findes et Hul. Jeg gik ned i den underjordiske Gang bag Alteret, hvorfra Præsterne gjennem et i Hovedet anbragt Rør lod Gudinden give Orakelsvar. Den Betragtning paakom mig, at det trods al deres Snedighed og trods Mængdens Overtro, maa have været saare vanskeligt at give Templet en mystisk Charakter i dette Clima. Thi Templet er et lille smukt Hus, der lyser i en klar Sol: ingen Afgrunde, intet Mørke, ingen Rædsel. Selv om Natten har Templet staaet klart i Maane- eller Stjerneskin. Selve Climaet forhindrer Opstaaen af Mystik og Romantik. Jeg kom til Sorrent; Veien gaaer langs Havet, hugget ind i Bjergets Side, snart bugter den sig ud i Havet, snart tilbage, og da danner Bugten forneden en mægtig Kløft, fyldt af Oliventræer. Egnen er paa engang stor og smilende, vild og fredelig. De nøgne Klippesider tabe deres Strenghed, belyste af en saa blændende Sol, og i alle Kløfter skinne snart Orangetræernes glandsgrønne Blade, snart Oliventræernes fine fløielsgraa Løv rundt om hvide Huse, Villaer og Smaabyer. Paa

den anden Side ligge saa de hvide Byer, som strøede med en Sukkerskee op ad Bjergenes skovbevoxede Sider, lige til den allerøverste Rand. Havet var indigoblaat, nogle Steder staalblaat, Himlen uden en Sky. Og overfor, i Havet, laa den henrivende skjønne Klippeø Capri. Intetsteds sees et saadant Sammenspil af Linier og Farver. Andensteds kan man udsætte Noget, selv paa det Skjønneste: Vesuvs Linier f. Ex., stige lidt for blødt, lidt for indsunket i Veiret. Men Capri! Som en Rytmes Musik er der i den takkede Klippes Konturer. Hvilken Balance i alle Linier! Hvor er Alt paa engang stolt og fint, kjækt og yndefuldt! Dette er den græske Skjønhed. Intet Gigantisk, intet Imponerende for Hoben, men den fuldendte Harmoni i det skarpt Begrændsede. Fra Capri seer man Sirenernes Øer, forbi hvilke Odysseus seilede. Saaledes saa Homers Ithaka ud, kun var der maaskee mindre skjønt; thi det af Grækere befolkede Neapel er det eneste levende Vidnesbyrd om Grækenlands Oldtidsclima; Grækenlands egen Natur er nu kun et Lig af hvad den var. Det begyndte at blive mørkt, Venus lyste stærkt og Bjergenes kraftige Sider og Kløfter begyndte at antage den fantastiske Charakter, som det hører Mørket til at give. Men Charakteren blev ikke hvad vi Nordboer kalde romantisk. Igjennem det fine Olivenløv blinkede endnu Havet, delt af Blade og Grene, med sin stærke blaa Farve. Da

følte jeg, at der er en Verden, den, som Neapels Golf repræsenterer, som Shakspeare ikke kjender, fordi den er stor uden Rædsel og deilig uden romantiske Taager og uden Alfespøgeri. Jeg forstod først nu ret Malere som Claude Lorrain og Poussin, forstod at deres classiske Kunst svarer til en classisk Natur og forstod ved Modsætningen endnu dybere et Værk som Rembrandts Radering «De tre Træer», der staae som besjælede Væsener, som nordiske Personligheder i den stride Regn paa den sumpede Mark. Jeg forstod, hvor naturligt det er, at et Land som dette ikke har frembragt en Shakspeare eller trængt til en Shakspeare, fordi Naturen selv her har paataget sig det Hverv, som Digterne maae udfylde i Norden. Poesi af den dybe, psychologiske Art er som kunstig Varme en Livsfornødenhed hvor Naturen er umild. Hernede har Poesien, ligefra Homer til Ariosto, kunnet nøies med at være et Speil, klart, simpelt og uden Fordobling af den klare Natur. Den har ikke stræbt ned i Menneskehjertets Afgrunde. Den har ikke stræbt i Dybder og Huler at finde de Ædelstene, som Aladdin søgte, som Shakspeare fandt, men som Solguden her med fulde Hænder kaster ud over Jordens Overflade.

«Corinna eller Italien» er Mme de Staëls ypperste poetiske Værk. I denne paradisiske Natur oplodes hendes Øie for Naturen. Hun foretrak ikke mere sin Rendesten i Paris for Nemisøen.

Og her i dette Land, hvor paa saamangt et Sted, f. Ex. paa Forum, en Kvadratalen har en større Historie end hele det russiske Rige, her oplodes hendes moderne, revolutionære og melancholske Sind for Historien, for Antiken med dens simple og strenge Ro. Her endelig i Rom, der er som Europas Karavanserai, gik de forskjellige Nationers Eiendommeligheder og Ensidigheder fuldstændig op for hende. Igjennem hende blev hendes Nation sig for første Gang bevidst med sin Særegenhed og sin Begrændsning. Thi i hendes Bog møde England, Frankrig og Italien hinanden og forstaaes — ikke indbyrdes, men af Forfatterinden og af hendes Heltinde Corinna, der er halvt Englænderinde og halvt italiensk. Man mindes Corinna, naar man paa det Hus i Florents, hvor Mrs. Browning boede, læser den italienske Indskrift: Her boede Elisabeth Barrett Browning, der med sine Digte knyttede et gyldent Baand mellem England og Italien.

Bogens Handling er denne: En ung Englænder, Oswald Lord Nelvil, der lige har mistet sin Fader, hvem han elskede over Alt paa Jorden, og hvis Død har forstemt ham saa meget dybere, som han bebreider sig i de sidste Aar at have voldt Faderen Sorg, reiser til Italien for at søge Adspredelse. Han ankommer til Rom, netop som Digterinden Corinna føres i Triumf til Capitolium og skjøndt offentlig Optræden og offentlige Triumfer ikke stemme overens med hans Ideal af

Kvindelighed, bliver han snart heftig indtaget og efterhaanden lidenskabelig forelsket i den ligesaa utvungent naturlige som aandfulde Corinna. Men samtidigt med at Samlivet med hende aabner hans Øine for alle hendes skjønne og sjeldne Egenskaber, bevares hans Frygt for at hun ikke egner sig til at blive en fornem Englænders Hustru. Han finder ikke i Corinna den svage, frygtsomme Kvinde, der ingen Mening har om Noget undtagen sine Pligter og sine Følelser, som han i England, hvor de huslige Dyder udgjøre Kvindernes Hæder og Lykke, helst burde finde i sin Brud. Han gjør sig især sygelige Skrupler med Hensyn til det Spørgsmaal, om hans afdøde Fader vilde have ønsket sig en Svigerdatter som Corinna, et Spørgsmaal, som han stedse mere indseer at han maa besvare med Nei. Corinna, hvis Kjærlighed er langt dybere og fuldere end hans, som ængstes ved hans Vaklen og som frygter for at han pludselig skal reise bort fra Italien, stræber at holde ham tilbage ved at vække hans Interesse for Landets Minder, dets Kunst, Poesi og Musik. Oswald er især urolig over det Gaadefulde i Corinnas Liv: Ingen kjender hendes rette Navn eller hendes Herkomst, hun taler alle Sprog, hun har ingen Slægtninge: han frygter at en eller anden Forseelse har stødt hende ud i Verden alene. Corinna er i Virkeligheden en Englænders og en Romerindes Datter, og da hendes Fader giftede

sig anden Gang i England, har hun tilbragt sin Opvæxt under sin Stifmoders Øine i en lille spidsborgerlig engelsk Provindsby. Men martret af al den Smaalighed og Tvang, under hvilken hendes Aand kuedes til Døde, har hun efter sin Faders Død forladt England og har i Italien levet et uafhængigt om end aldeles ulasteligt Liv som Digterinde. Hun veed at hendes og Oswalds Familie have kjendt hinanden, at Oswalds Fader har vraget hende som Svigerdatter og at en Forbindelse ønskes tilveiebragt mellem Oswald og hendes egen yngre Søster Lucile. Saa ofte derfor Oswald trænger ind paa hende med Bøn om at lære hendes Historie at kjende, søger hun at skyde Tidspunktet for en Forklaring ud, og hertil finder hun intet bedre Middel end det at henlede Oswalds Tanker paa andre Gjenstande ved at gjøre sig til hans Veiviser gjennem Ruiner, Gallerier og Kirker og ved at føre ham med sig paa en Reise gjennem Italiens herligste Egne. Som en anden Scheherezade stræber hun at forlænge sit Liv og afvende den truende Fare ved daglig paany at vise ham Herligheder, i Sammenligning med hvilke «Tusind og een Nat's» blegne og ved at ledsage dem med en fin og dyb Commentar. Saaledes frembyder Beskrivelsen af Rom, Skildringen af Neapels Natur, Billedet af Venedigs tragiske Skjønhed, sig som af sig selv. I Rom bliver Corinnas store Lidenskab til og

Rom bliver denne Kjærlighedshistories første Ramme; Roms store Alvor og vide Horizonter svare til disse dybe Følelser og store Tanker. I Neapel stiger Corinnas Elskov til sit høieste lyriske Udbrud; Vulkanen og Golfens smilende Pragt danne her hendes Billedes Baggrund, og Sangen paa Havet ledsager hendes vemodigtlidenskabelige Improvisation om Kvindekjærlighed og Kvindeskjæbner; i Venedig endelig, hvor Indtrykket af det Skjønnes Forfald og Tilintetgjørelse møder En fra alle Sider, forlader Oswald for bestandig Corinna.

Efterretningen om at hans Regiment vil blive udcommanderet til Indien, kalder ham pludseligt tilbage til England. Han betragter sig som trolovet med Corinna og iler til dennes Stifmoder for at opnaae Flygtningens Gjenindsættelse i sine Familierettigheder. Men hos Lady Edgermond træffer han Corinnas Halvsøster Lucile, og lidt efter lidt fortrænger dennes beskedentkvindelige Skjønhed Erindringen om den ældre Søster, hvis glimrende Begavelse ikke synes ham saa tillokkende paa Afstand og hvis selvstændige, dristige Optræden i Livets fulde Sollys ingen ægteskabelig Lykke lover ham i et Land, hvor Hjemmets Halvlys, med hvilket Lucile's dæmpede Væsen stemmer, er det eneste, i hvilket Kvinden med Fordel kan vise sig. Ægteskabet med Corinna vilde udæske hele Samfundet imod ham; det er ham som en Trods mod hans Faders Skygge. Ægteskabet med

Lucile derimod vil kunne skee under Samfundets enstemmige Applaus. I Corinna ægter han det Fremmede, det Fjerne, det som i Længden ikke lader sig forene med hans Hjemstavn, i Lucile ægter han saa at sige England selv. Corinna, som dødeligt ængstet hemmeligt har fulgt ham til England, erfarer hans Sindstilstand og sender ham sin Ring tilbage. Oswald anseer sig for glemt af hende, gifter sig med Lucile, faaer Vished om den Uret, han har begaaet, og Romanen ender tragisk med Oswalds Anger og Corinnas Død.

Uden al Tvang lader det sig paavise, hvilke oplevede Begivenheder og Forhold der ligge til Grund for Digtningens Hovedtræk. Den friske Sorg over Neckers Død skinner igjennem Oswalds tungsindige Rugen over Mindet om sin Fader; forsaavidt er en Del af Forfatterindens eget Væsen nedlagt i Oswalds Charakter, og saaledes forklares ogsaa hans rent kvindelige Frygt for at udføre en Handling, mod hvilken hans Samvittighed kun har det at indvende, at den neppe vilde have vundet den afdøde Faders Bifald. Selv Bekymringen over i de sidste Aar ved sin Opførsel at have voldt ham Sorg har maaskee havt et Tilknytningspunkt i Forfatterindens egen Sjælehistorie. Iøvrigt er Oswalds Personlighed øiensynligt en fri Omdigtning af Benjamin Constants Charakter. Enkelte Smaatræk røbe allerede, hvor bestemt hun har tænkt paa ham: Oswald er fra Edinburgh, hvor

Constant havde tilbragt sin Ungdom, og han er udtrykkelig 18 Maaneder yngre end Corinna; (Mme de Staël fødtes 22de April 1766, Constant 25de October 1767); men langt vægtigere Vidnesbyrd foreligge i Charakterens hele Støbning, i den Blanding af ridderligt Mod udadtil mod Omverdenen og uridderlig Svaghed overfor den elskende og længe beundrede Kvinde, som han for at unddrage sig hendes Overlegenhed forlader. Kun at Mme de Staël har støbt en typisk Englænder af disse og mange tildigtede Elementer.

I Corinna selv har Forfatterinden tegnet sit eget Ideal; fra sin reelle Personlighed har hun hentet Heltindens Grundegenskaber: Corinna er ikke som Delphine den i Privatlivet indesluttede Kvinde, men Kvinden som er traadt ud af den hende anviste Kreds, Digterinden, hvis Navn er paa Alles Læber; hun har givet hende sit eget Ydre, kun idealiseret, ja selv sit eget Costume, den maleriske Dragt og det om Hovedet viklede indiske Shawl. Hun har givet hende sit eget klare, handlekraftige Geni; og det gaaer Corinna som hende, at fra det Øieblik af, da Lidenskaben griber hende med sin Glenteklo, nytter Geniet hende Intet, og hun bliver Lidenskabens vægeløse Bytte. Hun har fremdeles givet Corinna sine egne Landflygtighedstanker og Landflygtighedssorger. I Italien er Corinna jo løsrevet fra sit Fødested, i England landsforvist fra sit Hjertes Fædreland

og dets Sol. Derfor besynger Corinna Dante, dvæler med Sorg ved hans Exil og udtaler den Tanke, at det egentlige Helvede var Landflygtigheden for ham. Derfor siger Corinna i de Optegnelser om sit Levnet, hun giver Oswald, at Exilet for de livfulde og følelsesfulde Charakterer er en Straf som er værre end Døden, idet Opholdet i Fædrelandet skjænker En Tusinder af Glæder, man først paaskjønner, naar man har mistet dem. Hun fremhæver de Tusinder af Interesser, man har tilfælles med sine Landsmænd, men som ikke forstaaes af Fremmede og betoner, hvorledes overfor dem Nødvendigheden af at forklare Alt træder istedenfor den lette og hurtige Meddelelse, der med et halvt Ord gjør en lang Udvikling forstaaet. Ja Corinna haaber endog som sin Digterinde Tilbagekaldelse til sin Hjemstavn og Gjenindsættelse i sine Rettigheder af det Ry, hun efterhaanden opnaaer ved sine Poesier. Mme de Staël har endelig givet Corinna sin egen Dannelse. Det siges udtrykkeligt, at det er Studiet af de fremmede Litteraturer, Indsigten i fremmede Folkeaanders Væsen, der har givet Corinna saa høi en Rang i sit Lands Litteratur: det Tiltrækkende ved hendes Digtning er, at hun har formaaet at forene Sydens Farver med Nordens Iagttagelsesgave. Men af alle disse og mange frit opfundne Træk har Forfatterinden støbt en kvindelig Type paa den italienske Aand.

Mme de Staëls Forfattervirksomhed falder bestandig ligesom i to Dele, en mandlig og en kvindelig Virksomhed, den filosofiske og den sentimentale Productivitet, Ideerne og Følelserne. Ogsaa i Corinna spores denne Dobbelthed. Bogen har sikkert større Værd som Aandsværk i Almindelighed end som et Værk af digterisk Fantasi. En særegen Inderlighed og en vis Blødhed i Følelsens Behandling røber overalt, at Forfatteren er en Kvinde. Naar engang det Øieblik kommer, da man forsøger paa at skrive Kvindens Psychologi, og naar man vil forsøge paa at bestemme den kvindelige Aands Eiendommelighed til Forskjel fra den mandlige — og saa langt staaer Psychologien tilbage, at der endnu neppe er gjort noget Forsøg derpaa — ville Mme de Staëls Skrifter blive en af de værdifuldeste Kilder.

Det Kvindelige røber sig maaskee stærkest i Maaden, hvorpaa den mandlige Hovedfigur er tegnet. Til enhver af Heltens fremtrædende Egenskaber anfører Forfatterinden dens Aarsager, hans ædle Charakter forklares ved hans Opdragelse, ved hans aristokratiske Herkomst og hans medfødte Stolthed, hans Tungsind forklares ved Englænderens «Spleen» og ved hans ulykkelige Forhold til en Fader, hvem han tilbeder, som Mme de Staël tilbad sin, og til hvis Skygge han staaer i det samme Afhængighedsforhold som Søren Kierkegaard stod i til sin afdøde Faders;

kun eet lader Forfatterinden henstaae uforklaret hos en Person, hvis moralske Mod er saa yderst ringe, og det er hans fysiske Mod. At udsætte sit Liv er ham i den Grad let og elementært, som for os andre at skrive orthografisk. Det er et curiøst og gjennemgaaende Træk, at kvindelige Romanforfattere næsten ufravigeligt udruste deres Helte med det forvovneste Mod, et Mod der aldrig er tilkjæmpet, men staaer ligesom abstract udenfor Personligheden, paa samme Tid som det er en af talrige store Forfattere bemærket Kjendsgjerning, at det i de moderne Samfund især er Kvinderne, som forhindre Mændene fra at vove, og som Kvinderne ligesaa gjennemgaaende vise de feigeste offentlige Personligheder (de Præster, der salvere deres Liv under Epidemier, de Krigshelte, der angribe Fjenden paa Papiret) den største, undertiden mest hysteriske Beundring og Hyldest. Forklaringen synes at være den, at Mandsmodet er den Egenskab, der som den høieste Potents af det Mandlige bliver et Slags Ideal for Kvinden, men et Ideal, som hun ei forstaaer, som hun ikke kjender igjen i Virkeligheden, og som hun derfor skildrer helst og daarligst.

Hvad jeg her har sagt gjælder nærmest om Oswalds heltemodige Adfærd under Branden i Ancona, hvor han under de rædselsfuldeste Omstændigheder bliver hele Byens Frelser. Han alene forsøger med sine Englændere koldblodigt

Ildens Slukning og iværksætter den. Han befrier de i Ghettoen indespærrede Jøder, som Befolkningen i sin Fanatisme vil lade brænde som Sonofre. Han vover sig ind i det brændende Galehus, ind i Værelset, hvor de mest rasende Fanger opholde sig, behersker og befrier de af Luer omspændte Vanvittige, løser deres Lænker og lader end ikke en Eneste af de modstræbende tilbage. Den hele Scene er fortalt med en i Sandhed grandios Fantasi. Men, som sagt, det er i det Psychologiske, at der spores nogen Svaghed. Da det imidlertid gjælder om at skildre Indtrykkene af denne Handling paa Corinnas kvindelige Hjerte, tager Mme de Staël sin fulde Opreisning. Oswald havde ved en Bortreise over Hals og Hoved undflyet al Taksigelse, men da han paa Tilbageveien atter kommer til Ancona med Corinna, bliver han gjenkjendt, og Corinna vækkes om Morgenen ved Skrigene: «Leve Lord Nelvil, leve vor Velgjører!» Hun begiver sig ud paa Pladsen, og hun, Digterinden, hvis Navn er berømt Italien over, er hurtig kjendt og modtaget med Henrykkelse af den forsamlede Mængde. Mængden anraaber hende om at være dens Ordfører og at tolke dens Taknemmelighedsfølelse for Oswald. Hvor forbauset bliver han ikke, da han træder ud paa Pladsen og seer Corinna i Spiden for Folkehoben. «Hun takkede Lord Nelvil i Folkets Navn og gjorde det med saamegen Ynde og Adel, at alle Anconas

Indbyggere vare henrykte derover. Og, tilføier Forfatterinden med kvindelig Finhed, hun sagde vi, idet hun talte om dem. «De har frelst os, vi skylde dem Livet.» Dette vi er i psychologisk Henseende saa meget mere slaaende, som Forfatterinden tidligere har dvælet ved det Øieblik da Corinna og Oswald for første Gang følte sig lykkelige ved at bruge Ordet «vi» med den frygtsomme Kjærligheds-erklæring der ligger deri, nemlig første Gang de i Fællesskab aftalte en Spadseretur i Rom. Nu opløser Corinna dette «vi» for at stille sig paa deres Side, som skylde Oswald Alt. Og, hedder det videre, da hun nærmede sig for i deres Navn at tilbyde Lord Nelvil den Krands af Ege- og Laurbærblade, som de havde flettet til ham, greb en ubeskrivelig Bevægelse hende, hun følte sig ligesom frygtsom, idet hun nærmede sig Oswald. I dette Øieblik kastede den hele Befolkning, der i Italien er saa letbevægelig og saa enthousiastisk, sig paa Knæ foran ham, og ufrivillig sank Corinna paa Knæ idet hun tilbød ham Krandsen. Det er i Skildringen af de kvindelige Følelser, at Mme de Staël har sin Styrke, Følelserne hos et kvindeligt Geni, der lider Geniets hele Martyrinm.

Af Alt rører den huslige Lykke og den kvindelige Renhed hende dybest. Hvor dybt føler hun ikke, da hun læser denne Indskrift paa en romersk Hustrus Sarkofag: «Ingen Plet har besudlet mit Liv fra Brylluppet af indtil Baalet, jeg

har levet ren mellem Brudefaklen og Baalets Fakkel.» Men denne Hymens Lykke var ikke hende forundt, Corinna saa lidet som Mignon, disse to Længselens Børn, der hver for sig i den franske og i den tydske Litteratur personificere Italien. Corinna er den sidste Ætling af hine Italiens ædle og ensomme Sibyller, om hvilke Traditionen overalt fortæller saa meget. Hun skabtes til at lide, hun, som selv siger, at vor stakkels menneskelige Natur ikke kjender det Uendelige ad anden Vei end igjennem Lidelsen. Men før hun gaaer under som det sidste Offer paa den antike Arena, smykkes hun som Ofret og føres i Triumf.

Da vi lære hende at kjende, træffe vi hende under Optoget til Capitol, simpelt, men malerisk klædt, med antike Cameer i Haaret, med det fine røde Shawl slynget turbanlignende om sit Hoved, som paa Gérards bekjendte smukke Portræt af Mme de Staël. Det er det Costume, som svarer til Corinna; hun, de farverige Egnes Barn, har endnu ikke tabt Farvesandsen, har endog i det stive, regelrette England bevaret friske Sandser og Kjærligheden til hin Treenighed af skjønne Ting: Guld, Purpur og Marmor.

Og som alle Periodens andre store Typer ville vi hidsætte hende i de Omgivelser, der svare til hende og hvori hun hører hjemme som René i Urskovene, Obermann paa Høialperne og Saint-Preux ved Genfersøen. Corinnas Skikkelse er be-

varet for Efterverdenen i det bekjendte Maleri, af hvilket Kobbere sees overalt: Corinna, som improviserer paa Cap Misene.

Hendes vulkanske og straalende Natur hører hjemme i denne straalende og vulkanske Egn. Neapeals Golf synes at være eet stort, sunket Krater, omringet af smilende Byer og skovbeklædte Bjerge; omsluttende sit Hav, der er endnu langt mere blaat end Himlen, ligner den et smaragdgrønt Bæger, fyldt med en Vin som skummer og hvis Rande og Sider smykkes med Vinløv og Ranker. Inderst inde ved Landet straaler Havet dybt azurblaat, længere ude er det vinfarvet, som allerede Homer kaldte det, og over dette lyser en Himmel, der ikke, som det almindelig troes, er mere blaa end vor, men som snarere er mere bleg, kun at dens Blaat har som et Underlag af hvid Ild, der lyser hvidligt og blaaligt glødende. I denne Egn satte de Gamle Helvede. I Avernersøens Grotte var Nedgangen dertil, dette kaldte de Helvede, dette Paradis. De have ment, at den vulkanske Oprindelse og Omgivelse viste, at Tartaros var nær. Overalt de vulkanske Former. Et stort Bjerg har en Side som om det var skaaret igjennem med en Kniv. Det halve Bjerg er faldet ned i Jordskjælv. Cap Misene, Landets yderste Pynt, der paa den ene Side lukker Golfen med Nisidas lille Klippeø foran sig, Procida og Ischia bag sig, bestod een Gang ikke som nu af to ad-

skilte Høider, men var Et. Vesuvs to Kratere fremkom ved det Udbrud, der slugte Pompeii. Overalt Frugtbarhed og Ild. Faa Skridt fra Solfataras Svovldampe, der stige op mellem Lavagruset, ligge Marker, som helt bestaae af tindrende røde Valmuer, andre med store blaa Blomster, stærkt duftende lodne Mynter, Urter, der naae En til midt paa Livet, en Rigdom, en Mylr, en Frugtbarhed og Yppighed, som om denne bugnende Fylde kunde skyde op igjen paa en eneste Nat, hvis man fældede det Hele. Og hertil kommer den overvældende Vellugt: et Krydr, som aldrig mærkes i Norden, en uhyre Symfoni af Millioner forskjellige Planters Duft.

Det er hen ad Aften, at Corinnas Selskab drager ud paa Cap Misene. Man seer derfra ind over den store By, man hører ligesom i den dumpe Larm dens Hjertebanken. Overalt for Ens Øie flamme efter Solnedgang Lys, i alle Veienes Spor ligge de; tvers over Veien langs op ad Bjergsiderne springe og flyve de klare Flammer i Luften; de, som flyve høiere oppe, ligne ganske løsrevne og bevægelige Stjerner. Alle disse Flammer, der bevæge sig i lange Spring og slukkes et Secund efter hvert Spring, ere Sydens lysende Insekter. I Mørket hensætte disse Tusinder af Flammer En i «Tusind og een Nat». Overfor lyser, seet fra Cap Misene, den høirøde Lavastrøm ned ad Vesuvs mørke Side.

Her er det, at man bringer Corinna hendes Lyre, og hun besynger først Pragten af denne Natur, Storheden af de Minder, der knytte sig til den, til Cumæ, hvor Sibyllen boede, til Gaeta, som ligger bagved, hvor Cicero udaandede for Tyrannens Dolk, til Capri og Bajæ, som bevare Mindet om Tibers og Neros Rædselsgjerninger, til Nisida, hvor Brutus og Portia sagde hinanden det sidste Farvel, til Sorrent, hvor Tasso, undsluppen af Galehuset, ussel, forfulgt, med uredt Skjæg og sønderrevne Klæder bankede paa sin Søsters Dør, der end ikke strax kunde kjende ham igjen, og som saa ikke kunde Tale for Taarer. Her er det, hun ender med en Elegi om al Jordelivets Kval og al Jordelivets Lykke.

Man høre, hvorledes Corinna taler, naar hun er inspireret, midt i denne Natur, hvor Skjønheden er bygget paa Undergangen, hvor Lykken aabenbarer sig som en flyvende, hurtigt slukket Flamme, og hvor Vulkanen bestandig truer Frugtbarheden.

Hun siger: Jesus tillod en svag og maaskee angrende Kvinde at bade hans Fødder med de kostbareste Salver; han stødte dem tilbage, der raadede hende til at opbevare denne Vellugt til en nyttigere Brug. «Lad hende kun gjøre det, sagde han, thi jeg er kun kort Tid sammen med Jer.» Ak! Alt hvad der er godt og stort paa denne Jord er kun kort Tid sammen med os.

Alderen, Svagheden, Døden udtørrer snart den Dugdraabe, som falder ned fra Himlen og som hviler paa Blomster. Lad os da blande Alt, Elskov, Religion, Geni og Sol og Vellugt og Musik og Poesi; der gives ingen anden Atheisme end Kulde, Egoisme og Lavhed. Det hedder: «Naar To eller Tre ere forsamlede i mit Navn, saa vil jeg være midt iblandt Eder.» Og hvad er det, o min Gud, at være forsamlede i dit Navn, hvis det ikke er at nyde din skjønne Naturs ophøiede Gaver og ære Dig derfor og takke Dig for Livet og fremfor Alt at takke Dig, naar et Hjerte, der ligeledes er skabt af Dig, møder og svarer vort.

Saaledes taler hun under sin dobbelte Inspiration paa Høiden af sit Liv, forsøgende paa at flette Geniet og Kjærlighedens Lykke sammen, som Myrthen og Laurbærgrenen vare viklede ind i hinanden i den Krands, der raktes hende paa Capitol; det lykkes ikke, de springe tilbage, rive sig fra hinanden, og Corinna forvandles fra den begeistrede Sibylle til endnu en af de mange fortvivlede og sønderbrudte Aander, gjennem hvilke Aarhundredets Genius protesterer mod det Samfund, der, som hine tilsyneladende sikre Byer, er undergravet af vulkanske Flammer, Flammer, som aldrig beroliges, men som give sig Luft i den ene Revolution eller Eruption efter den

anden hele vort urolige og ulykkelige Aarhundrede igjennem.

XI.

Man kunde kalde Corinna et Digt om Nationalfordomme. Oswald respræsenterer alle Englands, hans Reisefælle Greven af Erfeuil alle Frankrigs, og det er mod Fordommene hos disse to, paa hin Tid Europa's stærkeste og mest selvtillidsfulde Nationer, at Corinna kjæmper af hele sin Sjæl og med sin poetiske Aands Begeistring. Denne Kamp er ikke koldblodig, thi Corinna's hele Lykke afhænger af, hvorvidt det vil lykkes hende at bringe Oswald til at opgive sine medfødte Fordomme saa vidt, at han kan blive lykkelig med en Kvinde som hende, hvis Liv paa ethvert Punkt staaer i Strid med hvad der i England betragtes som det eneste Tilbørlige for en Kvinde. Men idet Corinna saaledes søger at udvide Oswalds Blik og smidiggjøre hans stive og i de tilvante Fuger bestandig tilbagespringende Aand, iværksætter hun samtidig Læserens Opdragelse. Paa Følelsernes Omraade fortsætter hun den samme Gjerning som vi have seet hende ifærd med paa Ideernes. Hun skizzerer de første Grundrids til en Racepsychologi, endog for de intimeste Følelsers Vedkommende. Hendes Landsmænd forsøgte dengang, omtrent som Tydskerne nutildags, i forfængelig Overbevisning om,

at de alene repræsenterede Civilisationen, at udslette Nabolandenes Nationalfarve. Dybest inde er det derfor hendes Agt at vise dem, at deres Maade at opfatte Livet paa kun er een blandt mange ligeberettigede og stundom mere berettigede.

Naar man erindrer hvor mægtig den Fordom er, der i alle Lande uden Undtagelse gjør det til en Forbrydelse af Individet at fraskrive sit Folk det Indbegreb af Dyder, som det selv tillægger sig og som saa og saa mange canoniserede Polichineller hver Dag fortælle det at det besidder — Noget, de staae sig meget vel ved at gjøre — saa vil man forstaae hvilken Kjækhed Mme de Staël lagde for Dagen ved paa et Tidspunkt som dette at optage Kampen mod den franske Nationalforfængelighed.

Der gives en eneste stor Idee, som er den farligste af alle for den despotiske Magt, som hvert enkelt Samfunds fastslaaede Anskuelser og Vedtægter udøve. Det er ikke det Logiskes Idee. Thi hvorvel man skulde troe, at Logiken, ifald man slap den ind i det hele Magazin af Fordomme, som til en bestemt Tid regjere et bestemt Land, vilde foretage samme Ravage iblandt dem, som en Tyr i en Glasvarebutik, virker den absolute Logik dog aldeles ikke paa Menneskenes Flertal. Nei! mere end noget Andet vækker og forbauser det Mængden, ifald man er istand til at gjøre det relativt

for den, som forekom den absolut, det vil sige til at vise den, at det Ideal, som den antager for anerkjendt af Alle, kun betragtes som Ideal af saa og saa mange sammenarbeidede Gemytter, medens andre Folkeslag eller andre Stammer have et helt forskjelligt Begreb om det Tilbørlige eller Skjønne, at fremdeles den Kunst og Poesi, som mishager den, ansees for den første af hele Racer, medens dens egen, som den anseer for den første i Verden, af andre Folkeslag sættes meget lavt, og at det endelig ikke nytter at mene, at alle de andre Folkeslag feile i deres Dom, eftersom netop alle de andre Folkeslag, hvert for sig, mene at alle de andre Folkeslag feile i deres Dom. Skulde jeg derfor med et eneste Ord charakterisere Mme de Staëls Fortjeneste af det franske Samfund, dets Cultur og dets Litteratur og dermed af Europas, da vilde jeg udtrykke mig saaledes: Hun gjorde, især i sine to Hovedværker om Italien og Tydskland, Frankrigs, Englands, Tydsklands og Italiens humane og litterære Anskuelser og Synsmaader relative for Beboerne af de forskjellige Lande.

Greven af Erfeuil er i «Corinna» en mesterligt udført Type paa fransk Overfladiskhed og Selvtilfredshed, forenet med nogle af de smukkeste og hyppigste franske Dyder. Man vurderer ikke en Skikkelse som denne, før man atter og atter har betænkt, hvilket Mod der udfordredes for ind i en

Kreds af Udlændinge at stille som den franske Nations eneste og afgjorte Repræsentant en Charakter, hvis Bornerthed er saa stor som Erfeuils. Erfeuil er en ung fransk Emigrant, der under Krigen har kjæmpet med glimrende Tapperhed, som har baaret Konfiskationen af en stor Formue ikke blot med Sindsro men med et let og muntert Sind, og som med sjælden Opofrelse har pleiet og ernæret sin Opdrager, en gammel Onkel, der emigrerede ligesom han og vilde været hjælpeløs uden ham, kort sagt han har et Grundlag af Ridderlighed og Evne til Selvopofrelse i sin Charakter. Naar man seer ham, er man imidlertid næsten ikke istand til at troe, at han har oplevet og udstaaet saa meget, thi han synes formelig at have glemt hvad der er hændt ham og taler med et beundringsværdigt Letsind om den Modgang, han har lidt, og med et ligesaa stort men mindre beundringsværdigt Letsind om alle andre Gjenstande.

Oswald træffer ham i Tydskland, hvor han er nær ved at kjede sig tildøde; han har boet der flere Aar, men det er aldrig faldet ham ind at lære et Ord af Sproget. Han agter sig til Italien, men gjør sig ingen Forventninger om den Morskab dette Land kan byde ham; han veed, at enhver fransk Provindsby har et behageligere Selskabsliv og et bedre Theater end Rom. «Er det ikke Deres Agt, at lære Italiensk?» spørger Oswald ham. «Nei, svarer han, det ligger ikke i

min Studieplan» og hans Mine er ved dette Svar saa alvorlig, som var dette en Beslutning, han af de allervægtigste Bevæggrunde havde taget. Han værdiger da heller ikke senere i Italien Naturen et Blik. Hverken udvortes Gjenstande eller inderlige Følelser dreier hans Samtale sig om. Den svæver mellem Reflexion og Anskuelse som mellem to Poler, den ikke berører, og kun de selskabelige Forhold afgive dens Æmner. Den bevæger sig igjennem Anekdoter og Ordspil om en uendelig Mængde Fortælleren bekjendte Personer og er i sit inderste Væsen at betegne som det gode Selskabs Bysladder. Erfeuils underlige Blanding af Mod og Overfladiskhed forundrer Oswald. Dennes Ringeagt for Ulykker og Farer vilde have forekommet ham stor, hvis den havde kostet mere Anstrengelse, og heltemodig, hvis den ikke var udsprungen af de samme Egenskaber, der sætte ham ud af Stand til at nære nogensomhelst dyb Følelse. Nu trætter den ham.

Da Erfeuil for første Gang seer Peterskirken i det Fjerne, sammenligner han den med Invalidedomen i Paris — en unegtelig mere patriotisk end træffende Sammenligning; da han seer Corinna paa Capitolium føler han Interesse for at lære hende at kjende, men ingen Respect. Han undrer sig ikke over at hendes Hjerte endnu er urørt i et Land, hvor han ikke finder Mændene noget værd, men kan ikke lade være at smigre sig med det

Haab, at hun ikke vil kunne modstaae en ung beleven Franskmands Elskværdighed. Da hun i hans Nærværelse taler Italiensk og Engelsk med Andre, saa han intet Ord kan forstaae af hvad hun siger, nærmer han sig hende med de Ord: «Tal Fransk, De kan det jo og De er værdig til at tale dette Sprog.» Han lægger Mærke til, at Corinna elsker Oswald, og tager hende det ikke ilde op, skjøndt hans Forfængelighed er let saaret, og skjøndt han finder hendes Lidenskab taabelig da den neppe vil bringe hende Lykke. Men Oswald fraraader han samtidig paa det Bestemteste at slutte en livsvarig Forbindelse med en upræsentabel Kvinde, som Corinna. Med al sin Dristighed kjender han ingen høiere Dommer end Convenientsen. «Hvis De, siger han til Oswald, vil gjøre Dumheder, saa gjør idetmindste ingen uoprettelige,» og til de uoprettelige Dumheder regner han Giftermaal med Corinna. Til denne sociale Synsmaade svarer hans litterære. I Corinnas Hus falder Samtalen oftere paa italiensk og engelsk Poesi. Da han gaaer ud fra at de franske Skribenter fra Ludvig d. 14des Tid ere de absolute Mønstre, er han selvfølgelig yderst streng mod alle fremmede Producter. For ham er Tydskerne Barbarer, Italienerne Stilfordærvere og kun «le goût, l'élégance du style français» er lovgivende i i Litteraturen. «Vort Theater, siger han, er afgjort det første i Europa, og jeg tænker ikke at

Englænderne selv falde paa at stille Shakspeare op imod os.»- De italienske Skuespil reducerer han i en Kreds af Italienere ikke uden Vid, men uden megen Finfølelse til kun at bestaae af Balletter, tragiske Smagløsheder og lidet komiske Harlekinader, det græske Theater finder han ufint, Shakspeare monstrøs. «Vort Theater, siger han, er Forbilledet paa Finhed og Elegance; det er disse Egenskaber, som udmærke det; at ville indføre udenlandske Synsmaader hos os, vilde være at styrte os ud i Barbari.» — Erfeuil finder da ogsaa at der er gaaet et aldeles urimeligt Ry af Roms Ruiner. Han vil ikke underkaste sig det Hoveri at see alle disse gamle Brokker igjennem. Han reiser nordpaa, kjeder sig i Alpenaturen som han kjedede sig i Rom og kommer tilsidst til England, hvor han bliver Corinnas Hjælper i Ulykken; der var jo altid langt mere Alvor i hans Handlinger end i hans Ord. Og dog kan han ikke, da han seer hvor elendig hendes Kjærlighed til Oswald har gjort hende, nægte sin Forfængelighed den Tilfredsstillelse bestandig at variere sit «hvad sagde jeg!», ligesom han anseer det for sin Pligt mod sig selv ikke at lade Leiligheden gaae forbi til at tilbyde sig som Oswalds Efterfølger. Han viser med alt dette Corinna en sand og opofrende Hengivenhed og hun pines selv af ikke at kunne nære nogen ret Taknemmelighed imod ham derfor, men der ligger i hans Blik en

saadan Distraction, en saadan Trang til at adsprede sig, at Corinna uophørligt er fristet til at glemme hans ædle Handlinger, ligesom han selv glemmer dem. «Det er, siger Forfatterinden i den Anledning, uden Tvivl meget smukt kun at sætte ringe Pris paa sine egne gode Handlinger; men det kan hænde, at den Ligegyldighed, man føler for det Gode, man har gjort, hos visse Charakterer ikke desmindre er et Product af Overfladiskhed.» Med en saadan hensynsløs Fasthed udleder hun nogle af sine Landsmænds mest glimrende Egenskaber af Svagheder i deres Natur.

Gjennem Erfeuils typiske Charakter paaviser hun, hvorledes alle gode Følelser i Frankrig inficeres af een Last, den af Forfængelighed udsprungne Frygt for Samfundet. Det staaer for hende, som om i Frankrig alle Følelser og det hele Liv regjeres af Viddet, af Lysten til at tage sig ud og af den Frygt, som kan charakteriseres med Ordene: «Hvad vil man sige til det?» I dette Punkt samstemmer Mme de Staël med en nær efter hende følgende Forfatter, den skarpsindige og originale Henri Beyle, der pleier at betegne Franskmændene som de livligt Forfængelige (Les vainvifs) og som paastaaer, at alle deres Handlinger dicteres af Betragtningen: Qu'en dira-t-on, det vil sige: af Frygten for det Latterlige. Det franske Folk var nemlig da, ligesom det danske endnu er det, meget stolt af sin udviklede Sands for det Komiske,

saa stolt, at det navnlig var formedelst den, at Franskmændene beskedent betegnede sig selv som Verdens mest spirituelle Nation. Corinna paastaaer, at denne Sands og den tilsvarende Frygt for det Latterlige i Frankrig dræber al Originalitet i Sæder, i Klædedragt, i Sprog, berøver Fantasien al Frihed og Følelsen dens mest naturlige Udtryk. Hun hævder, at al medfødt Følelse og Aand maa forvandle sig til Vid istedenfor til Poesi i det Land, hvor Frygten for at blive Gjenstand for Viddet eller Spotten bringer Enhver til selv først at gribe dette Vaaben. «Skal man, indvender hun mod Erfeuil, da bestandig leve for hvad Samfundet siger om En? Skal da det man tænker og føler aldrig være Ens Ledestjerne? Hvis det var saaledes, hvis vi stadigt og bestandigt burde efterligne hinanden indbyrdes, hvorfor er der da blevet en Sjæl og en Aand til Hver? Forsynet kunde have sparet sig denne Luxus.»

Og ligesom Erfeuil nu staaer som et Indbegreb af Frankrigs Nationalfordomme, saaledes Oswald som en Type paa alle de Fordomme, der gjennem Aarhundreder have udgjort Englands Styrke og Svaghed. Stærke Nationer ere altid uretfærdige og denne Uretfærdighed er paa eengang et Element i Styrken og dens Begrændsning; men Mme de Staël opfattede det som sin Opgave at stille denne Uretfærdighed i det klareste Lys. Da Bogens Grundæmne er en Kvindes Forsøg paa

gjennem en Mands Kjærlighed at tilkjæmpe sig en anerkjendt Plads i det engelske Samfund efter at hun ved offentlig, selvstændig Optræden har forspildt denne Plads, saa kommer Tyngdepunktet i Skildringen af den engelske Aand til at hvile paa det efter Forfatterindens Opfattelse bornerede engelske Kvinde-Ideal. Det er dette Ideal, med hvilket Oswald er voxet op og som han gjør oprigtige, men frugtesløse Anstrengelser for at kjæmpe sig løs fra. Intet ligner hans første Befippelse, da han seer Corinna, uden nogetsomhelst Hensyn til hendes Kjøn eller hendes gaadefulde Fortid, i Italien blive elsket og beundret som Geni. Den Art offentlig Existents forekommer ham i høi Grad stødende for en Kvinde. Han er vant til at betragte Kvinden som en Art høiere Husdyr, og kan i Begyndelsen ikke ret forsone sig med den Tanke, at Samfundet kunde tilgive en Kvinde den Brøde at have Geni. Han føler sig ligesom ydmyget og irriteret derved; han anseer det for umuligt at en Kvinde med saa udviklet og fri en Aand skulde kunne binde sig trofast til en Enkelt og vilde nøies med at leve for ham. Og da hun nu ligefuldt elsker ham og med en Lidenskab i Sammenligning med hvilken Alt blegner, hvad han har seet eller hørt om, og som er saa uegennyttig, at den bringer hende til at sætte Alting paa Spil for hans Skyld uden at fordre det Mindste, saa glemmer han hende, hendes Geni,

hendes Sjæleadel og hendes aandelige Storhed, ligesaa snart han atter staaer paa engelsk Grund, paany indaander engelske Taager og Fordomme og træffer et ungt uskyldigt Pigebarn paa 16 Aar, der er som skabt til Hustru efter den engelske Recept, tillukket, uvidende, uskyldig, taus, den incarnerede Familiepligt med blonde Haar og blaa Øine.

Forfatterinden studerer den Fordom, som ligger til Grund for Oswalds Handlemaade i dens Kilde, og hun fører den tilbage til den engelske Opfattelse af Hjemmet. Oswalds Grundbetænkelighed overfor Corinna er udtrykt i den engelske Sætning, som i Bogen citeres: Hvad skulde man gjøre med saadan En i et Hus? «Huset er Alt hos os — for Kvinderne idetmindste,» siger en Englænder til Oswald. Og et andet Sted siger Forfatterinden: «Det er forgjæves, at en Englænder et Øieblik opnaaer at finde Behag i fremmede Sæder; hans Hjerte vender altid tilbage til hans Barndomsindtryk. Hvis man spørger Englændere, som man træffer paa et Skib i et eller andet fjernt Farvand, hvor de reise hen, saa svare de: hjem (home) hvis de overhovedet ere paa Tilbagereisen til England.» *) Og hun udleder nu den Overtro, at de huslige Dyder skulde umuliggjøres af Kvindens selvstændige aandelige Udvikling, og det hele Af-

*) Corinna. 1807. I 291, II 21.

guderi med disse Dyder af denne engelske Kjærlighed til Hjemmet. Hun har heri sikkert Ret. Det Ideal af Velvære, som er knyttet til Begrebet et Hjem, er et ægte nordisk-germanisk Begreb, et de romanske Folk oprindeligt saa fremmed, at dets engelske Benævnelse «home» (som allerede Citatet viser) er gaaet over som Ord i de romanske Sprog, der selv intet tilsvarende Ord besidde. *) Til Hjemmet svarer Begrebet «Hyggelighed», et paa romanske Sprog uoversætteligt Ord, som har sit Udspring i Glæden over at kunne sidde lunt og veltilpas inden fire Vægge. Oprindelsen til dette Ideal er ikke vanskelig at finde: Nordeuropæeren, som lever under raa climatiske Forhold, i en kold og barsk Natur, finder den samme Glæde i Tanken om at kunne sidde varmt ved Arnestedet, medens Sne og Regn afmægtige pidske mod den veltillukkede Rude, som Neapolitaneren finder i Tanken om at kunne sove under aaben Himmel, det vil sige under den varme og pragtfulde Stjernehimmel, og kunne tilbringe den

---

*) Franskmændene ere vante til af Englænderne at høre Bebreidelser for ikke at sætte tilbørlig Pris paa Hjemmet og intet Ord at have derfor. En Franskmand sagde engang i min Nærværelse følgende Spøg i den Anledning: Man bebreider Franskmanden, at han ikke har noget „chez lui“; han kunde svare, at han næsten altid har et „chez elle“.

svale Nat med Dands. Spil og Sang i det Frie. Men til hvert af disse forskjellige Idealer af Velvære og Lykke svarer et forskjelligt Indbegreb af Pligter og Dyder, som det Folk, hos hvilke de findes eller fordres, betragter som almengyldige; det anseer sig selv for det første Folk, fordi det overholder disse Pligter og besidder disse Dyder — hvad der er naturligt nok, da de ere afledede af dets egne Eiendommeligheder — og det laster desuden alle de Nationer, hos hvilke de fattes. «Hvorledes, siger Oswald til Corinna, da han taler om England, har De kunnet forlade hin Kydskhedens og Sædelighedens Helligdom og gjore det sunkne Italien til Deres Adoptivfædreland?» Corinna svarer: «I dette Land ere vi beskedne, hverken stolte af os selv som Englænderne eller fornøiede med os selv som Franskmændene.» Hun glæder sig ved paa eengang at beskjæmme det nordiske Puritanerhovmod og den franske Forfængelighed og Frygt for at blive latterlig, med den ligefremme Naturlighed, som det italienske Folk selv i sin Fornedrelse har bevaret. Hun tegner med fine og sande Træk den rørende Naivetet, hvormed Følelsen i Italien giver sig tilkjende: Ingen stiv Reserverethed som i England, intet Coquetteri som i Frankrig, Kvinden vil her kun behage den, hun elsker, og bryder sig ikke om, at hele Verden faaer det at vide. En af Corinnas Venner kommer efter nogen Tids Fraværelse til-

bage til Rom og lader sig melde hos en fornem Dame. Tjeneren kommer ud og svarer: «Prindsessen modtager ikke i denne Tid, hun er i daarligt Humeur, hun er inamorata,» paa Dansk: hun er forelsket. Hun viser, hvor skaansomt Kvinden bedømmes i Italien og hvor aabent hun er sine Følelser bekjendt. En fattig Pige dicterer paa offentlig Gade et Kjærlighedsbrev til sin Elsker, og Skriveren nedskriver det med største Alvorlighed, dog aldrig uden af sit Eget at tilføie alle de officielle Formler, som det er hans Profession at kjende. Den stakkels Soldat eller Arbeider modtager saaledes et Brev, i hvilket mange ømme Forsikringer befinde sig i en Ramme af «Høistærede Samtidige!» og «Deres med Agtelse ærbødige» o. s. v. Corinna's Skildring er her fuldkommen sand. Jeg har ved et Tilfælde selv seet den Slags Breve. Og paa den anden Side er Lærdom hos Kvinden i Italien intet usædvanligt. En Franskmand, der kalder en kundskabsrig Kvinde en Pedant, faaer i Bogen Svaret: «Hvad ondt er der i, at en Kvinde kan Græsk?»

Corinna mangler da heller ikke Blik for, at den officielle Hævden af Pligt og Moral i Norden er baseret paa den største Raahed med Hensyn til alle de Tilfælde, i hvilke Samfundsloven eengang er brudt. Hun viser, hvorledes Manden i England intet Løfte og intet Forhold respecterer, uden det som statsretligt er ført til Protokols,

og hvorledes der i det strenge England til Helligheden af Ægteskabet, til det ulastelige Liv i Hjemmet svarer den skamløseseste og mest bestialske Prostitution, som den personlige Djævel svarer til den personlige Gud. I Modsætning hertil siger hun med kvindelig Forsigtighed og Blufærdighed, men dog med Bestemthed: «De huslige Dyder udgjøre i England Kvindernes Hæder og Lykke, men hvis der er Lande, i hvilke Kjærlighed træffes udenfor Ægteskabets hellige Baand, saa er blandt disse Lande det, hvor der tages mest Hensyn til Kvindens Lykke: Italien. Mændene have der dannet sig en Moral for de Forhold, der falde udenfor Moralen, et Hjertets Tribunal.» Det er dette Tribunal, som fik Domskraft ved Middelalderens Kjærlighedshoffer, det er dette, som slaaer Byron saa stærkt, da han i Italien træffer et det engelske aldeles modsat, men iøvrigt fuldstændigt Moralsystem. Og som altid forsøger hun ogsaa her at føre disse mildere Sæder tilbage til Landets milde climatiske Forhold. Hun siger: «Hjertets Forvildelser indgyde her meer end andensteds en overbærende Medlidenhed. Har Jesus ikke sagt til Magdalene: Meget vil blive tilgivet hende, fordi hun har elsket Meget? Disse Ord ere blevne udtalte under en ligesaa smuk Himmel som vor, denne samme Himmel anraaber for os om Guddommens Barmhjertighed.»

Corinna, som selv er Katholik, lærer den

protestantiske Skotte, der elsker hende, at forstaae den italienske Katholicisme: «Da Katholicismen her ikke har havt nogen anden Religion at kjæmpe med, har den faaet en Charakter af Blidhed og Overbærenhed som intet andet Sted, medens derimod Protestantismen i England for at tilintetgjøre Katholicismen der, har maattet væbne sig med den største Strenghed i Principer og i Moral. Vor Religion formaaer ligesom den antike at besjæle Kunstnerne, at inspirere Digterne og udgjør saa at sige en Del af alle vort Livs Nydelser, medens Eders, idet den indordnede sig i et Land, i hvilket Forstanden spiller en meget større Rolle end Indbildningskraften, har antaget en Charakter af moralsk Strenghed, som den for bestandig vil beholde. Vor taler i Kjærlighedens Navn, Eders i Pligtens Navn. Skjøndt vore Dogmer ere absolute, ere vore Principer liberale, og vort orthodoxe Despoti lemper sig efter Livets Omstændigheder, medens Eders religiøse Frihed uden nogensomhelst Undtagelse sætter sine Love i Respect.» Hun viser, hvorledes man derfor i de protestantiske Lande bestandig nærer en Frygt for Geniet, for Aandens Overlegenhed. «Man gjør det med Urette, siger hun, thi denne Overlegenhed er efter sit Væsen yderst moralsk. At forstaae Alt gjør meget overbærende, og at føle dybt indgyder en stor Godhed.»

«Hvorfor er Geniet en Ulykke? Hvorfor har

det forhindret mig i at blive elsket? Vil han hos en anden Kvinde finde mere Aand, mere Sjæl, mere Ømhed end hos mig? Nei, han vil finde mindre, og han vil være tilfreds, thi han vil finde sig i Overensstemmelse med Samfundet. Hvilke unaturlige Glæder, hvilke unaturlige Kvaler det skjænker! Overfor Solen og Stjernehimlen føler man kun Trangen til at elske hinanden og føle sig hinanden værdig, men Samfundet, Samfundet, hvor gjør det Hjertet haardt og Aanden letsindig, hvor bringer det En til at leve blot for hvad man vil sige om os! Hvis Menneskene en Dag mødte hverandre, hver for sig befriede fra det Tryk. som Alle udøve paa hver Enkelt, hvilken ren Luft vilde da trænge ind i Sjælen, hvormange nye Ideer, hvormange sande Følelser vilde da ikke forfriske! — Modtag da min sidste Hilsen, o mit Fødeland! udbryder Corinna i sin Svanesang til Ære for Rom — og man føler den Landsforvistes Bitterhed og Selvfølelsen overfor Napoleon i disse Ord: «Du har tilladt mig Hæderen, Du frisindede Nation, der ikke forviser Kvinderne fra dit Tempel, Du, som ikke ofrer det udødelige Talent paa en forbigaaende Skinsyges Alter, Du, som altid har Bifaldsraab for Geniet, naar Du seer det stige, Geniet, denne Seirherre uden Overvundne, denne Erobrer uden Bytte, der øser af Evigheden for at berige Tiden!»

Det er paa Basis af dette Grundrids af Mod-

sætningen mellem et katholsk og et protestantisk Følelsesliv, at Modsætningen mellem den dobbelte Kunstanskuelse hæver sig. Og paa dette Punkt er Bogens Betydning den, at føre et energisk Slag imod den hele protestantiske Hovmod og den kunstneriske Uforstand, som betegner Oswald, i hvem hver Blodsdraabe er gjennemtrængt af engelsk Nationalbornerthed.

Midt i dette plastiske og musikalske Folk, der er saa godmodigt, saa barnligt, saa ubekymret om sin Værdighed og saa umoralsk i Ordets engelske Forstand, føler han, som er vant til at sætte Livets Betydning i Opfyldelsen af et vist Øbegreb af Pligter og Værdighedsregler, sig fuldstændigt deplaceret. Han mangler al artistisk Sands; han anlægger snart en litterær, snart en moralsk, snart en religiøs Maalestok paa Kunsten, stødes overalt og kan Ingenting forstaae. Han opdager nogle Reliefer paa Peterskirkens Døre. Hvad ligner hans Forundring, da han seer at de forestille Scener af Ovids Metamorfoser, Leda med Svanen og lignende! Det er jo det rene Hedenskab. Corinna fører ham hen i Colosseum, og hans eneste Indtryk er ligesom samtidigt Oehlenschlägers, Følelsen af at staae paa et uhyre Rettersted og den moralske Indignation over de Ugjerninger, som her udøvedes mod de første Christne. Han træder ind i det sixtinske Kapel og, ukyndig som han er i Kunstens Historie, bli-

ver han i høi Grad oprørt ved at see, at Michel Angelo har dristet sig til at male Gudfader selv i Person med et bestemt begrændset menneskeligt Legeme, som var det en Jupiter eller en Zeus. Han forarges ligeledes ved i Michel Angelos Profeter og Sibyller Intet at finde af den ydmyge christelige Aand, som han venter at træffe i et christent Kapel.

Ethvert af disse forskjellige Punkter har Forfatterinden afluret Livet. Italien er, ligesom de sydlandske Partier af Europa overhovedet, et Sted, som forudsætter en artistisk, eller som vi Danske pleie at sige, æsthetisk Disposition hos den Besøgende. Man pleier at inddele det menneskelige Liv i tre forskjellige Sfærer, den praktiske, den theoretiske og den æsthetiske. Den praktiske Betragtning af Skoven er den, om Egnen er sund, eller den forstmæssige, som anslaaer den i Brænde, den theoretiske er Botanikerens, som studerer Vegetationens Charakter videnskabeligt, den æsthetiske eller artistiske endelig er den, som blot har Øie for hvorledes Skoven tager sig ud. Det er denne sidste Sands, som mangler Oswald. Han har ingen Øine, hans Forstand og hans Moral have berøvet hans Sandser deres Friskhed. Derfor formaaer han ikke at glemme Indholdet over Formen, derfor vækker Colosseums Arena ingen anden Betragtning hos ham end den praktisk-moralske Erindring om alt det Blod, som her med

Urette blev udgydt. I Corinna's Hævden af den modsatte Betragtningsmaade føler man Indflydelsen fra Tydskland, særlig Paavirkningen fra A. W. Schlegel, det første Pust af den vaagnende romantiske Aand i Tydskland. Thi hvad Romantiken, hvor forskjelligt den end opfattes i de forskjellige Lande, bestandig hævder er, at det Skjønne er sit eget Formaal eller, som det i Tydskland hed, «Selbstzweck», en Tanke, man henter fra Kants «Kritik der Urtheilskraft», en Bestemmelse ved Skjønheden, der nu bliver sat som Opgave for Kunsten. Paa Fransk udtryktes dette i Formlen «l'art pour l'art», og paa Dansk fremtræder denne Anskuelse første Gang i Oehlenschlägers Digte, f. Ex. i «Poesien forsvarer sig» eller Digtet «Morgenvandring» i «Langelandsreisen».

Men det er ikke blot Kunsten, det er Befolkningen og Livet i Italien, som for at forstaaes og vurderes maa sees med artistiske Øine. Intet er almindeligere end i Syden at træffe Englændere eller Tydskere eller Franskmænd, som ud fra deres nationale Synspunkt finde Alt at laste. Tydskerne finde at Kvinderne mangle den skye Blufærdighed, det Jomfruelige, som de ere vante til at betragte som Skjønhedsideal. Englænderne stødes ved Manglen paa Renlighed og Orden, Franskmændene ved at Conversationen er saa ringe og Prosaen saa slet.

Corinna viser, at Kvindens Skjønhed, som i Italien ikke er af en moralsk, men af en plastisk og malerisk Art, fordrer et Øie, som er modtageligt for Farve og Form og ikke sløvet ved Læsning af Sort paa Hvidt. Hun stiller den italienske Improvisation i Modsætning til den franske Conversation og finder i denne et Æqvivalent.

Et forstandigt Folk, som Englænderne, dyrker Forretningslivet og det praktiske Liv, en følelsesfuld Nation som den tydske dyrker Musik, et spiritnelt Folkefærd som det franske converserer, det vil sige, faaer sine Indfald gjennem Samtaler og Samlivet med Andre, et fantasifuldt Folk som Italienerne endelig improviserer, det vil sige, stiger naturligt fra de sædvanlige Følelser til Poesi. Corinna siger: «Jeg føler mig som Digter, saasnart min Aand hæver sig, saasnart den i endnu høiere Grad end ellers foragter Egenkjærlighed og Lavhed, endelig saasnart jeg føler, at en skjøn Handling nu vilde være mig let; da er det at mine Vers ere bedst. Jeg er Digter, naar jeg beundrer, naar jeg foragter, naar jeg hader, ikke af personlige Grunde, men paa hele Menneskehedens Vegne.» Og hun nøies ikke med at forsvare den lette Nattergalesang, som er hvad Italienerne forstaae ved lyrisk Poesi. Hun forklarer den overdrevne Vægt, som den italienske Prosa lægger paa Formen og den hele rhetoriske Prang. Dels elsker man overhovedet Formen i

Syden, dels var det naturligt, at da man skrev under et geistligt Regimente, som forbød enhver alvorlig Behandling af noget Æmne, da man altsaa var vis paa ikke at kunne opnaae nogen Indflydelse paa Tingenes Gang igjennem sine Skrifter, saa skrev man for at vise sin Færdighed i at skrive, for at glimre med sine skjønne Perioder, og Veien blev Maalet.

Det andet Punkt, hvorover Oswald stødtes var Michel Angelo's Fremstilling af Guddommen og Profeterne i det sixtinske Capel.

Han finder ikke i Jehovas mægtige Mandsskikkelse den usynlige, rent aandelige Magt, til hvilken den nordiske Protestantisme har forvandlet de gamle Asiaters lidenskabelige Nationalgud, og hvor findes vel i alle disse stolte Mands- og Kvindeskikkelser, hvormed Michel Angelo har fyldt Loftet i sin «prometheusagtige» Lyst til at forme Mennesker, hvor findes i disse trodsige, begeistrede, fortvivlede og kjæmpende Skikkelser den Ydmyghed, det Sagtmod, han ventede at træffe! Corinna giver her sine Landsmænd en Lære, der saamange Aar efter kan gjøres Behov ogsaa udenfor Frankrig, især udenfor Frankrig, især i Lande som vort, i hvilket der er ført saamegen uforstandig Tale om christelig Kunst og christelig Æsthetik. Det lidenskabelige og voldsomme Angreb, som af S. Kierkegaard i hans sidste Periode blev gjort paa den saakaldte christelige Kunst, var

naturligt for en Mand, der, som Kierkegaard, var blottet for al kunstnerisk Dannelse; han underskyder bestandig Renaissancetidens Malere sin protestantiske, ja sin individuelle Opfattelse af Religionen og forarges saa over, at de med denne Opfattelse i Baggrunden af deres Bevidsthed kunne male som de gjøre. Oswald bærer sig ad som han. Han veed ikke at Renaissancetidens Malere staae i et andet Forhold til deres Æmner end vore Dages, at medens vor Tids Maler søger at trænge ind i sit Æmne og studerer det som Archæolog, som Psycholog eller som Ethnograf, tog Maleren fra Renaissancetiden sit Æmne som det forelaa og gjorde ud af det hvad han havde Lyst til, det vil sige, hvad der stemmede med hans selvstændige og originale Individualitet. Heri ligger Forklaringen af hvad der hos de gamle Mestere undrer og støder den nordiske Beskuer saa stærkt. Thi ganske som et lille Indbegreb af Æmner hentede fra Iliaden og Odysseen forsynede hele den græske Billedhuggerkunst, Malerkunst og theatralske Kunst med Sujetter (det er altid den samme Historie om Helena og Paris, om Atreus og Thyestes eller om Ifigenia og Orestes), saaledes er det ogsaa en Snes af det gamle og det nye Testamente uddragne Sujetter (Syndefaldet, Loth og hans Døtre, Christi Fødsel, Flugten til Ægypten, Lidelseshistorien), som igjennem trehundrede Aar sætte alle Italiens Meisler og Pensler i Bevægelse. Kun

disse Sujetter bestilles, kun i disse Sujetter er i den strenge Tid Studiet af det Nøgne tilladt. Og medens nu Udviklingen foregaaer, forblive Æmnerne de samme. Den gamle Tids fromme og naive Tro afløses af Renaissancetidens begeistrede Humanisme og frodigt opblomstrende Hedenskab; men endnu bestandigt er det Madonna og Magdalena, som man maler, kun med den Forskjel at den byzantinske Kunsts stive Himmeldronning forvandles til en idealiseret Bondepige fra Albano eller at Andrea del Verrocchio's rædselsfuldt udtærede og angergivne Synderinde forvandles til Correggios yppige og sandselige Magdalena.

Oswald maa da af Corinna lære at beundre hin Liberalitet hos den italienske Katholicisme, der under Renaissancen tillod enhver Kunstneraand at udfolde sig med den fuldeste Frihed og den mest uhindrede Originalitet, selv om Kunstneren kun brugte de christelige eller jødiske Sujetter som Former eller som Paaskud til at fremstille sit eget personlige Menneskeideal. Og saaledes komme vi da til det tredie Punkt som stødte Oswald, da han saa Antonio Filaretes Reliefer paa Peterskirkens Døre, til Forargelsen over den italienske Katholicismes Sammenblanding af Christeligt og Hedensk. Dette Træk er gjennemgaaende. Overalt er det hedenske Materiale benyttet og beholdt. Alle de gamle Basiliker og Kirker ere byggede af lutter antike Tempelsøiler; et simpelt

Kors christner overfladisk Obeliskerne, Colosseum og det Indre af Pantheon. Corinna viser Oswald, at det er dette ofte naive, men altid liberale Forhold til det Hedenske og det Humane, som Katholicismen skylder den kunstneriske Glands, hvormed den evigt vil straale i Verdenshistorien, en Glands, som Protestantismens kunstneriske Bedrifter ikke ville fordunkle. Renaissancetidens Italien afklædte Christendommen dens Askese, dens hele jødisk-asiatiske Væsen og omskabte den til en blomstersmykket, røgelseduftende Mythologi. Den italienske Katholicisme allierede sig med Borgeraanden i Stæderne og, da Kunsten gjenfødtes, med alle de skjønne Kunster. Dens Interesser fremmedes derfor fuldt saa hyppigt af patriotiske Bevæggrunde som af religiøse: Toscana er Renaissancens Udgangspunkt. Her var det at Mennesket først gjenfødtes efter sit Syndefald, Naturfornegtelsen. Her dannedes de første italienske Republiker. Her vilde Mennesket paany, og Husene skjøde sammen og dannede en lille, stolt, ubetvingeligt frisindet Stat, en By med dens Omegn. Saa stege Taarnene og Spirene i Veiret, ranke som en fri Mands Holdning, Paladserne begyndtes og befæstedes, Kirkerne fuldendtes, men Kirken var en Nationalskat, et Vidnesbyrd om Rigdom, Udholdenhed og Kunstsands, en uhyre Værdi i Kappestriden om Fortrinet mellem Stat og Stat, mellem Staten Siena og Staten Florents, endnu langt mere end en Bo-

lig for «vor allerhelligste Frue». Man gjorde uendelig meget Mere til Ære for Siena end til Ære for den gode Gud. En Kirke i Toscana er med sine Mosaiker paa Guldgrund som den i Orvieto eller med sin Façade af hvidt, udhugget Marmor, der ligner en ung Skjønheds Kniplingsdragt, som Kirken i Siena og med sin Rigdom af Kunstskatte i det Indre, endnu langt mere et Juvelskrin end en Kirke.

Naar derfor, som det nutildags skeer i Italien, den katholske Tro svinder bort af den katholske Kirke, naar Inquisition og Fanatisme blive til Sagn, naar det stygge Dyr i Sneglehuset døer, da staaer endnu Skallen deiligt snoet tilbage. Protestantismen derimod har vist sig magtesløs til at frembringe en religiøs Architektur og har, selv efter at Billedstormeriets Tid er glemt, kun undtagelsesvis lagt Evne for Dagen til at give sit religiøse Indhold plastisk eller malerisk Form.

Det er da bestandig Katholicismens Parti, som Corinna, den kunstelskende Digterinde, tager overfor den protestantiske Oswald, og det var nødvendigt at dvæle noget ved dette Punkt, fordi vi her staae ved det andet Hovedpunkt, hvor Paavirkningen paa Mme de Staël af hendes tydske Omgangskreds kan spores, og hvor man atter kan fornemme Pustet, men denne Gang stærkere af den sig nærmende romantiske Aand med dens Lede til Protestantismen som fantasiløs og kunst-

løs, tør og kold og med dens stedse stigende Kjærlighed til Katholicismen, hvis Skjønhedsside, hvis nære og varme Forhold til Fantasilivet og Kunsten, i dette Aarhundredes Begyndelse efter Oplysningsperiodens Forstandsprosa gav den et ikke ventet Opsving. Der ligger heri den mest eclatante Opposition mod hele det 18de Aarhundredes Frankrig, der med Voltaire i Spidsen havde forfulgt og forhaanet Katholicismen, og som uden nogen Kjærlighed til den protestantiske Orthodoxi dog altid havde ytret en tydelig Forkjærlighed for Protestantismen med dens Uafhængighed af Pavemagten, dens gifte Præster og dens Uvillie mod Munkelivets virkelige eller foregivne Askese.

XII.

Der er endnu et Punkt, paa hvilket denne Bog om Italien røber en dyb germanisk Paavirkning og hvor Overgangen spores fra den productive Stemning, af hvilken Corinna udgik, til den, som frembragte Bogen «Om Tydskland», det er den kunstneriske Opfattelse af Antiken og af den moderne Kunsts Forhold til den. Betragtninger over dette Æmne frembøde sig af sig selv, da Corinna optraadte som Oswalds Cicerone gjennem Rom.

Rom er jo nemlig det eneste Sted paa Jordkloden, paa hvilket Verdenshistorien fremtræder

ligesom synligt, idet de hinanden følgende Epocher have afsat deres Monumenter lagvis over hinanden. Man seer undertiden en enkelt Bygning (f. Ex. et af Husene i Nærheden af Vestatemplet), i hvilken Grundvolden og de forskjellige Stokværk tilhøre fire forskjellige Tidsaldre, den romerske Oldtid, den romerske Keisertid, Renaissancen og vor egen Tid. Den egentlige antike Tidsalder er den, i hvilken Corinna først indfører sin Ven, kun maa det bemærkes, at hun seer paa Ruinerne, han paa hende. Men paa dette Punkt er Bogens Betydning den, at indføre en ny Betragtning af Antiken i den franske Litteratur.

Af de to classiske Hovedfolk var det egentlig kun Romerne, som vare blevne forstaaede i Frankrig. Der flyder romersk Blod i Franskmændenes Aarer. Der gaaer et sandt romersk Pust igjennem Corneille's Tragoedier. Det var da intet Under, at den store Revolution optog romerske Sædvaner, Benævnelser og Costumer. Mme Roland dannede sin Aand ved Læsningen af Tacitus og Revolutionstidens Kunstner David gjenfremstillede det gamle Rom i sin Kunst: Brutus, Manlius ere hans Helte.

Men paa Forstaaelse af Grækerne havde det altid skortet; Franskmændene selv svævede vel endnu i den Indbildning, at deres classiske Litteratur fortsatte den græske og overgik den; men siden Lessing skrev sin «Hamburgische Drama-

turgie» var det ikke mere nogen Hemmelighed for det øvrige Europa, at Racine's Grækere lignede Ingenting undtagen Franskmænd; man havde endt med i hin Agamemnon's evige Familie at opdage en Mængde forklædte Marquis'er og Marquiser, og det nyttede ikke Noget, at man paa Théâtre français skiftede Costume og siden Talma's Tid lod Grækerne optræde i antike Dragter istedenfor med Paryk, Pudder og Paradekaarde; fra det Øieblik af, da Kritiken vaagnede i Tydskland, blev den franske Opfattelse af Antiken en Gjenstand for den europæiske Spot.

Det er Mme de Staël, som har Æren for i sin Bog «Om Tydskland» at have fortalt Frankrig om den dristige Spotter Lessing der havde vovet at forsøge sit Vid paa selve den store Spottefugl, hans egen Lærer og Mester, Voltaire, et Vid, hvis Braad en personlig Krænkelse gjorde endnu hvassere end sædvanligt. I «Corinna» baner hun Veien herfor, idet hun lader Corinna i Samtaleform gjøre alle de Resultater gjældende overfor Oswald, som det nye Studium af Antiken og «Laokoons» Theorier om Forholdet mellem Poesi og Billedkunst havde hidført i Tydskland.

Ogsaa i dette Land havde en rent fransk Opfattelse gjort sig gjældende, den Anskuelse af Hellenismen, som lægger sig for Dagen i Wieland's fine og letfærdige Romaner, Agathon og Aristippos og i hans tilsvarende Digte Endymion,

Musarion o. s. v., som Mme de Staël i sin Bog om Tydskland dadler. Men den nye Tid oprandt. Det var en fattig tydsk Skolelærer, Winkelmann, som, ledet udelukkende af den reneste og mest originale Begeistring, efter Trængsler og Gjenvordigheder uden Tal skaffede sig frem til Rom, for at kunne studere Antiken, som fremdeles mod sin Overbevisning og trods sine Venners Uvillie antog den katholske Religion for at kunne blive der, og der endelig faldt som Offer for sin Kjærlighed til Kunsten, idet han paa en gruelig Maade blev myrdet af en Skurk, der vilde bemægtige sig hans Samling af kostbare Medailler og ædle Stene. Ham var det, som i en lang Række af Skrifter, ligefra Sendebrevet til den tydske Adel indtil den store Kunsthistorie, aabnede sine Landsmænds Øine for den græske Harmoni. Hans hele Forfattervirksomhed er en stor Hymne til den gjenfundne, gjenopdagede Antik. De, som kjende kans Skrifter vide imidlertid, at Apollo fra Belvedere og den mediceiske Venus i Forening med Laokoons-Gruppen nødvendigvis maatte komme til at staae for ham som Culminationen af den græske Kunst, eftersom intet Kunstværk af den store Stil endnu var opdaget paa den Tid. Hele den germaniske, antikiserende Kunst falder jo nemlig inden Opdagelsen af Venus fra Milo. Selv Thorvaldsen saa den først som gammel. Men trods denne Grundmangel og en Mangfoldighed af historiske

Unøiagtigheder staaer Winkelmann som den, fra hvem det store Pust udgik, som besjælede Lessing, Schiller og Goethe. Lessing følger efter ham med sin Kritik. Udrustet med en kritisk Sands, der søger sin Lige, drager dette beundringsværdigt anlagte Menneske de første Grundrids til en Videnskab om Kunst og Poesi paa Basis af den winkelmannske Kunstanskuelse. Enhver, der er hjemme i Goethe's Levnet, veed, hvilken uhyre Indflydelse disse to Tvillingaander, Winkelmann og Lessing, havde paa hans kunstneriske Opdragelse, og for første Gang bryder den nye Opfattelse af Antiken, storartet og genial som den er, ud i Goethe's lille sprudlende Mesterværk: «Götter, Helden und Wieland». Jeg citerer exempelvis nogle Repliker; Wielands Skygge staaer med Nathuen paa og er lige bleven slaaet flad i Discussionen med Admet og Alceste, da Hercules træder op.

H. Hvor er Wieland?

Der staaer han.

H. Han, naa, han er lille nok, saadan havde jeg netop forestillet mig ham. Er I den Mand, som altid fører Hercules i Munden?

W. (vigende tilbage). Jeg har Intet at gjøre med Jer, Colos.

H. Hvad nu, bliv kun!

W. Jeg formodede at Hercules var en statelig Mand af Middelstørrelse.

H. Af Middelstørrelse jeg?

W. Naar I er Hercules, saa er det ikke Jer, jeg har ment.

H. Det er mit Navn, og deraf er jeg stolt. Jeg veed vel, at naar et Tossehoved ikke kan finde sig nogen passende Bjørn eller Grif til at holde Skjoldet paa sit Skilt, saa tager han en Hercules dertil. Jeg seer nok, at min Guddom aldrig har vist sig for Dig i Drømme.

W. Jeg tilstaaer, det er den første Drøm af den Art, som jeg har.

H. Saa gaa i Dig selv og bed Guderne tilgive Dig Dine Noter til Homer, hvor vi forekomme Dig for store. Det troer jeg, for store.

W. I Sandhed, I ere uhyre store. Jeg havde aldrig imagineret mig saadant Noget.

H. Hvad kan jeg for, at Han har saadan en trangbrystig Imagination. Hvad er det da for en Hercules, om hvilken Han snakker saameget, og hvad kjæmper han for? For Dyden? Hvorledes lyder Devisen? Har Du seet Dyden, Wieland? Jeg har dog seet mig saa temmelig om i Verden, og mig er aldrig saadant Noget mødt.

W. Dyden, for hvilken min Hercules gjør Alt, vover Alt, den kjender I ikke?

H. Dyd! Jeg har for første Gang hørt det Ord hernede af et Par flaue Karle, der ikke kunde forklare mig det.

W. Dertil er jeg ligesaa lidt istand, dog lad os ikke spilde Ord derpaa. Jeg vilde ønske I havde læst mine Digte, saa vilde I finde, at jeg i Grunden selv ikke bryder mig videre om Dyden. Den er en tvetydig Ting.

H. En Uting er den som al Fantasi, der ikke kan bestaae med Verdens Gang. Jeres Dyd forekommer mig som en Centaur. Saalænge den traver omkring for Jeres Indbildning, hvor herlig er den da ikke, hvor kraftig, og naar Billedhuggeren udfører Jer den, hvilken overmenneskelig Form viser sig da ikke! — Men anatomer den og I

finder 4 Lunger, 2 Hjerter og 2 Maver; den døer i Fødselen som et andet Misfoster, eller. rettere sagt, den er aldrig bleven til andensteds end i Eders Hjerner*).

W. Men Dyd maa dog være Noget, den maa dog være nogensteds.

H. Ved min Faders evige Skjæg, hvem har tvivlet derpaa! Hos os boede den i Halvguder og Helte. Mener Du vi levede som Fæ? Vi havde de braveste Karle imellem os.

W. Hvad kalder I brave Karle?

H. En som meddeler Andre hvad han har. Og den Rigeste var den Braveste. Havde han Overflødighed paa Muskelstyrke, saa pryglede han en Anden igjennem, og det forstaaer sig, en ægte Mand giver sig ikke af med de Svagere, kun med sine Lige eller de Stærkere. Og havde han Overflod paa Saft og Kraft, saa skaffede han Kvinderne ligesaamange Børn de maatte ønske, saaledes som jeg selv, der paa en eneste Nat blev Fader til 50 Drengebørn. Og havde Himlen givet en Tredie Gods og Guld fremfor Tusinder, saa aabnede han sine Døre og bød Tusinde velkommen og lod dem nyde med sig.

W. Det Meste deraf bliver i vore Dage regnet for Last.

H. Last, det er atter et deiligt Ord! Netop derved bliver Alting saa halvt hos Jer, at I forestille Jer Dyd og Last som to Extremer, mellem hvilke I vakle, istedenfor at tænke Jer Mellemtilstanden som den positive og den bedste, som Jeres Bønder, Jeres Karle og Piger endnu bestandig gjøre.

W. Lod I Jer mærke med saadanne Meninger i mit

---

*) Man kan ikke negte, at denne naturvidenskabelige Lignelse er i høi Grad uheldig i Hercules's Mund. Resten bøder derpaa.

Aarhundrede. saa vilde man stene Jer. Hvor rædsomt har de ikke forkjætret mig for mine smaa Angreb paa Dyd og Religion.

H. Hvad er der at angribe? Med Heste, Menneskeædere og Drager. med dem har jeg sloges efter Evne, men aldrig med Skyer. de maatte saa have hvad Skikkelse de vilde. Dem overlader en dygtig Mand det til Vindene, som har ført dem sammen, at feie fra hinanden.

W. I er et Umenneske, en Gudsbespotter.

H. Ingenting kan Du forstaae. Din Hercules staaer som en glathaget Pjalt mellem Dyden og Lasten. Havde de to Fruentimmer mødt mig paa Veien, seer Du. saa — den ene under den ene Arm, den anden under den anden — og Marche! afsted havde jeg trukket med dem begge to.

Her har man fra Goethe's første Kraftperiode den nye Opfattelse af Antiken stillet op som Modsætning til Wieland's forfranskede, og man har paa samme Tid hans poetiske Troesbekjendelse, der af de Samtidige blev kaldt den store Hedning. Det er Spinozas Filosofi sat frem som dristig Spøg. Man kan dog ingenlunde sige, at Goethe blev staaende ved denne djærve naturalistiske Opfattelse af Antiken. Da han først havde ladet sin ungdommelige Lidenskab rase ud i «Werther», i «Götz» og i sin begeistrede Afhandling om den gothiske Bygningskunst, vendte han selv med en heftig Reaction Gothiken og Lidenskabeligheden Ryggen, og idet han nu vender tilbage til Grækerne, er det deres Ro og deres Klarhed, Grækenlands simple og sunde Fornuft,

der begeistrer ham. Hvad der hos Grækerne selv var lidenskabeligt, farverigt eller realistisk, skjødes tilside af ham og toges ikke med. Hvad der hos dem var folkeligt, burlesk, effektfuldt blev ligeledes fjernet. Og ud fra denne ensidige, rent winkelmannske Opfattelse af Antiken var det at han frembragte en lang Række af antikiserende Poesier, hvoraf nogle som «Achilleïs» strax af Samtiden betragtedes som abstracte og svage, men hvoraf et enkelt «Ifigenia» med Rette vakte høi Beundring og kan betragtes som Typen for hele den germanisk-gothiske Stammes Reproduction af den græske Aand. Man finder i Thorvaldsens af de samme ledende Ideer beherskede Forhold til Antiken en næsten parallel Bevægelse. I nogle af hans ældste Basreliefs som «Achilles og Briseïs» f. Ex., findes en lignende djærvere Holdning overfor Antiken som den, med hvilken Goethe begyndte, men i alle de senere antikiserende Værker findes ogsaa det samme Ideal af fredelig og dæmpet Harmoni, som afløste den kraftige Tendents.

Den Kreds af Personligheder, under hvis Indflydelse Mme de Staël befandt sig, Cheferne for Tydsklands romantiske Skole, nærede en levende Overbevisning om Ufrugtbarheden af litterære og kunstneriske Forsøg paa at reproducere Antiken. A. W. Schlegel havde fortsat Lessings Kamp mod Frankrigs saakaldte klassiske Poesi og paa dens Bekostning fremdraget Troubadour-

poesien, der ikke søgte nogen Støtte i græsk og latinsk Litteratur. Han stillede sig ligeledes kjøligere til Goethes helleniserende Poesier end til dem, der behandlede mere hjemlige og mere brogede Sujetter. Derfor hedder det i Corinna (I,321), at da Grækernes og Romernes religiøse Følelser og deres aandelige Anlæg i alle Retninger ikke kunne være de samme som vore, saa er det os umuligt at frembringe Noget i deres Aand eller saa at sige opfinde Noget paa deres Terrain. Man havde ikke behøvet den Henvisning til en Afhandling af Fr. Schlegel i «Europa», som er givet i en Anmærkning, for at spore, hvad Inspiration Forfatterinden her har fulgt. Og man troer næsten at læse en romantisk Kritiker, naar man i Værket «Om Tydskland» støder paa følgende Udvikling om samme Thema: «Hvis i vore Dage de skjønne Kunster bleve indskrænkede til de Gamles Simpelhed, vilde vi dog ikke naae til den primitive Kraft, der udmærker dem, og vi vilde gaae glip af det inderlige og sammensatte Følelsesliv, der kun findes hos os. Simpelheden i Kunsten vil hos de Moderne let blive til Kulde og Abstraction, medens den hos de Gamle var fuld af Liv».*)

Jeg troer, at denne Udtalelse rammer det Rette, og at Winkelmanns, Goethes og Thorvald-

*) Mme de Staël: Oeuvres complètes, Tome X 273.

sens Grækenland er omtrent ligesaa ugræsk som Racines; thi medens Racines Stil er for forfinet, for salon- og hofmandsagtig til at være græsk, er Goethes og Thorvaldsens, som falder sammen med Winkelmanns Kunstanskuelse, for udrenset, for vandklar og for kold til at være græsk. Jeg troer, at den Tid vil komme, da man ikke finder Goethes Ifigenia synderlig mere græsk end Racines, da man opdager, at den tydske Ifigenias sædelige Værdighed er ligesaa tydsk, som den franske Ifigenias gratiøse Finhed er fransk, og da man i Thorvaldsens skjønneste antikiserende Værker som hans «Nat» finder ikke en sydlandsk ildfuld, men en mild og nordisk Fantasi.

Man kan da dele Mme de Staëls og Romantikernes Anskuelse, at den antikiserende Stil i moderne Kunst, (dette Product af en Utilbøielighed til at være sig selv, det vil sige moderne, og af en Bestræbelse for at være det Umulige, det vil sige antik) i og for sig er en Urimelighed, der kun kan forstaaes som relativt berettiget Opposition mod den fransk-italienske Barok- og Parykstil uden at man derfor behøver at indvikle sig i den Selvmodsigelse, hvori hun efter Romantikernes Mønster gjør sig skyldig, naar hun tvertimod sin Theori udtaler sig med Varme om Goethes Ifigenia og Thorvaldsens første Værker; thi hun overseer, at overalt hvor det af klassiske Studier udsprungne Værk har faaet et blivende Værd, der

beroer det paa, at Kunstnerens eller Digterens Nationalcharakter og personlige Eiendommelighed har brudt sig Vei gjennem den forfinede og spinklere Atticisme, der er Stilbestræbelsens Resultat.

Hvad der i «Corinna» og Bogen «Om Tydskland» siges mod den uægte Classicitet, er vel nærmest fremgaaet af Reactionen mod det 18de Aarhundredes Aand; men det greb for Frankrigs Vedkommende længere tilbage og ramte tillige de berømte Navne fra det 17de Aarhundrede, fra Ludvig den 14des klassiske Tidsalder, som A. W. Schlegel efter Lessings Mønster havde gjort til Skive for sin Kritik. Paa dette Punkt stod Mme de Staël i Fare for at saare Franskmændenes Nationalstolthed og hun udtrykker sig derfor her kun refererende, bruger al mulig Forsigtighed og tager Forbehold, hvor hun kan. Hun gjør med Rette gjældende, at Aanden i denne Kritik ikke kan kaldes ufransk; thi det er den samme, som raader i Rousseau's Brev imod den franske Musik, den samme Beskyldning for at erstatte Følelsens naturlige Udtryk med en vis pompøs Affectation. Men naar Tydskerne skulde symbolisere den franske Opfattelse af Antiken, saa pegede de hen paa de Malerier, hvor Ludvig den 14de var afmalt, snart som Jupiter, snart som Hercules, nøgen eller med et Løveskind over Skuldrene, men med sin store Allongeparyk paa sit Hoved, og naar Mme de Staël som de fremhæver Tydskernes antike Stil paa den

franskes Bekostning gjør hun dog sine Landsmænd nogen Uret. Thi David's Kunst havde allerede vist, at Franskmændene vare istand til uden fremmed Opfordring at kaste hin Paryk, og naar Alt kom til Alt stode Tydskerne sikkert ikke Grækerne nærmere i deres Kunst end de Franske. Hun lod sig paa dette Punkt skuffe af, at Tydskerne havde havt Winkelmann, der gjenopdagede Antiken, og at de paa hendes Tid frembragte Goethes helleniske Poesi, medens Frankrig derimod havde havt Racine, der gjorde de græske Heroer til Hofmænd, og Voltaire, der betragtede Aristofanes som en Gjøgler. Der er visselig ingen Tvivl om at Tydskerne, hvis Litteratur er saa kritisk, ja hvis Poesi er udsprungen af Kritik og Æsthetik, have forstaaet Grækerne langt bedre end de franske og efterlignet dem i Kraft af denne Forstaaelse. Men man ligner aldrig i ringere Grad en original Natur end naar man efterligner den: Frankrig har en Folkeaand, der som Grækernes aldrig er plump og som har en udpræget Forkjærlighed for Lethed og Elegance, Form og Farve, Lidenskab og dramatisk Liv. Tydskerne ynde Begrændsning og Maal i alle praktiske Foretagender, derimod ynde de hverken at begrændse Tanken eller Fantasien. Derfor triumfere de, hvor den plastiske Form forsvinder: i Metafysik, i lyrisk Poesi og i Musik, men derfor have de ogsaa Hypotheser i deres Videnskab og Formløshed i Kunsten, derfor er

Farverne den svage Side i deres Maleri og Dramet den svage Side i deres Digtekunst. Dem fattes med andre Ord netop de plastiske Evner, som Grækerne besadde i høieste Grad. Er da Frankrig langt fra at være noget Hellas i Kunsten, saa er Tydskland endnu længere derfra; af de græske Guder og Gudinder har det kun formaaet at tilegne sig een, nemlig Pallas Athene, og hende har det givet Briller paa Næsen. Mme de Staël kunde til Schlegel have bemærket, at en Athene med Briller ikke er synderlig smukkere end en Jupiter med Paryk.

XIII.

Den saa længe undertrykte og saa voldeligt forfulgte Bog om Tydskland er det modneste Værk af Mme de Staëls Dannelse og Intelligents. Det er det første af hendes større Skrifter, i hvilket hun fortaber sig saa ganske i Gjenstanden, at hun synes at have glemt sin egen Personlighed. Hun skildrer ikke mere sig selv i dette Værk, hun optræder kun forsaavidt hun meddeler om sine Reiser i Tydskland og gjengiver sine Samtaler med Landets ypperste Mænd — istedenfor et Selvforsvar eller en Apotheose af sit personlige Ideal gav hun her sine Landsmænd Overblikket over en hel ny Verden. Det Sidste, Franskmændene havde erfaret

om Tydsklands Aandsliv, var at der fandtes en Konge i Berlin, som daglig sad tilbords med franske Filosofer og Poeter, som sendte sine middelmaadige franske Vers til Voltaire for at faae dem rettede tilbage, og som ikke anerkjendte Existentsen af nogen tydsk Litteratur. Nu erfarede de, ikke mange Aar efter, at der i dette Land, som deres seirrige Hære netop traadte under Fødder, siden da som ved et Trylleord i Løbet af en eneste Menneskegeneration var skudt en uhyre stor og yderst lærerig Litteratur iveiret, som man endog vovede at stille ved Siden af deres egen, om ikke over den. Og Bogen gav et fuldstændigt, et alsidigt Billede af dette fremmede Aandsliv og denne fremmede Litteratur. Den begyndte med en Skildring af Landets og Byernes udvortes Fysiognomi, den skizzerede Modsætningen mellem Nord- og Sydtydsklands Charakter, mellem Tonen og Sæderne i Wien og Berlin, den indlod sig paa en Fremstilling af den tydske Universitetsdannelse og det nye Liv, Pestalozzis Optræden havde givet Opdragelsen, før den gik over til at meddele en Oversigt over den samtidige tydske Poesi, som for Franskmændene fik dobbelt Anskuelighed ved de mange oversatte Digte og Dramabrudstykker, og Forfatterinden viger end ikke tilbage for at krone sit Værk med et Resumé af den tydske Filosofis hele Udvikling fra Kant og til Schelling.

De Forestillinger om Tydskernes Naivetet, Godlidenhed og Ligefremhed, der lige til Aaret 1870 vare de herskende i Frankrig, skyldes Mme de Staëls Bog. Hun lærte selv det Folk, som under hele Trediveaarskrigen, ja endnu under Frederik den Stores Regjering havde bragt Europa til at drøne af Gjenlyden fra dets Vaabenbrag, at kjende i en Periode, hvor det netop i politisk og militær Henseende var svækket og fornedret, og sluttede deraf til Folkets fredelige og idylliske Charakter. Det forekom hende som om Kakkelovnsvarmen, Øllet og Tobakken dannede en egen tung og dump Atmosfære om dette Folk, og hun søgte dets Styrke udelukkende i dets moralske Alvor og intellectuelle Uafhængighed.

Hun bliver ikke træt af at lovprise de tydske Mænds Retskaffenhed og Sanddruhed og kun nu og da giver hun et Vink om deres jævnlige Mangel paa Finhed og Takt. Man føler, at deres Samtaler tidt har trættet hende; men hun giver Selskabslivets og Sprogets Tilstand Skylden: Det er umuligt at udtrykke sig epigrammatisk i et Sprog, hvor Meningen oftest først bliver tydelig ved Sætningens Slutning, hvor derfor de Afbrydelser, der give Conversationen Liv, næsten umuliggjøres og hvor ovenikjøbet Pointen tidt ikke lader sig opbevare til Sætningens sidste Ord. Det er, mener hun, naturligt, at mangen Samtale kjeder den Fremmede i et Selskab, hvor Tilhørerne ere saa taalmodige

og gjøre saa faa Fordringer, at Ingen nærer den Frygt for at trætte, der forhindrer Vidtløftighed og Gjentagelser. Selve den Vane, atter og atter at maatte gjentage en nok saa ubetydelig og nok saa lang Titel gjør endelig nodvendigvis Underholdningen slæbende og formel.

De tydske Kvinder skildrer hun med Varme, men ikke uden Lune paa følgende Maade:

De have en ganske særegen Tiltrækning, en rørende Klang i Stemmen, blond Haar, en blændende Hudfarve; de ere beskedne, men mindre frygtsomme end Englænderinderne; man seer, at de mindre hyppigt have truffet Mænd, der vare dem overlegne. De søge at behage ved deres Følelse, at interessere ved deres Indbildningskraft, de ere fortrolige med Poesiens og de skjønne Kunsters Sprog. De coquettere med deres Begeistring, som de franske Kvinder med deres Vid og deres Aand. Den fuldkomne Redelighed, der udmærker Tydskernes Charakter, gjør Kjærligheden mindre farlig for Kvindernes Lykke, og maaskee nærme de sig denne Følelse med mere Tillid, fordi man har beklædt den med romantiske Farver for dem og fordi Ringeagt og Utroskab der er mindre at befrygte end andensteds. Kjærligheden er en Religion i Tydskland, men en poetisk Religion, der kun altfor gjerne tillader Alt hvad Hjertet kan undskylde.

«Man kan med Grund opholde sig over nogle

tydske Kvinders Latterligheder, idet de uophørligt ophidse og exaltere sig indtil det Affecterte, saa at deres sødladne Udtalelser udslette Alt, hvad en Charakter kan have af Udpræget og af Skarpt (de piquant et de prononcé). De ere ikke frimodige som de franske Kvinder, men de ere derfor ikke falske, kun formaae de hverken at see eller at bedømme Noget med Sandhed, de mangle al Virkelighedssands og de virkelige Begivenheder passere forbi deres Øine som et Fantasmagori. Naar de nu og da ere letsindige, saa bevare de endnu et Skjær af den Sentimentalitet, som holdes i Ære i deres Land. En tydsk Dame sagde til mig med et melancholsk Udtryk: «Jeg veed ikke hvori det ligger, men de Fraværende svinde ligesom bort af min Erindring.» En fransk Pige vilde have udtrykt den samme Tanke mere muntert, men Meningen vilde have været den samme.

«Deres omhyggelige Opdragelse og deres naturlige Sjælerenhed gjør det Herredømme, de udøve, let og blidt. Ikke desmindre træffer man sjeldent hos tydske Kvinder den aandelige Hurtighed, der besjæler en Samtale og sætter Ideer i Bevægelse.»

Indtrykket af det tydske Aandsliv maatte nødvendigvis gribe Mme de Staël mægtigt. I hendes Fædreland var Alt forstenet i Regler og Vedtægter; der droges en udlevet Poesi og Filosofi

med Døden, og her var Alt i Gjæring, Alt i ny Bevægelse, livfuldt og haabefuldt.

Den første Contrast til fransk Aand og Væsen, som slog hende, var denne: I Frankrig var det Herredømme, Samfundet udøvede, absolut; det franske Folk var af Naturen saa sociabelt, at Enhver til enhver Tid følte sig forpligtet til at handle som de andre, tænke som de andre, skrive som de andre, digte som de andre og for de andre; man havde i Frankrig i 1789 formaaet at forplante Revolutionen fra District til District blot ved at sende en Stafet med den Meddelelse, at den nærmeste Landsby havde grebet til Vaaben. I Tydskland derimod var der intet Samfund; der var ingen almindeligt antagne Regler for Opførsel, ingen Tilbøielighed til at efterligne Næsten, ingen tyranniske Love for Sprogets Behandling eller Poesiens Tilsnit. Enhver skrev som han lystede, for sin egen Tilfredsstillelses Skyld og tænkte kun lidet paa den Læseverden, om hvem alle den franske Skribents Tanker dreiede sig; i Tydskland skabte Forfatteren sig sit Publicum, medens i Frankrig Publicum formede Forfatterne efter den herskende Smag. Det Herredømme, som i hendes Fædreland Samfundsopinionen udøvede, formaaede her den Enkeltes Tanke at vinde; thi medens i Frankrig en Filosof var en Selskabsmand, der især lagde Vægt paa en klar og indtagende Sprogform, havde man i Tydskand seet en ensom Tænker, som levede helt udenfor

Culturens Baner, oppe i Königsberg, omforme hele sin Samtids Dannelse med et Par tykke Bøger, skrevne i en næsten uforstaaelig metafysisk Mundart. En Kvinde, der hele sit Liv igjennem havde sukket under en borneret Samfundsaands Tryk, kunde ikke andet end føle Begeistring ved dette Skuespil.

Den anden Contrast til det franske Aandsliv, som slog Mme de Staël under Studiet af den opblomstrende tydske Litteratur, var den fremherskende Idealisme. Den Filosofi, som i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede havde været den ene dominerende i Frankrig, var en saadan, der udledede alle de menneskelige Forestillinger og Tanker af Sandseindtryk, altsaa fremstillede den menneskelige Aand som afhængig af og betinget af den den omgivende Verden. Til at bedømme denne Læres Væsen og Rækkevidde var Mme de Staël factisk ikke istand; men som et ægte Barn af det nyfødte Aarhundrede afskyede hun den. Hun bedømte den som Kvinde snarere med Hjertet end med Forstanden og udledede af den al den Materialisme, hun havde fundet i Sæderne, og al den Underkastelse under Magten, hun havde fundet hos Individerne i Frankrig. Hun satte Condillacs Sensualisme i Forbindelse med Helvetius's Interessemoral, og hun mente at ingen Lære var mere skikket til at lamme Sjælens begeistrede Opsving end denne Theori, som grundede det Gode paa den

velforstaaede Interesse. Med hvilken Henrykkelse saa hun ikke en modsat Lære almindelig anerkjendt i Tydskland; Kants og Fichtes Pligtlære, Schillers idealistiske Pathos forkyndte jo netop den Aandens Souverænitet, som hun hele sit Liv igjennem havde troet paa. Disse store Tænkere beviste den jo, denne begeistrede Digter godtgjorde jo i ethvert af sine Digte Aandens Uafhængighed af Sandseverdenen, dens Evne til at hæve sig over den, beherske den, omforme den. Hvor talte disse Mænd ud af hendes Hjerte! Og i sin Beundring for disse Lærdomme, for Tydsklands Idealisme og Enthousiasme var det, at hun gav sig til at skrive sin Bog «De l'Allemagne», som Tacitus i sin Tid havde skrevet sin Bog «De Germania», for at vise sine Landsmænd et stort Exempel paa sædelig Renhed og aandelig Friskhed.

Hun havde altid anseet Begeistringen for den frelsende Magt. Hun havde i Corinna sagt, at hun kun kjendte to virkelig adskilte Klasser af Mennesker, den, som føler Begeistring, og den, som ringeagter Begeistring. Det har forekommet hende, som havde hun i Datidens Tydskland fundet selve Begeistringens Fædreland, det Land hvor den var Religion og hvor den fremfor noget andet Sted paa Jorden blev holdt i Ære. Derfor ender hun ogsaa sit Værk med et Afsnit om Enthousiasmen. Men denne Tro paa Begeistringen, paa Indbildningskraften og Aandens active Virken for-

ledede hende til mange overilede og indskrænkede Domme. I sin Glæde over den filosofiske Idealisme i Tydskland behandler hun den empiriske Naturvidenskab med den mest naive Overlegenhed: Den fører, mener hun, til Intet uden til en mechanisk Opdyngen af Facta. Naturfilosofien derimod, der har gjort den Opdagelse, at Menneskeaanden kan udlede alle Videnskaber a priori af sig selv, at Universet med andre Ord er dannet efter den menneskelige Aand som Forbillede, synes hende salomonisk Visdom. «Det er en skjøn Anskuelse, siger hun, der stræber at finde Ligheden mellem den menneskelige Aands Love og Naturens Love og der betragter den legemlige Verden som et Billede paa den moralske Verden.» I sin Glæde over denne Læres Skjønhed har hun manglet Blik for, hvor usand den var og hvor ufrugtbar den snart vilde vise sig at være. Hun roser Franz Baader og Steffens paa de største engelske Fysikeres Bekostning. Hun har efter sine romantiske Venners Mønster et venligt Ord tilovers for Astrologien og Clairvoyancen, kort sagt for ethvert Fænomen, der taler til Fordel for Spiritualismen.

Allerede mange Aar før havde en fransk Brochure, der blev skrevet imod hende, havt Titlen L'Antiromantique, nu var det romantiske Hang blevet stærkere og stærkere udpræget hos hende. Spiritualismen som saadan syntes hende det Gode, det Skjønne, det Sande i Kunsten som i Filosofien.

Deri ligger det, at hun paa een Gang er altfor overbærende mod den fremstræbende romantiske Skoles Misfostre, særlig hendes Omgangsven Zacharias Werners Dramer, og temmelig desorienteret overfor Goethe, hvis Storhed snarere foruroliger end henrykker hende og hvem hun snart undskylder, snart refererer med den Tilføielse, at hun ikke vil forsvare Aanden i hans Værker. Hun indleder sin Prosaoversættelse af «Bruden fra Corinth» med de Ord: «Jeg vil visselig paa ingen Maade forsvare hverken Tendentsen i dette Digt eller Digtet selv, men det synes mig, at man ikke kan andet end føle sig slaaet af dets fantastiske Kraft,» og hun slutter sit iøvrigt vellykkede Referat af Fausts første Del med disse Ord: «Dramet Faust er visselig ikke noget Mønster. Hvad enten man betragter det som Product af et poetisk Raseri eller af en forstandig Blaserthed. saa er det at ønske, at slige Frembringelser ikke gjentage sig» og hun tilføier kun som Modvægt en Bemærkning om Goethes Geni og Digtets Tankerigdom. Saa uimodstaaeligt førtes selv en Aand som hendes af Tidsstrømningen i hendes Fædreland og den religiøse Reaction, den bragte med sig. Kun for Idealismen i Tydskland havde hun Blik og Sympathi, den tydske Pantheisme hverken følte eller forstod hun; den ængstede hende, og den kjække Opdageraand, som havde vovet Springet ned i saa

mange Dybder, trak sig steilende og sky tilbage fra den.

Og dog laa her Nøglen til den hele nyere Udvikling i Tydskland. Spinozas Filosofi havde uden at Samtiden forstod det ligget bagved Lessings hele glimrende Feide mod Orthodoxien; men umiddelbart efter hans Død havde Læseverdenen en dobbelt Overraskelse: af Striden mellem Mendelssohn og Jacobi fremgik det Forfærdelige, at Lessing havde levet og var død som Spinozist, og samtidigt viste det sig, at selv Jacobi var af den Mening, at al gjennemført Filosofi nødvendigvis maatte føre til Spinozisme og Pantheisme. Han søgte at redde sig selv derfra ved at anvise Erkjendelsen en anden Vei end Demonstrationen, nemlig den umiddelbare Vished gjennem Følelsen. Men Pantheismen laa fra nu af i Luften, og fra det Øieblik af, da Goethe efter sin første Læsning af Spinoza, betaget og henrevet, betegner sig som Spinozist, og det for ingensinde mere sit lange Liv igjennem at blive Spinoza utro, fra dette Øieblik af er Pantheismen sat paa Tronen i den tydske Litteratur og under et Chor af de skjønneste Poesier, under en Illumination af filosofiske Tanker, der i den nyere Tid aldrig før var seet saa glimrende og saa rig, feirer nu denne den nye Tids Aand i Tydskland sin Formæling med Antikens paany tillivekaldte Skjønhed, ligesom Faust i Tidsalderens berømteste Dig-

terværk høitideligholder sit Bryllup med Helena, der i Digtet staaer som den græske Oldtids Symbol.

Den store hedenske Renaissance, der i Italien var bleven indvarslet af Aander som Leonardo og Giordano Bruno, i England af Aander som Shakspeare og Bacon, kommer nu til Tydskland, og den nye Aandsretning finder Næring i den af Winkelmann og Lessing fremkaldte Begeistring for den græsk-hedenske Oldtid. Schiller skriver «Die Götter Griechenlands», Goethe «Die Diana der Epheser» og «Die Braut von Corinth». Da Grækenland var gaaet tilgrunde, hørte hin Skipper, der en Nat seilede langs de græske Kyster, det Raab lyde ud fra Strandbreddens Skove: «Den gamle Pan er død.» Men nei, den gamle Pan var ikke død, han slumrede kun. Og han vaagnede op i Italien under Renaissancetiden, han blev anerkjendt og hyldet som den levende Gud i Schellings, i Goethes, i Hegels Tydskland.

Ja den nye tydske Aand viste sig endnu mere pantheistisk end den antike. Naar den antike Græker stod ved et pragtfuldt Vandfald, som f. Ex. det ved Tibur i Nærheden af Rom, da personliggjorde han hvad han saa. Hans Øie drog Konturer af skjønne, nøgne Kvinder, Stedets Nymfer, i Cascadens faldende Strømme, Skumstøvet var deres flagrende Haar, han hørte deres overgivne Pladsken og Latter i Vandets Rislen

og i den hvirvlende Lyd af Skummet, der sprøitede imod Klippen. Med andre Ord: den antike Betragter personliggjorde den upersonlige Natur. Den antike Digter forstod ikke Naturen, hans egen Personlighed var ham altfor stærkt iveien, den afspeilede sig overalt for hans Øie. Han saae ikke andet for sig end Personer.

Lige omvendt en stor moderne Digter som Goethe eller Tieck, hos hvem det hele Følelsesliv er pantheistisk. Han upersonliggjør bestandig sit eget Jeg for at forstaae Naturen. Overfor Vandfaldet sprænger han sit snevre Selv. Han føler sig glide, falde, omhvirvles med disse skummende Vande. Hans Væsen strømmer ud af Jegets snevre Skranker eller Ring og flyder bort med disse Strømme. Hans elastiske Bevidsthed udvider sig, han optager den ubevidste Natur i sit Væsen, han glemmer sig selv over hvad han seer, ligesom den, der hører en Symfoni, gaaer op og forsvinder i det han hører. Og saaledes overalt. Som hans Væsen strømmer med Bølgerne, saaledes flyver og klager det med Vinden, seiler med Maanen over Himlen, føler sig som Et med det formløse Alliv.

Det var denne Pantheisme som Goethe hævdede i det bidende Epigram:

Was soll mir eure Hohn
Ueber das All und Eine?
Der Professor ist eine Person.
Gott ist keine.

Det var denne Pantheisme, som han udfoldede i Faust, og som ligger saa dybt i den tydske Natur, at selv den romantiske Skole, der reagerer imod den antike Renaissance, tiltrods for sine katholske Tendentser er ligesaa pantheistisk som Hölderlin og Goethe. Pantheismen er her den Understrøm, som bryder sig sin ustandselige Bane midt imellem alle de Diger og Sten, som ophobes paa dens Vei.

Mme de Staël havde ikke Øie for dette. Hun var af sin Omgangskreds revet ind med i den Bevægelse, som foregik paa Overfladen, saa og følte kun den. Og denne Bevægelse var den romantiske Reaction.

Den saa yderligt gaaende og i Virkeligheden for en moderne Germaner saa lidet naturlige Tilbøielighed til at være antik og klassisk, havde fremkaldt en heftig Modbevægelse. Goethe og Schiller vare tilsidst gaaede saavidt i deres bestandig stærkere og strengere Fastholden ved det antike Kunstideal, at de begge endte med gjennem Kjærligheden til den strenge, regelmæssige Kunstform at gjøre et Skridt henimod den Skole, mod hvilken de selv først havde reist Opposition, nemlig den klassiske Tragoedie i Frankrig. Goethe havde oversat Voltaire's «Mahomet», Schiller Racines «Fædra», og saaledes havde gjennem disse to største tydske Digteres Stræben Opfattelserne af det Klassiske i Frankrig og Tydskland sluttet

Alliance med hinanden. Men dette Forbund maatte nødvendigvis give Signalet til Modstand. Antiken var saa streng, man længtes efter noget Farvet og Broget; Antiken var saa plastisk, man længtes efter noget Inderligt og Musikalsk; Antiken var saa græsk, saa kold, saa fremmed, hvem kunde udholde at læse Goethes «Achilleïs» eller Schillers «Die Braut von Messina» med dens høitidelige, antike Chor! Havde man da ikke selv en Fortid? Man længtes efter noget Hjemligt, efter noget Tydsk. Antiken var saa aristokratisk, og man havde drevet sit Sværmeri for det Klassiske saa vidt, at man paany havde bragt den gamle Hofpoesi fra Ludvig den 14des Tid til Ære, men burde Kunsten ikke være for alle Klasser, burde den ikke sammensmelte Høie og Ringe? Man vilde have noget Enfoldigt, noget Folkeligt. Den klassiske Bestræbelse var endelig saa ædru: Lessings lyse Fornuftreligion var i Boghandler Nicolais Hænder bleven til den samme flade Forstandsrationalisme som i Slutningen af det forrige Aarhundrede slog saa godt an her i Danmark, Goethes Pantheisme kunde ikke varme Massernes Hjerte, Schillers «Die Sendung Moses» maatte jo være enhver Troende en Forargelse, og «poetisk» var jo endelig, naar Alt kom til Alt, ikke det Samme som «ædru»; man vilde sværme, man vilde beruses og begeistres, man vilde paany troe som et Barn, føle en Ridders Sværmeri og

en Munks Ekstase, man vilde rase poetisk, man vilde drømme melodisk, man vilde bade sig i Maaneskin og mystisk fornemme Aandernes Svæven i Mælkeveien. Man vilde høre Græsset groe og forstaae hvad Fuglene sagde. Dybt ind i Maaneskinsnatten, dybt ind i Skovensomheden vilde man gaae.

Man vilde have noget Enfoldigt; man var træt af Oldtidens Cultur og fordybede sig i Middelalderens rige, og saalænge forsømte fantastiske Verden. Et levende Hang til det Fantastiske og Vidunderlige bemægtiger sig Sjælene, og Mythe og Eventyr blive fra nu af de kanoniske Arter.*) Alle de gamle Folkeeventyr og Legender samles, friskes op paany og efterdigtes ofte saa fortræffeligt som af den nye Skoles første Digter Tieck i «Der blonde Ekbert» eller i «Historien om den skjønne Magelone og Grev Peter af Provence», men ogsaa ofte med en barnagtig Forgudelse af det formentlig poetiske Indhold i overtroiske Forestillinger, der kun havde et rent videnskabeligt Værd som forvanskede Levninger af Oldtidsmyther. Novalis varslede i et begeistret Digt om den Tid, da man ikke mere vilde troe i abstracte Videnskaber at have Løsningen af Livets Gaade, da man i Eventyr og Digte vilde finde Forklaringen

---

*) See G. Brandes: Kritiker og Portraiter om H. C. Andersen.

af den evige Verdenshistorie, — da vilde «alt det forkerte Væsen» svinde bort for et hemmeligt Ord. «Alt det forkerte Væsen» — det samme, den franske Revolution med sine dumdristige Tanker havde villet afskaffe gjennem blodige Omvæltninger og Krige, det skulde nu svinde som i Drømmen, som i Eventyret for et Ord, saasnart blot Menneskene bleve til Børn igjen. Man indbildte sig at man vilde være hjulpen, naar man istedenfor hine Ideer, der lugtede af Krudt og Blod, havde faaet Ideer, der lugtede af Ammestuen.

Man vilde fremdeles have noget Folkeligt. Man lagde Spirerne til den folkelige Bevægelse, der hos os f. Ex. gaaer ud fra Grundtvig, efter at han som saa mange andre havde modtaget et stærkt Indtryk af den ungdommelige og poetiske Begeistring, hvormed den af Steffens forplantedes hertillands og hvormed den henrev Ungdommen paa en Tid, da der endnu fandtes en Ungdom i Danmark. Med Rette følte man Sorg over den dybe Kløft, Fortroppens altfor raske Fremadskriden og de mindst begunstigede Klassers Udespærring fra al høiere Dannelse har afstedkommet mellem de Dannede og de Udannede, og med Rette opfordrede man Videnskabsmanden og Kunstneren til at iklæde sine Tanker og Følelser den simpleste, den lettest fattelige Form. Men Bevægelsen kom hurtigt paa Afveie, da man indlod sig paa det afsindige Foretagende at vilde kalde Avantgarden tilbage

for ikke at overanstrenge Efternølerne ja næsten ønskede den hugget ned for at have hele Hæren samlet.

Da man opgav Handlingens Drivfjæder, Troen paa Fremskridtet, opstod i Dramaet Skjæbnetragoedierne med deres fatalistiske Taabeligheder og fjantede Overtro. I Werners Tragoedie «Den 24de Februar» minder Alt Heltinden om en udtalt Forbandelse og en gammel Brøde, naar det blot skeer paa Aarsdagen derfor, den ulykkelige 24de Februar. Det gaaer saa vidt, at da paa den Dag en Høne bliver slagtet, udraaber hun: «Den skreg mig imøde, Hønen, som en Forbandelse, den mindede mig om min Fader, da han laa rallende i Døden» — og dette Stykke roser den fine, smagfulde Forfatterinde af Bogen om Tydskland. De dramatiske Satirer antoge af forceret Naivetet Marionetspillenes Tone (endog hos os betegner Heiberg sine første Stykker som Marionetspil); man blev mere og mere barnlig; af Frygt for Salonen eller Selskabssalen, der regjerede i det 18de Aarhundrede, tyede man til Børne- og Ammestuen.

Skolens Førere vare fødte Protestanter, men deres Retning mod Middelalderen og dens fromme Naivetet medførte nødvendigvis en Tendents mod Katholicismen. I den Sammenligning mellem antikiserende og folkelig Kunst, som Fr. Schlegel havde anstillet i «Europa» og som Mme de Staël

baade i Corinna og i Bogen om Tydskland støtter sig til, hed det efter en Paavisning af at Geniet umuligt kunde bevare sin Svingkraft under et Arbeide med Æmner, som der udfordredes Hukommelsesværk og Lærdom til at tumle: «Saaledes er det ikke ved de Sujetter, der tilhøre vor egen Religion. Kunstnerne have overfor disse Æmner en personlig Inspiration; de føle, hvad de male og de male hvad de have seet. Livet selv tjener dem da til Model, naar de ville fremstille Livet, medens de, naar de forsøge paa at hensætte sig i Oldtiden, maae frembringe deres Værker ikke efter det Liv, de see, men efter Bøger og Statuer.» Sofismen skjuler sig i Ordene «vor egen Religion»; thi hvilken var «vor egen Religion»? Protestantismen havde udviklet sig til en idealistisk Filosofi, der længst havde gjort fælles Sag med Revolutionen. I Aaret 1795 vare to unge Mennesker, hvis Navne senere skulde blive verdensberømte, gaaede ud paa en ensom Mark og havde i naiv Begeistring over Revolutionen plantet et Frihedstræ. Det var Schelling og Hegel. Man gik da tilbage til Katholicismen. Men den italienske Katholicisme var endnu altfor klassisk, altfor antikt besjælet. En stor lys Kirke som St. Peter i Rom var altfor lidt mystisk, altfor egnet til, som Lamartine har sagt det, naar engang al positiv Religion er forsvunden fra Europa, vedblivende at være Menneskehedens

Tempel. I Italien følte man sig kun beslægtet med det prærafaeliske Maleri, i Spanien fandt man en beslægtet Digter i Calderon, med hvis mystiske Andagt den først udbasunede Shakspeares Frisind og Realisme snart ikke mere kunde sammenlignes. Selv Heiberg sætter Calderon over Shakspeare. Ellers dyrkede man overalt og i alle Kunster Gothiken. Albrecht Dürer blev med sin folkelige Tydskhed og naive Trohjertethed, men især formedelst sin Mystik, sine Hjorte med Kors mellem Takkerne og alt sit symbolske Krimskrams kanoniseret af de tydske Romantikere, og selv hos os paastode Oehlenschläger og hans Søster at kunne see meget Mere i Albrecht Dürer end andre Mennesker kunde finde. Smitten var saa stærk at selv Gulnares, Alis og Gulhyndis Digter indbildte sig at sværme for Mystiken.

Under den lidenskabelige Stræben bort fra den græsk-romerske Oldtid var imidlertid Fr. Schlegel kommen til at udføre sin eneste sande, men denne Gang ogsaa store, videnskabelige Bedrift; han grundede Sanskritstudiet og aabnede dermed den europæiske Cultur en hel ny Bane. Han lagde Grundvolden først til een hel ny Filologi, der udviklede sig parallelt med den klassiske som indisk-østerlandsk, dernæst til en anden hel ny Filologi, der medomfattede den klassiske: den sammenlignende Sprogvidenskab, Filologien som Naturvidenskab.

Foreløbigt blev Hinduens Ørkesløshed Idealet: det contemplative, det rent vegetative Liv. Det er dette Ideal, som forherliges i Schlegel's «Lucinde», ligesom det senere, da det tilegnes af den romantiske Skole i Frankrig, varieres i Théophile Gautier's «Fortunio». Det er det, som skimtes i Oehlenschlägers geniale Lediggjænger Aladdin, og det er dette Ideal, som bestandig foresvæver Æsthetikeren i «Enten-Eller», dette ægte Product af den romantiske Skole, der, som Kierkegaard selv, er opfødt med Læsning af Tydsklands romantiske Digtere, og der siger saaledes: «Min Tid deler jeg saaledes, den halve Tid sover jeg, den anden halve drømmer jeg. Naar jeg sover, drømmer jeg aldrig, thi at sove er den høieste Genialitet.»

Goethe havde som Olding tyet fra Nuets Larm til Orienten og havde skrevet sit «vestøstlige Divan». Romantikerne fulgte kun hans Spor. Men snart fik deres Lære en egentlig filosofisk Grundvold ved Schelling, hvem Indtrykket af Franskmændenes religiøse og politiske Udskeielser havde skræmmet og omvendt. Som Goethe var flygtet til det fjerne Østerland, saaledes flygtede Schelling fra den forstyrrende Yderverden til den fjerneste Fortid og fandt der Sandhedens og Livets Kilder. I Modsætning til Oplysningsperiodens Mening, at Menneskeheden langsomt havde arbeidet sig fremad og opad fra Barbari til Cultur, fra

Instinct til Fornuft, erklærede han Menneskeheden for sunken, det vil sige sunken fra en Tilstand af høiere Dannelse, i hvilken den nød en Opdragelse, som foretoges af høiere Væsener, af en Aandeslægt. Saa skete der et Fald, og i den faldne Periode viste der sig kun faa saadanne Lærere, høiere Væsener, Profeter, Genier som Schelling selv, der arbeidede paa hint fuldkomne Livs Gjenoprettelse. Vi Nulevende vide, at Videnskaben har givet Revolutionsmændene Ret og Schelling Uret; vi, som leve i Charles Darwin's Tidsalder, antage ikke mere Muligheden af en oprindelig paradisisk Tilstand og et Fald. Der er ingen Tvivl om at Darwin's Lære vil slaae den orthodoxe Moral til Jorden, ganske som Copernicus's Lære slog den orthodoxe Dogmatik til Jorden; som Copernicus's System berøvede det orthodoxe Himmerig sit fysiske Sted, saaledes vil engang Darwin's Lære berøve det orthodoxe Paradis sit.

Men dette var dengang ikke erkjendt, og Schelling viste tilbage til Urverdenen, hvor Sagnene om Guder og Halvguder syntes ham historiske Kjendsgjerninger, og saaledes kom han da til at prise Mythologien som det største af alle Kunstværker, der var modtageligt for en uendelig Udlægning, og en uendelig Udlægning vil sige en vilkaarlig. Man har her i Spiren den hele Grundtvigske Mythefortolkning med dens uvidenskabelige og upaalidelige Behandling af Mytherne.

Men Bortvendelsen fra Samfundsinteresserne finder et endnu bestemtere Udtryk i Schellings Fordybelse i Naturen. Ligesom det efter Mystikernes Forestilling var Guds Imagination, som tænkende skabte Verden, saaledes var det for Schelling alene den tilsvarende Kraft i Mennesket, som formaaede at give Menneskets aandelige Frembringelser ideal Virkelighed.

Det er da denne væsentlig æsthetiske Kraft, den saakaldte intellectuelle Anskuelse, det vil nærmest sige den efter Fornuftlove virkende fuldstændige Fantasi, om hvilken Schelling, der her øiensynligt er under Indflydelse af Tidens æsthetiske Kritik, paastaaer og hævder, at den alene baner Vei til Filosofi, Vei til Indsigt i Identiteten af det Ideelle og det Reelle. Ja, selve denne intellectuelle Anskuelse var ikke blot Veien, den var Maalet. Og denne Sammenblanding af Redskabet og Værket betegner Indtrædelsen af en total, en almindelig Forvirring i den romantiske Poesi og Videnskab, idet Videnskaben snart drives med Kunstens Midler, saa man fantaserer i Hypotheser istedenfor at forske, snart omvendt Poesien og Kunsten drives med Filosofiens og Religionens Midler, saa Digterværkerne blive rimet Speculation, hvis Helte ere bestøvlede Ideer, og Kunstværkerne forgjæves søge at dække Mangelen paa legemlig Form med den katholske Andagts og Kjærligheds Kaabe. Man indbildte sig ,at denne nye Naturfilo-

sofi for evigt skulde gjøre alt Erfaringsstudium af Naturen overflødigt, men vi, som leve i en Tidsalder, hvor den empiriske Naturforskning har forvandlet Jordens Udseende og beriget Menneskelivet gjennem Opdagelser og Opfindelser uden Mage, vi, som have seet Naturfilosofiens uendelige Afmagt, vi vide, at de reactionære Tendentser ogsaa her førte til Nederlag, og at Livet selv paatog sig at gjendrive Vildfarelsen. Men hvad der i denne Theori for os især har Betydning og Interesse, det er den kraftige Hævden af den guddommelige Fantasi som Skabningens Kilde og af den menneskelige Fantasi som Kilden til al kunstnerisk Frembringen; thi her staae vi ved Modertanken til Aladdin, her føle vi med Haanden det Hjerteslag, som driver Blodet helt ud i den Extremitet af det store germanisk-gothiske Legeme, som i Aaret 1803 betegnedes ved Navnet Kjøbenhavn.

I hvilken Grad alle de nye Anskuelser maatte gribe Oehlenschläger, er let at forstaae. Romantikerne anpriste Fantasien over Alt i Verden, den var den høieste, den egentlig guddommelige Gave. Hvem kunde dette gribe som ham, hvis Evne netop var den sprudlende Fantasi, der afløste Baggesens og det 18de Aarhundredes Evne til Conversationen. Romantikerne priste Mytheverdenen som den høieste, den ægte. Der sad nu netop han med en hel ny Mytheverden, som med en

Skat, der blot behøvede at hæves. Fr. Schlegel og Novalis havde istemmet: Vi maa finde en ny Mythologi, der for os kan være det samme som den antike for Grækere og Romere. Men de søgte forgjæves eller fandt kun Katholicismens gamle Myther. Han alene behøvede ikke at søge, han alene sad inde med Skatten, ham faldt Appelsinen ned i hans Turban. Romantikerne troede paa en høiere Fortidstilstand, hvorfra Slægten var sunken; og overfor ham stod netop et Folk, hvis Fortid langt overstraalede dets Nutid, som ønskede at glemme denne mørke Nutid, og hvis Trang det var at see sig selv forherliget gjennem Forherligelsen af sine Barndomsdrømme og sin Ungdoms Bedrifter. Saaledes forklares det, hvorledes der kun udfordredes et Ord af Steffens for til Overraskelse for denne og alle Andre at løse Fortryllelsen, som bandt hans Tunge.

En sund, god Side af Skolens Bestræbelser, var overhovedet den, som gik ud paa at udvide den snevre Kreds af Æmner, som de antike Stoffer afgav, og at udvide Blikket saavel for det Eiendommelige hos de fremmede moderne Folk som for den egne Nations charakteristiske Særpræg. Saaledes blev Skolen patriotisk, og patriotisk i alle Lande. Men iøvrigt opstod allerede nu i Tydskland den samme Tilbøielighed til Udflugter ind i fremmede Lande, som senere greb den franske Romantik under Victor Hugo. Forgjæn-

geren var Herder med sin beundringsværdige Sands for de forskjellige Folkeaanders Producter. A. W. Schlegels kritiske og oversættende Virksomhed fulgte. Hans berømte Forelæsninger over den dramatiske Litteratur, der fremkomme umiddelbart før de Allieredes Indmarche i Paris, forklare det græske, engelske og spanske Theater, men indeholde de bitreste og voldsomste Angreb paa den franske Smag og det franske Drama; han nøies ikke med at angribe Tragikerne; selv Molière behandler han med plump og uforstandig Ringeagt. Det er interessant at sammenligne denne Bog med dens samtidige Modstykke Mme de Staëls «De l'Allemagne». Schlegel er ligesaa misforstaaende og hadefuld overfor Frankrig som hun er forstaaende og sympathetisk overfor Tydskland. Til Gjengjæld forklarer han med fin og dyb Sympathi saavel Shakspeare som navnlig den af ham selv opdagede Calderon for sine Landsmænd. Hans Opfattelse af disse Digtere har imidlertid een stor Mangel ved Siden af eet stort Fortrin.

Fortrinet er det, at Alt kommer til sin Ret, hver mindste Eiendommelighed. Da han senere udfører sine fuldendt mesterlige Oversættelser af mange Shakspearske og nogle Calderonske Stykker, føler man hvilke Fremskridt Forstaaelsen af fremmed Poesi har gjort, siden Schiller i sin Oversættelse af Macbeth tilskar Stykket efter anti-

kiserende Fordomme og skar alt det Realistiske og Djærve bort.

Mangelen er hos Schlegel den samme som hos hele Skolen, den samme, der hos os i Danmark fra Skolen af strækker sig udover den følgende Tid, den, at Opfattelsen af Poesien bestandig er stemplet af germanisk Ensidighed, er i den Grad æsthetisk-metafysisk, at den empirisk-historiske Opfattelse fortrænges og ikke kan komme til sin Ret: Man har det ene absolute Mønster efter det andet. Som Grækerne og Aristoteles havde været ansete for de absolute Mønstre i Frankrig, saaledes blev nu f. Ex. Shakspeare det absolute Mønster i Poesi eller (som hos os i Kierkegaards «Enten-Eller») Mozart det absolute Mønster i Musik. Den historisk-paalidelige Opfattelse, der i sin empiriske Ædruelighed ingen absolute Mønstre kjender, skydes aldeles tilside. Ethvert Værk bliver Type, Type paa en Digtart, en incarneret Kategori. Saaledes er f. Ex. hos os for Heiberg St. Hansaftensspil «den fuldkomneste Realisation af det umiddelbare Drama i lyrisk Form». Man tegner Systemer hvor Digtarterne og Digterværkerne skyde ud af hinanden som Grenene paa et Træ, istedenfor at studere dem i deres Sammenhæng med Culturen, med det hele Liv. Man troer f. Ex. at Tragoedien har en sammenhængende Historie paa langs, ɔ: at den græske Tragoedie staaer i en Art directe Slægtskabsfor-

bindelse med den engelske, istedenfor at forstaae, at Tragoedien ikke avles af andre Folkeslags Tragoedier, men fremgaaer af de Omgivelser, af den Cultur, den hele psychologiske Sfære, midt i hvilken den bliver til.

Imidlertid: man fik alle Bomme slaaede ned, hele Verden laa aaben for Digterens Øine, han havde Lov til at vælge sine Æmner, hvor han havde Lyst. Vi have denne begeistrede Troesbekjendelse i vor egen Litteratur i Oehlenschlägers smukke Digt «Digterens Hjem»:

Det strækker sig fra Spitzbergs hvide Klipper,
For Syndflods ældste Lig en hellig Grav,
Til hvor den sidste Tange slipper
I Søndrepolens øde Hav.

Det var det frigjørende kritiske Løsen, som tonede fra den romantiske Kritik.

Den kortfattede, sammentrængte Udsigt som, her er givet over Tendentserne i den Skole, Ansigt til Ansigt med hvilken Værket «Om Tydskland» blev til, vil allerede have antydet Læseren, paa hvilke Punkter Mme de Staël følte sig i Overensstemmelse med Skolen og hvorledes og hvorvidt den kan siges at drage Forlængelseslinier af hendes litterære Baner. Dens energiske Reaction mod det 18de Aarhundredes Filosofi tiltalte hendes Hjerte; Schelling kaldte jo selv sit hele System for Reaction mod Forstandstidsalderens Oplysning og Afklaring. Dens dybe Respect for den poetiske

Begeistring, dens kritiske Liberalitet stemmede overens med hendes egne Instincter og Doctriner. Den romantiske Lære om Fantasiens Værd og Betydning vakte hendes Bifald, men selve Skolens Opfattelse af Fantasiens Væsen var hende uforstaaelig. Romantikerne, som gik ud fra at der til Grund for Alt laa en uafbrudt frembringende, ligesom gjøglende Fantasi, der med guddommelig Ironi bestandig tilintetgjorde sine egne Frembringelser, ligesom Havet opsluger enhver af sine egne Bølger, mente at Digteren, denne Skaber i det Smaa, paa lignende Maade burde staae ironisk overfor sine digtede Figurer og sit hele Værk og med Forsæt sønderbryde Illusionen deri. Mme de Staëls Intelligents var altfor praktisk og altfor rationel til at hun skulde kunne gaae ind paa denne subtile Lære, om hvilken hun havde mangen hed Disput med sine romantiske Venner. Til Gjengjæld nærmede hun sig Skolen i et afgjørende Punkt:

Som hele det første Hold af de i Reactionen mod det 18de Aarhundrede indviklede Skribenter blev hun med Aarene mere og mere positivt religiøs. De filosofiske Indtryk fra Revolutionstiden udslettedes efterhaanden og istedenfor dem traadte stedse alvorligere Forsøg paa at tilegne sig Tidsalderens opdukkende religiøse Ideer. Hun, der i sin Ungdom havde stillet sig polemisk overfor Chateaubriands Hævden af de christelige Æmners

Overlegenhed i Kunsten, slutter sig nu ganske til hans æsthetiske Grundsyn. Hun gaaer uden Forbehold ind paa Romantikernes Lære om at den moderne Poesi og Kunst maa bygge paa Christendommen, paa lignende Maade som den antike har støttet sig til den græsk-romerske Mythologi, og idet hun mere og mere lever, lytter og taler sig ind i Forvisningen om, at det 18de Aarhundrede var fuldstændigt paa Vildvei, og idet hun overalt træffer Aander, som ere vendte tilbage til Fortidens religiøse Følelser, mener hun at Idealismen i Metafysiken, der for hende som Kvinde er det gode Princip, og Inspirationen i Poesien, der for hende som Digterinde er det fra Regeltvangen frelsende Princip, nødvendigvis maa fornye den positive Religions Herredømme, siden Sensualismen, hvis Metafysik og Poetik er hende imod, har bekjæmpet Religionen som en Fjende. Og saaledes havner hun i sit Værk om Tydskland i den lidenskabelige og uretfærdige, mange Gange pinligt bornerte Reaction imod det 18de Aarhundredes intellectuelle Frihedsstræben, som samtidigt var kommen til Udbrud hinsides Rhinen og som paa Frankrigs egen Grund skulde naae sin høieste Potents.

XIV.

Mme de Staëls L'Allemagne var et Blik ind i Fremtiden og ud over Frankrigs Grændser; det

var i mange Maader en Profeti om Charakteren af det 19de Aarhundredes opvoxende Litteratur. Men den Gruppe af Aander, hvortil Forfatterinden hører, havde ikke fuldendt sit Hverv, om den ikke havde suppleret sine Fremtidsvarsler med et omfattende Tilbageblik over det 18de Aarhundredes Aandsliv.

Dette Tilbageblik gaves aldeles samtidigt (1809) af Barante i hans mærkværdige Bog «Om den franske Litteratur i det 18de Aarhundrede».

Prosper de Barante, født 1782 i en gammel og fornem Embedsmandsfamilie i Auvergne, er den eneste af denne Gruppes Skribenter, der ikke kan betegnes som Emigrant; thi han havde modtaget et keiserligt Embede som Præfect i Vendée. Men hans Bog har ganske Emigrantlitteraturens almindelige Præg, og dette er intet Under; han levede udenfor Paris, han hørte til de Landsforvistes nærmeste Omgangskreds, særligt til Mme de Staëls, og han var ilde seet af Regjeringen paa Grund af sine hyppige Besøg i Coppet. Han delte ogsaa hendes under Keiserdømmet saa kjætterske Sympathier for fremmed, særlig tydsk Litteratur og oversatte senere hele Schillers Theater. Under Restaurationen erhvervede han sig politisk Indflydelse som Medlem af det moderat liberale Parti.

Det Værk om Frankrig i det 18de Aarhundrede, hvormed han 27 Aar gammel debuterede i

Litteraturen, røber en Modenhed og et Maadehold, som overrasker hos saa ung en Forfatter, men som forklares dels ved en vis Mangel paa Fyrighed i Charakteren, dels ved Forfatterens Værdighed og Holdning som Øvrighedsperson. I alle de Bøger, vi have ladet passere Revue, laa implicite en Dom over det 18de Aarhundrede, i denne fremtræder den første sammenhængende Udsigt derover og Værdsættelse deraf. Oversigten er kortfattet men fortrinlig, Opfattelsen er filosofisk begrundet, Fremstillingen er klar og lidenskabsløs, men selve Værdsættelsen er høist mangelfuld, paa ethvert Punkt betinget og indskrænket af de Grændser, ud over hvilke Emigrantlitteraturen ikke formaaede at see. Denne Opgjørelse med det forløbne Aarhundrede, i hvilken den nye Generation definitivt siger sig løs fra den gamle, er ikke selv definitiv og langtfra saa upartisk som den er lidenskabsløs. Thi vel har Barante den redeligste Villie til at dømme upartisk og har, som han fremhæver, den Betingelse derfor, at han ikke tilhører den Generation, der umiddelbart har deltaget i Revolutionens Begivenheder som Angriber eller Forsvarer af den gamle Samfundsorden, men hans Evne er ikke saa uhildet som hans Villie; hans hele Udvikling bæres ham selv ubevidst af Reactionen mod det Aarhundrede, hvis Væsen han som Betragter og Tænker vil forklare.

Barantes Grundsynspunkt er frugtbart og var

dengang originalt. Han hører rundt om sig Paastande, der gaae ud paa at gjøre det 18de Aarhundredes Skribenter ansvarlige for de Omvæltninger, der ved Aarhundredets Slutning have rystet Frankrig til dets Grund og finder disse Paastande grundløse; de gjøre, synes han, hine Skribenter stor Uret, fordi de tillægge dem altfor stor Betydning. Havde Bygningen ikke været faldefærdig, vilde et Pust fra Litteraturen ikke kunne have kastet den overende. Samtidigt med Nodier og Mme de Staël formulerer og forklarer han da Sætningen: Litteraturen er et Udtryk for Samfundstilstanden — og ikke dens Ophav. Syvaarskrigen har efter hans Opfattelse havt en ganske anden Indflydelse paa Autoritetens Svækkelse i Frankrig end Encyclopædien, og den Irreligiøsitet, der herskede ved den gamle Ludvig d. 14des Hof paa samme Tid som Kongen med Grusomhed forfulgte Protestanter og Jansenister, har paa en ganske anden Maade undergravet Respecten for Religionen end Filosofernes Angreb og Spotterier. Det er langt fra at han vil fremhæve nogen særdeles Fortjeneste ved det forløbne Aarhundredes Litteratur, men han betragter den kun «som et Symptom paa den almindelige Sygdom». Med filosofisk Skarpblik søger han Spirerne til Monarchiets Sammenstyrtning. Han finder dem allerede i Efterdønningerne af Frondens Kampe mod Mazarin. Kuede af Richelieu's Jernhaand havde Fyrsterne, Adelen,

Embedsmændene, alle de Store skiftevis henvendt sig om Hjælp til den store Befolkning og derved efterhaanden alle tabt i Værdighed og Anseelse. Kongens Autoritet var den eneste, der blev staaende urørt. Oppositionens Bølger gik da lige til Tronens Fod, men de standsede der, og under den første Halvdel af Ludvig den 14des Regjeringstid hævedes Tronen i endnu mere ensom Majestæt over det almindelige Niveau; Richelieus Værk var fuldbragt: enhver Autoritet i Landet var tilintetgjort med Undtagelse af Kronens. Der udfordredes da kun, at denne ene tilbagestaaende Autoritet blev nedbrudt, for at alle Samfundets Myndigheder skulde staae berøvede den Respect, der udgjorde deres Styrke, og det skete tilfulde under Ludvig den 14des ynkværdige Alderdom, Regentskabets frække og Ludvig den 15des frivolt-stupide Regimente.

Det 18de Aarhundredes Filosofi var da efter Barantes Opfattelse ikke Enkeltmands vilkaarlige Værk men en universel Aandsretning i Folket; denne Filosofi blev saa at sige nedskrevet efter Folkets Dictat. Den var dog ikke mere værd for det; det staaer for Barante som var dens Gjerning den at omstyrte en frivol og uretfærdig Samfundsorden paa en frivol og uretfærdig Maade. Men hvad der saaledes skete var uundgaaeligt, var nødvendigt. Den fasteste Tro paa historiske Love er Sjælen i Barantes Bog. «Den menneskelige Aand, siger han, synes uigjenkaldeligt bestemt til at

gjennemløbe en den foreskreven Bane ligesom Stjernerne gjøre.» Han veed, at der til alle Tider er en nødvendig Forbindelse mellem Literaturen og Samfundstilstanden; men medens Forholdet imellem dem til sine Tider er dunkelt, maa søges med Skarpsindighed og paavises med Omhu for at staae anskuelig og klar, synes dette Forhold ham i hin Tidsalder at være saa direkte og umiddelbart, at der ikke behøves nogen fin Iagttagelse for at skjelne det.

Aarsagen hertil finder han først i Skribenternes Forhold til deres Publikum: I tidligere Tider havde deres Antal været ringe; tyndt spredte over hele Europa havde de skrevet i et dødt Sprog; der existerede dengang ingen Selskabelighed og Conversationen var ingen Magt; de arbeidede ikke for noget Samfund, men for hinanden, og Samfundet betragtede dem til Gjengjæld som afskrækkende Pedanter. Men efterhaanden udbredte Dannelse og Oplysning sig i de høieste Klasser og Skribenterne traadte i Forhold til dem; de skrev for Fyrster, Hofmænd, Fornemme, for den lille Kreds, der ikke behøvede at arbeide. Paa Ludvig den 14des Tid søgte Forfatterne at behage denne Kreds og følte sig smigrede ved dens Bifald. Men lidt efter lidt skred Civilisationen saavidt frem, at der dannedes et virkeligt Publicum for Litteraturen, et Publicum som stillede Skribenten uafhængigt overfor de Mægtige. Frederik den

Anden af Preussen, der for at give sit Rige Glands havde kaldt Voltaire til sit Hof, behandlede ikke ham med den Overlegenhed, hvormed Ludvig den 14de havde behandlet Molière; han syntes at stille ham som sideordnet ved sin Side; den høieste politiske Magt og den største aandelige Overlegenhed i Samtiden holdt sig et Øieblik paa samme Niveau uden at Nogen følte den Tid nærme sig, da disse to Magter skulde erklære hinanden Krig. Og i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede stode Skribenterne i et uafbrudt Vexelforhold til det hele vidtstrakte Samfund. I Oldtiden havde en Filosof været en streng og systematisk Tænker, der ligegyldig for det Bifald han vandt, udviklede en sammenhængende Lære; nu havde Ordet skiftet Betydning. Filosofen var ikke en ensom Tænker, men en Verdensmand, der samtalte endnu langt mere end han skrev og lærte, som bestandig søgte at behage Omgivelserne og vinde deres Bifald, og som kun kunde gjøre det ved at forvandle sig til deres Organ. Hvor mægtigt Tidsaandens Herredømme over de enkelte Skribenter var, seer Barante bevist ved den Omstændighed, at de Forfattere, der som Abbed de Mably f. Ex. havde den mest levende Uvillie mod Filosoferne af den herskende Skole, dog lignede dem, de vilde bekjæmpe, og ad andre Veie kom til samme Resultater. Og Forklaringen af at Publicum før Forfatterne kunde give sig til at kaste Vrag paa al historisk Over-

levering, paa alle de nationale Erindringer for at efterstræbe tilræsonnerede Idealer, finder han i de høiere Samfundsklassers unationale og classiske Opdragelse. I Skolen havde Barnet lært at stamme Epaminondas's og Leonidas's Navne længe før det hørte Bayards eller Duguesclins; det stod Drengen frit for at beundre den trojanske Krig, men at beundre Korstogene — det var uhørt. Romerretten og alle dens fra en absolut Regjering stammende Maximer havde efterhaanden fortrængt de af et frit Folk udsprungne germaniske Retsregler. Hvad Under da at Forfatterne, naar de søgte deres Stoffer i Oldtiden og sværmede for Hellas og Rom, fandt villigt Øre i det franske Samfund, hvad Under at ogsaa i Litteraturen den hele nationale Tradition blev foragtet og afbrudt!

Efter saaledes forud at have givet det hele Samfund Skylden for Litteraturens Feilgreb i det 18de Aarhundrede — og dens Bedrifter synes ham alle Feilgreb — har Barante sikret sig et Grundlag for rolig Vurdering af de enkelte fremragende Forfattere. Hans Domme samle de i Emigrantlitteraturen spredte Synsmaader som i et Brændpunkt.

Voltaire, om hvis Ry der siden hans Død havde været ført en ligesaa hidsig Kamp som den om Patroklos's Lig, charakteriserer han koldt, men uden Had eller Vrede. Han beundrer Voltaires Naturbegavelse, det letbevægelige, storm-

fulde Følelsesliv, der affødte hans Pathos, det uimodstaaeligt Henrivende i hans Veltalenhed og i hans Vid, den stadige Ynde som udspringer fra hans grændseløse Lethed til at forme og udtrykke Alt. Men han seer den Anvendelse, Voltaire gjorde af sit Talent, stadigt styret af Tidens Meninger, af Trangen til at gjøre Lykke og behage. Han beklager endelig dybt det Hang til cynisk Spot, der end ikke forlod Voltaire som Olding. Og det er Alt. For det Store, det Berettigede i Voltaires Livskamp har han intet Blik og intet Ord. Han vil forklare Voltaire kritisk og bortpeskamoterer Indignationen i hans Sjæl, selve Livsnerven i ham; han skildrer Forfølgelserne imod ham som Dumheder uden nogensinde at stemple dem som slette Handlinger; han undskylder endelig — ikke Pletterne paa Voltaires Storhed, men saa at sige denne Storhed selv, og han mener oprigtigt at vise Upartiskhed, siden han undskylder.

Montesquieu er den eneste af det forrige Aarhundredes Storheder, som aflokker Barante en Anerkjendelse, der er levende og varm. Og det er naturligt, thi han fandt noget af sit eget Væsen i hans. Montesquieu var ikke en simpel Skribent, der kunde skrive hvad der faldt ham i Pennen, han var som Barante Embedsmand, en høi Embedsmand, en betydelig Retslærd, som maatte betænke sin Stands Værdighed og det Exempel, han gav. «Præsidenten de Montesquieu, siger Barante, havde

ikke den Uafhængighed, Litteratorerne skatte saa høit og der maaske skader baade deres Talent og deres Charakter. Man føler den keiserlige og dog Napoleon fjendske Embedsmands forsigtige Forsøg paa et Selvforsvar i dette velskrevne Paradox. Men det var i ethvert Tilfælde ikke med Urette, at Barante satte Montesquieu meget høit. Andre af Tidens Skribenter havde mere Geni; men Montesquieu's nøie Kjendskab til det praktiske Liv, til Administration og Regjering, gav ham en Indsigt, som de andre savnede, og et Maadehold, som netop ved Aarhundredets Begyndelse var i høieste Pris. Hos Montesquieu bifalder da ogsaa Barante Adskilligt, som han bittert dadler hos andre. Han opfordrer Læseren til at sammenligne Montesquieu's Værk om Lovenes Aand med et ældre Skrift af Domat over samme Thema for at see de Fremskridt Videnskaben hos ham har gjort, idet han uden at tilsidesætte Respecten for Religionen, forstaaer at betragte den som underordnet Aarsag.*)

Diderot er den af de store Forfattere, som Barante staaer mest hildet overfor; hans Dom om Diderot er indtil det Yderste bornert. Det Fremfusende og Voldsomme i denne Aand skjuler Geni-

*) Alors on pourra distinguer, comment la religion, respectée par Montesquieu, était pourtant jugée par lui, tandis que Domat l'avait seulement adorée, et en avait fait tout découler, au lieu de la considérer comme accessoire.

aliteten for hans Blik. Et Geni, hvis Hensynsløshed nu og da minder om en Naturkrafts, kunde saa lidet paaskjønnes af Barante som af den hele skræmmede og skuffedeSlægt, hvortil han hører. Diderot var mere anlagt til at behage de litterært fordomsfrie Tydskere end sine dengang saa pertentlige Landsmænd. Goethe selv oversatte hans «Le neveu de Rameau» og Hegel behandlede den vidtløftigt i sin »Phänomenologie des Geistes»; men Barante, der med Lidenskab dadler Diderots uophørlige og alle Grændser overskridende Angreb paa Religionen, samler sin Charakteristik i disse Ord: «Han havde et ildfuldt og uordentligt Indre. Men hans Aand var en Ild uden Næring, og det Talent, hvoraf han har vist nogle Glimt, har ikke faaet nogen samlet Anvendelse.» Det var kun rimeligt, at den mest naturalistiske af det 18de Aarhundredes Forfattere blev slettest vurderet af den nu opvoxende Stab af Idealister.

Rousseau, den sidst optrædende af hine for det 19de Aarhundredes Skranke stævnede Aander, havde noget i sit Væsen, som nødvendigvis maatte tiltale Barante. Han var iblandt dem den eneste sentimentale, og det nye Aarhundrede var begyndt sentimentalt. Han var endelig den ensomste, den mest enkelte af dem, og det nye Aarhundrede vurderede Personligheden som enkelt. Han havde staaet Filosofernes og Encyclopædisternes Selskab fjernt. Et ulykkeligt og ensomt Liv havde formet

hans Charakter, han stod ikke i noget Forhold til Samfundet eller den offentlige Mening. Uden Familie, uden Venner, uden Stand, uden Fædreland havde han flakket om i Verden, og da han optraadte som Forfatter fordømte han Samfundet istedenfor at smigre det; han stræbte ikke at behage den gjældende Samfundsstemning, men at fremkalde en ny; det lykkedes ham, og medens de andre behagede, vakte han alene Begeistring. Alt dette maatte stemme Barante gunstigt. Men man behøver dog blot at sammenligne hans Udtalelser om Rousseau med hans Veninde Mme de Staëls 20 Aar tidligere udgivne Bog om Rousseaus Forfattervirksomhed for at see, hvormange Skridt fremad Reactionen mod det forrige Aarhundredes Aand havde gjort. At han dvæler vidtløftigt ved det Urene i Rousseau's Levnet og de slette Sider af hans Charakter er i og for sig ganske berettiget, og hans Skildring danner her kun det naturlige Modstykke til Mme de Staëls varme Forsvarsindlæg. Hans strenge Dom over Rousseaus politiske Theorier er endda ganske anderledes kritisk gjennemtænkt og moden end Mme de Staëls kvindelige Forsøg paa med en vis Begrændsning at godkjende disse Theorier. Men i Vurderingen af Rousseau's religiøsreformatoriske Virksomhed staaer han langt tilbage for hende. Mod Rousseau's berømte Troesbekjendele,s mod Fremstillingen af den saakaldte naturlige Religion er hans Hoved-

indvending den, at den er en Religion uden Cultus, og, siger han: at den var det, kan ikke overraske hos Rousseau, thi til en Moral uden Praxis som hans maatte nødvendigvis en Religion uden Cultus svare. Saaledes fører et conservativt Consequensmageri den religiøst liberale Kritiker til endog at tage den bestaaende Kirkeritus i Forsvar mod Rousseau.

Spiren til alt dette Indskrænkede og Uretfærdige hos Barante er den samme, der senere under Restaurationen og Julikongedømmet afføder saa meget Usandt og Skjævt hos andre liberale Skribenter: den spiritualistiske Filosofi, som nu begynder at faae Indpas i Frankrig og som efter mange Kampe blev den herskende Lære ja under Cousin og hans Skole endog hævedes til Statsfilosofi. Havde denne Filosofi ladet sig nøie med at udvikle sine Principer og Synsmaader saa klart og saa bevisende som muligt, da havde den været en Filosofi som en anden og kunde vække Modsigelse men aldrig Uvillie eller Afsky. Der viste sig imidlertid i denne Filosofi og det næsten i alle de Lande hvor den optraadte, fra Begyndelsen af Tendentser af en uvidenskabelig og ildespaaende Charakter. Den var mindre ivrig for at bevise sine Paastande end for at godtgjøre deres moralske og religiøse Væsen. Den var langt mindre opsat paa at gjendrive sine Modstandere end paa at fraskrive dem Sands for det Ædleste, Opsving mod det Høieste, Pligtfølelse og Begeistring.

Hos Mme de Staël er Frygten for Sensualismen en afledet. Den høihjertede Kvinde, der med al sin Sandhedskjærlighed kun er og bliver Dilettant i Filosofien, frygter naivt for at den sensualistiske Psychologi bringer Sjælene til passivt at underkaste sig under Napoleons Despoti og af Kjærlighed til Friheden søger hun Vaaben imod den. Barante, som er en Mand, har ikke hendes Undskyldning. Ogsaa for ham er Descartes og Leibnitz ikke blot store Tænkere, men Indehavere af det gode Princip i Metafysiken, ret som om moralske Begreber kunde finde Anvendelse paa en Metafysik. «Muligvis, siger han, tabte de sig undertiden i taagede Regioner, men de fulgte idetmindste en ophøiet Retning, deres Lære stemmer overens med de Tanker, der bevæge os, naar vi tænke dybt over os selv, og denne Bane førte nødvendigvis til de ædleste Videnskaber, til Religionen og til Moralen». Og nu fortæller han, hvorledes man blev træt af at følge dem, hvorledes man begav sig ind paa Locke's og Hume's Baner, og han fremstiller dette ikke som en modsat, ligeberettiget Ensidighed, men som en Fornedrelse af Menneskevæsenet, en «Nedværdigelse» af Videnskaben. Han finder det naturligt at bekjæmpe Spinoza (som han slaaer sammen med Hobbes) ikke blot med Grunde, men «med Indignation».*)

*) De la litt. française 213.

Han fremstiller imod Empiristerne Kants bekjendte Lære om at Forstandsformerne ere givne med vor Aands Construction og udvikler at et Indbegreb af religiøse Anlæg ligeledes findes medfødt til alle Tider og hos alle Folk. Overalt og altid mener han, finder man Troen paa et Liv efter Døden, Respect for de Døde og Jordfæstelse af dem i den Overbevisning, at Livet ikke er tilende for dem, endelig en Tro paa at Naturen engang er bleven til og engang vil gaae tilgrunde. Dette er for ham omtrent som for Benjamin Constant de psychologiske Elementer som udgjøre Religionernes faste Grundvold. Han forstaaer end ikke, at disse kunne lade sig føre tilbage til endnu simplere Elementer, der ogsaa forefindes udenfor Religiøsiteten. Thi han forsker ikke frit, han betragter det som en Ære at overtage hvad han kalder «den hæderfulde Arv fra den ophøiede Filosofi» (le glorieux héritage de la haute philosophie). Og paa ganske lignende Maade ivrer han mod Forsøgene paa en empirisk Begrundelse af Moralen. «Istedenfor, siger han, at gaae ud fra den Følelse af Retfærdighed og Sympathi, som lever i alle Menneskers Hjerte, søgte man at grunde Moralen paa Driften til Selvbevarelse og Velvære». Han forstaaer øiensynlig slet ikke den dybt filosofiske Drift som har ledet Tænkerne af den modsatte Skole til at opløse Retfærdighedsideen i dens Grundelementer, og vise hvorledes den opstaaer

og formes. Han declamerer kun over, at man ad den Vei ikke kunde naae til en aabenbaret Religion: «de guddommelige Beviser for den havde jo Vantroen forkastet».*) Den samme Tænker som roser Montesquieu's «Lettres persanes» og bifalder at denne Skribent behandler Religionen som «accessorisk», forfærdes, hildet i Tidsalderens Halvhed, over de empiriske Filosofers Forsøg paa at finde de Grundelementer, der medvirke til Retfærdighedsideens Formning. Og hos Barante seer man derfor, som alt antydet, allerede den hele uforstandige Spillen med det Dobbelttydige i Ordet Sensualisme, der hele Aarhundredet igjennem skulde blive et Vaaben i Hykleriets og Nederdrægtighedens Hænder, idet Sensualisme vexelvis benyttes som Navn paa den bestemte Erkjendelsestheori, om hvilken det pleier at anvendes, snart som Betegnelse for Sandselighed, sandselige Lyster eller Læren om at sandselig Lyst er Livets Maal. Man finder allerede hos Barante som senere bestandig hos Cousin den overfladiske og uvidenskabelige Spiritualisme, der udvikler sig i Frankrig i Aarhundredets første Decennier, hævdet som den til Dyd og gode Sæder opmuntrende Filosofi.

Mme de Staël forfattede for et af Datidens

---

*) On arriva bientôt à tout nier; déja l'incrédulité avait rejeté les preuves divines de la révélation et avait abjuré les devoirs et les souvenirs chrétiens.

Organer, Mercure de France, en Recension af Barantes Værk, som Censuren dengang forbød at trykke, men som senere er bleven trykt i uforandret Form. Det er kun tre Blade, men en Kritiker vilde ikke have yderligere Vidnesbyrd Behov for at see, at Forfatterinden var et Geni. Hun fremhæver først i varme Udtryk Forfatterens tidlige Modenhed og sjeldne Moderation, beklager kun, at han ikke oftere hengiver sig helt til sine Indtryk, og minder ham om, at Tilbageholdenhed ikke altid røber Styrke. Saa seer hun ligesom ved en Intuition det vordende Aarhundredes aandelige Præg bag de tilfældige og individuelle Fortrin og Mangler i hans Bog. Hun synes overfor dette Skrift med pludselig Intensitet at have følt, hvor dybt hun selv med sit virkelystne, reformatoriske Sind grundede i det forrige af Fremskridtstroen baarne Aarhundred, først med denne Bog synes Overgangstiden til det nye Aarhundrede hende at være tilende og hun forbauses over den Resignation under det Givne, den Fatalisme, den Respect for ethvert «fait accompli», der fra dette Skrift slaaer hende imøde. Hun aner, at Resignation under Omstændighedernes Tryk vil blive et af den nye Tidsalders Charaktermærker, hun forudføler, at dets Filosofi for en stor Del vil komme til at bestaae i en Paavisning af, at det Virkelige er fornuftigt og synes med Geniets Clairvoyance at skimte, hvilken Tvetydighed dette Ord «det

Virkelige vil vise sig at indeholde og hvilken ideeløs Conservatisme denne Sætning vil kunne afgive Løsen for. Og hun slutter sin Anmeldelse med disse af profetisk Visdom stemplede Ord:

«Det 18de Aarhundrede forkyndte Principerne paa en altfor ubetinget Maade; maaskee vil det 19de Aarhundrede forklare Kjendsgjerningerne med altfor stor Underdanighed under dem. Det første troede paa en Tingenes Natur, det andet vil kun troe paa Omstændighederne. Det første vilde byde over Fremtiden, det andet indskrænker sig til at lære Menneskene at kjende. Forfatteren til den Bog, hvorom jeg taler, er maaskee den første der paa en iøinefaldende Maade har antaget det nye Aarhundredes Farve.»

Denne Udtalelse er ligesaa slaaende formet som indholdstung. Ingen af de øvrige Aander, som stode denne store Kvinde nær, havde saa afgjort fjernet sig fra det foregaaende Aarhundrede, som denne den sidst optrædende, Barante. De andre vare en efter en fra Vraget af det synkende 18de Aarhundrede stegne ombord i det 19de Aarhundredes Skib og havde efterhaanden ladet det med de Stoffer og den Sæd, det skulde føre; men det laa endnu Side om Side med Vraget, fast fortøiet til dets Rand. Barante var den, som huggede Skibstovet over og stødte Baaden ud i det vide Ocean.

XV.

Den hele Litteraturgruppe, hvis Dannelse og Udfoldelse vi have fulgt, staaer for os som et sammenvævet Hele. En Mangfoldighed af hinanden krydsende Traade strækker sig fra det ene Værk til det andet, og Fremstillingen har kun gjort den indre Sammenhæng tydelig og klar; det er ikke den, som vilkaarligt har vævet Enkelthederne sammen. Kun maa det mærkes at denne Samling af Skrifter, denne Kreds af Skribenter blot udgjør en Gruppe, ikke nogen Skole. Thi en Gruppe opstaaer ved den naturlige, ufrivillige Association af Aander og Værker, som have Retning tilfælles, men en Skole dannes, naar Forfatterne med Bevidsthed forene sig under Ledelsen af en eller anden mere eller mindre bestemt formuleret Doctrin.

Emigrantlitteraturen udvikler sig, skjøndt fransk, udenfor Frankrig. Til Forstaaelse af den er det nødvendigt at have det korte og voldsomt gjennemagiterede Tidsrum for Øie, i hvilket den gamle Statsorden blev opløst, Legitimiteten sprængt, de herskende Stænder slaaede til Jorden og den positive Religion ryddet til Side af Mænd, der oftere gjennem en polemisk Filosofi end gjennem en rent videnskabelig Dannelse havde frigjort sig fra dens Aag og som derfor ved en uforstandig og ikke altid ærlig Angrebskrig havde ægget alle

dem, der klarere eller dunklere følte en Uretfærdighed i de Beskyldninger, der rettedes mod den gamle Tilstand, og hvis aandelige og sædelige Trang, hvis hele Følelsesliv ikke fornam nogen Tilfredsstillelse ved den nye. Jo mere abstract og upraktisk Humanitets- og Fremskridts-Ideen havde vist sig, des nærmere maatte et Omslag i Sympathier og Stemninger ligge. Omslaget kom, Reactionen begyndte. Jeg har skildret, hvorledes den i sin første Optræden altid kun var betinget, hvorledes Revolutionens Ideer uophørligt blandedes med de Tanker, der vende sig reagerende mod Voltaire, og vi have seet, hvorledes alle de Skribenter, som lede den, have deres aandelige Udgangspunkt i det 18de Aarhundrede og ere udsatte for Reminiscentser og Tilbagefald. De udgaae saa at sige alle fra Rousseau. Det første Træk er kun det at tage Rousseau's Vaaben og rette dem mod hans Modstander Voltaire. Det er kun den yngste af dem alle, Barante, som med Sandhed kan sige sig løs fra ethvert personligt Slægtskabsforhold til Rousseau. Efter disse Skribenter følger i Frankrig et andet Kuld af conservative Forfattere, der ligeledes for største Delen ere Emigranter og som forfægte den ubetingede, den principielle Reaction. Disse Mænds Værker udgjøre i Forening med enkelte Skrifter af allerede optraadte litterærtreformatoriske men politisk og religiøst reactionære Forfattere som

Chateaubriand og tilligemed enkelte reactionære Ungdomsarbeider af senere liberale eller radicale Forfattere som Lamartine og Hugo en udpræget conservativ Gruppe, hvis herskende Tanke Autoritetsprincipet er. I dens Centrum staae Mænd som de Maistre, Bonald og Lamennais. Under Benævnelsen Emigrantlitteraturen har jeg derimod her fremdraget og samlet de sundere litterære Frembringelser, i hvilke Reactionen endnu ikke er en Underkastelse under Autoriteter, men den naturlige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, exact Beregning og en af Regler og døde Traditioner omspændt Litteratur, som den, der under Keiserdømmet førte sit matte og blodløse Liv paa Frankrigs egen Grund. Den følgende Gruppe har med sin fastere Sammenslutning om et enkelt bydende Princip nødvendigvis en skarpere og tørrere Profil. I denne Gruppe er der til Gjengjæld mere Liv, mere Stemning, mere bølgende Kraft.

Emigrantlitteraturens Skribenter og Værker staae ligesom i et zitrende Lys. Det er i Aarhundredets Dæmring at disse Personligheder staae. De første Straaler af det 19de Aarhundredes Morgenlys falder paa dem og spreder langsomt det Slør af Ossianske Taager og Werthersk Melancholi, der indhyller dem. Man føler, at de have en Nat med stygge og blodige Scener bag sig, de see blege og alvorsfulde ud. Men deres Vemod er poetisk, deres

Tungsind er interessant og man føler gjærende Kræfter i de lidenskabelige Udbrud, som røbe deres Sorg over ikke at kunde begynde deres Dagværk paa Grundlag af den foregaaende Dags men maatte staae tvivlende overfor de Fundamenter, der Dagen forud bleve lagte, og over møisomt at maatte sammensanke hvad Nattens Ødelæggelser have levnet.

Emigrantlitteraturen er da en dybt bevæget Litteratur. Chateaubriand er den første, der bryder igjennem med sine Episoders vilde Lidenskabelighed og kraftige, farverige Naturmalerier. Alt gløder og brænder her af katholsk Ekstase og satanisk Erotik; men midt i Ilden bliver som en Statue af Sten den moderne Personlighed staaende, det selvisk isolerede Geni, René. Sénancour frembringer et Værk, der paa en mærkeligt sjælfuld Maade sammensmelter moderne Frisind med romantiske Længsler, germanisk Følsomhed og Virkelighedssky med romansk og raffineret Sensualisme, det revolutionære Hang til at discutere ethvert Problem med Selvopgivelsens Selvmordsfantasier. Nodier blander sin Stemme i dette Chor. Fin, smidig, fantastisk, fuld af Modsigelseslyst angriber han Napoleon og Samfundsordenen, forherliger Klopstock og Klosterlivet, naiv som et Barn og dog lærd som en Olding opsøger han Martyriet for at have den Fornøielse at vide sig forfulgt og kunne studere uforstyrret i Ensomheden. Bestan-

dig fremskridende som neppe nogen anden Aand i fransk Litteratur gjør han Troen paa Fremskridtet til Gjenstand for sine uophørlige Spotterier. Constant optræder som Politiker og som en poetisk Dilettant, der gjør Mestere tilskamme. Hans Aand svinger som et Pendul imellem to Tidsalderes Ideeliv; af Naturel er han det 18de Aarhundredes Barn, med sin Dannelse og sine Tendentser tilhører han Synthesernes og Constitutionernes Tidsalder. Han giver i sit eneste poetiske Skrift Samtiden et Mønster paa psychologisk Skildring og et Vink om, hvormange gode Følelser og Kræfter, der ofres paa den moderne Samfundsordens Alter. Ret bliver den franske Emigrantlitteratur sig dog først sine Bestræbelser og sin gode Aand bevidst gjennem Mme de Staël. Det er denne Kvinde, hvis Skikkelse behersker hele Gruppen. I hendes Skrifter er alt det samlet, som er berettiget og ædelt i Emigranternes Production: de reactionære og revolutionære Tendentser, der hos Gruppens andre Medlemmer splitte deres forskjellige Virksomheder og Værker, samles hos hende til een Bestræbelse, der hverken er reactionær eller revolutionær, men reformatorisk. Som de andre tager hun Fodfæste i Rousseau; som de andre sørger hun over Revolutionens Udskeielser, men høiere end nogen af de andre elsker hun den personlige og politiske Frihed. Hun bekjæmper Enevoldsmagten i Staten og Skinhelligheden i Sam-

fundet, det nationale Hovmod og de religiøse Fordomme, hun indfører i Frankrig Kundskab til Nabolandenes Folkeaander og deres Litteratur, hun nedbryder med sine Hænder den Mur af Selvgodhed, det seirrige Frankrig havde indesluttet sig i. Barante med sin fjernende Skildring af Frankrig i det 18de Aarhundrede fortsætter og afslutter kun hendes Værk.

Den Litteratur, hvortil Mme de Staël i sin sidste Periode støtter sig og hvis Ideer ogsaa spores hos Barante, den, hvis Udviklingshistorie naturligt slutter sig til Emigrantlitteraturens, er Tydsklands romantiske Litteratur. Men den hele Gruppe af Skrifter, jeg har givet det fælles Navn: Emigrantlitteraturen, kan betegnes som en Art Romantik før Romantiken, særlig før den store romantiske Skole i Frankrig, som den indvarsler og bebuder. Men den staaer samtidigt, ofte gjennem uvilkaarlig Overensstemmelse, undertiden paa Grund af Paavirkning, i mangfoldig Berøring med den germaniske Aand og dens Romantik. Deri ligger det, at Mme de Staël i sin Bog «Om Tydskland» kalder Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre og Chateaubriand for Tydskere uden at vide det og derfor træffer man, som vi have seet, paa Hundreder af spredte Punkter Tilløb til det Romantiske og Syslen med dette Ord og Begreb hos Emigrantlitteraturens Skribenter.

Men de varsle ikke blot om de store Aander,

der efter dem skulle optræde paa Aarhundredets Scene, de præfigurere dem paa en høist mærkværdig Maade. Chateaubriand svarer som romantisk Colorist til Hugo, som livstræt Melancholiker til Byron. Sénancour anslaaer, længe inden den romantiske Skole opstaaer, de Strenge, som senere spilles af Sainte-Beuve. Nodier er med sin filosofiske og archæologiske Lærdom, sit strenge og rene Sprog og sine fantastiske og uhyggelige Sujetter en Forløber for Mérimée. Constant tegner Balzacs Heltinde, længe inden Frankrig faaer sin store Romanlitteratur: som Politiker har han, skjøndt liberal og anti-clerical, nogle Lighedspunkter med en udpræget romantisk Politiker, Tydskeren Gentz. Barante forbereder med sin spiritualistiske og dog fatalistiske Litteraturfilosofi den Kritik og Æsthetik, som indtog Høisædet med Victor Cousin. Mme de Staël endelig synes at forudforkynde Aarhundredets største Forfatterinde, en mindre høitstillet, men langt genialere og langt frugtbarere Aand, Digteren og Tænkeren George Sand.

En Verdensdels Litteraturhistorie gjennem et halvt Aarhundrede begynder selvfølgelig ikke paa noget enkelt Punkt. Det Udgangspunkt, Fremstilleren griber, kan altid stemples som tilfældigt og vilkaarligt; han maa betroe sig til sit Instinct og sit kritiske Blik, ellers kommer han aldrig til at begynde. Men Emigrantlitteraturen har syntes mig det naturlige, det af Historien selv anviste

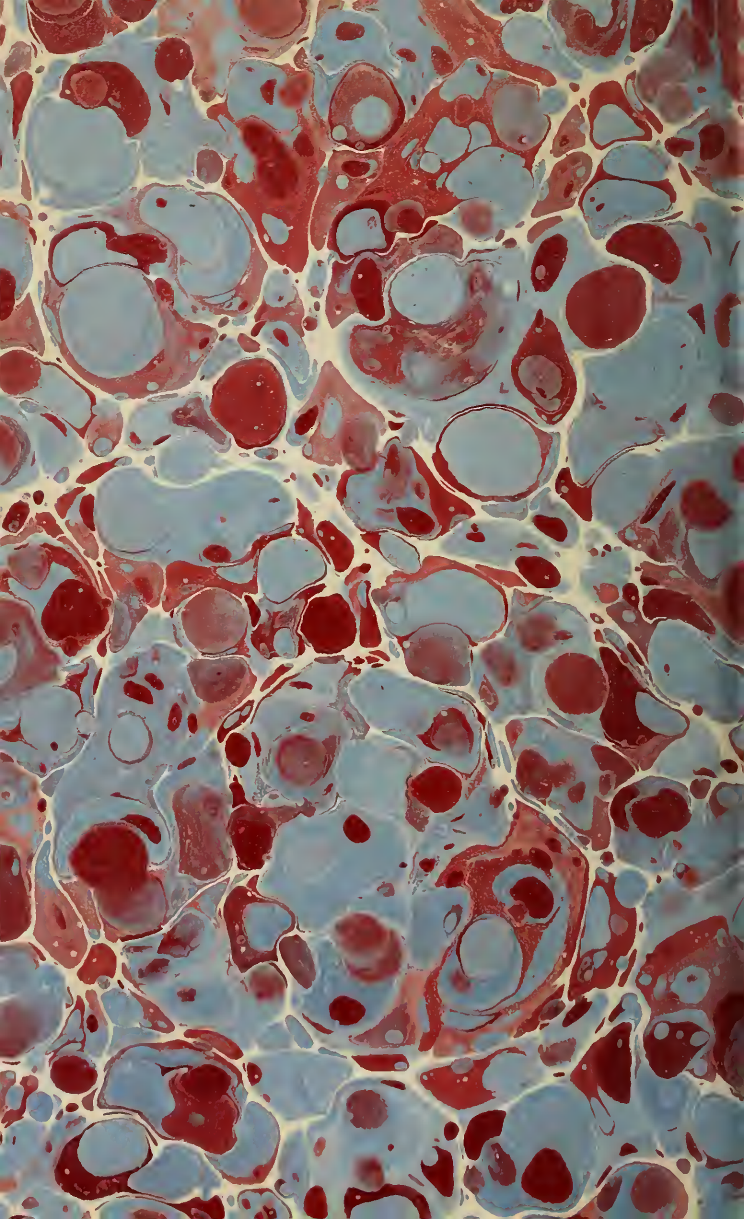
Udgangspunkt. Denne Gruppe indleder, seet fra een Side, den senere religiøse og politiske Reaction i fransk Litteratur, seet fra en anden Side bereder den den romantiske Skole i Frankrig Veien. Den forbereder paa ethvert Punkt til Studiet og Forstaaelsen af den romantiske Skole i Tydskland: ja den har endog enkelte Berøringspunkter med saa fjerne Fænomener som Byron og Balzac.

Emigrantlitteraturen udgjør med eet Ord Ouverturen til Aarhundredets store litterære Skuespil.

INDHOLD.

Rettelser.

S. 26 L. 9 f. n. Naturens læs Nationens
— 40 L. 14 eller dog udenfor læs eller udenfor
— 52 L. 5 («undtagen i Religionen») læs «(undtagen i Religionen)»
— 91 L. 9 liebliche læs freundliche
— 192 L. 9 f. n. Raand. læs Raad,

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 03 07 06 009 8